

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

YENİ ASSUR KRALLIĞI'NIN FIRAT'IN BATISINDAKİ YAYILMA POLİTİKASI

Yüksek Lisans Tezi

HASAN GÜRER

İstanbul, 2016

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

YENİ ASSUR KRALLIĞI'NIN FIRAT'IN BATISINDAKİ YAYILMA POLİTİKASI

Yüksek Lisans Tezi

HASAN GÜRER

Danışman: Prof. Dr. KEMALETTİN KÖROĞLU

İstanbul, 2016

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

TARİH Anabilim Dalı ESKİÇAĞ TARİHİ Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS
öğrencisi HASAN GÜRER'nın YENİ ASSUR KRALLIĞI'NIN FIRAT'IN BATISINDAKİ
YAYILMA POLİTİKASI adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 2.06.2016 tarih ve
2016-20/15 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile Yüksek Lisans
Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 20 / 06 / 2016

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1.	Tez Danışmanı	Prof. Dr. KEMALETTİN KÖROĞLU	
2.	Jüri Üyesi	Doç. Dr. ERKAN KONYAR	
3.	Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. HÜSEYİN SAMİ ÖZTÜRK	

ÖZET

Yeni Assur Krallığı'nın Fırat'ın Batısındaki Yayılma Politikası

Orta Assur Krallığı döneminden itibaren Fırat'ın batısı Assur'un ilgisini çeken bir coğrafya olmuştur. Bu dönemde Fırat'ın batısına I. Tiglat-pileser (1114-1076) geçmiştir. Yeni Assur Krallığı döneminde ise II. Aşurnasirpal (883-859) Fırat'ı ilk kez geçmiştir. III. Şalmaneser (858-824) bu bölgeye en az on beş sefer yaparak Fırat'ı en çok geçen Kral olmuştur. Çalıştığımız bölgede ilk kabartma döneminde yaptırılmıştır. Bu çalışmamızda yazılı belgelerin verdiği bilgilerle Fırat'ın batısının Yeni Assur Krallığı için neden önemli olduğu sorgulanmıştır. Çalıştığımız bölgede bu dönemde Geç Hitit Krallıkları bulunmaktadır. Özellikle Geç Hitit Krallıkları üzerinde zaman zaman yağma amaçlı vergiye bağlanan seferler olmuştur. Assur'un bu coğrafyaya ilgisi 8. ve 7. Yüzyıllarda yoğunluk kazanmıştır.

Yeni Assur Krallığı, Fırat'ın batısında III. Tiglat-pileser (744-727) öncesi ve sonrası olarak değerlendirebileceğimiz iki farklı politika izlemiştir. III. Tiglat-pileser öncesi dönemde, bu bölgeye yoğun seferler yapılarak vergi ve ganimet alınmıştır. Bu dönemde bölgede kalıcı olmak gibi bir hedef görülmemiştir. III. Tiglat-pileser dönemi ile birlikte bölgede yerleşme amacı başlamış, çeşitli yatırımlar yapılarak eyaletleşme politikası başlamıştır. II. Sargon dönemi ile birlikte bu süreç hızlanmış bölgeye yönetici atanmaya başlanmıştır.

Fırat'ın batısında Yeni Assur dönemine tarihlendirilen 11 kadar kabartma ve stel vardır. Assur buluntusu veren 10 yerleşim yeri bulunmaktadır. Kummuh, Kullania, Karkamış, Gurgum, Sa'mal ve Que yönetici atanan Assur eyalet merkezleridir.

Anahtar Kelimeler: Yeni Assur, Geç Hitit, Yazılı Kaynaklar, Kabartma, Stel

ABSTRACT

The Expansion Policy of the Neo-Assyrian Kingdom in the West Euphrates River Basin

From the Middle Assyrian period onward the west of the Euphrates river basin attracted the attention of Assyrian kings. During this period king Tiglat-pileser I (1114-1076 BC) campaigned into this region. In the Neo-Assyrian period king Assurnasirpal II (883-859 BC) was the first king to cross the Euphrates River. Shalmaneser III (858-824 BC) known to have crossed the Euphrates River on more than fifteen occasions and he was the first king to carve a relief in this region. This study investigates the importance of Euphrates river basin for the Neo-Assyrian kingdom, according to written evidence. During this period the city-states of Neo-Hittite kingdoms were located in this region. It is known that Assyrian kings made repeated military campaigns against these kingdom in order to obtain booty and tribute, in particular throughout 8th and 7th century BC.

It is possible to distinguish two distinctive policy of Neo-Assyrian kings for the west of Euphrates river basin; namely before and after the Tiglat-pileser III reign (744-727 BC). Before the Tiglat-pileser III reign there were repeated military campaign into this region for the booty and tribute. During this period there was no attempt to annex this region. However with Tiglat-pileser III Assyrian aimed to settle in the west of Euphrates basin and made a series of investments and started creating provinces from the conquered lands. The annexation and appointment of new governors into this region continued during the reign of Sargon II (721-705 BC).

There are 11 reliefs and stelea from the Neo-Assyrian period in this region. Also there are 10 settlements dated to Neo-Assyrian period. Assyrian king appointed governor to centres such as Kummuh, Kullania, Karkamış, Gurgum, Sa'mal and Que.

Key Words: Neo-Assyria, Neo-Hittite, Textual evidence, Reliefs, Stelea

ÖNSÖZ

Lisans eğitimim sırasında Eskiçağ Tarihi konularına olan ilgimden dolayı kazılara katılmaya karar verdim. 2009 yılından itibaren Malatya (Arslantepe), Mersin (Yumuktepe) ve Van Kalesi Höyüğü kazılarına katılmam ilgi alanımın Eskiçağ tarihi olmasını sağladı. Anadolu Mezopotamya ilişkileri ve bu iki coğrafya arasındaki ilişkiler Arslantepe kazıları sırasında merak uyandırmıştı. Yüksek Lisans ders aşamasında danışman hocam Kemalettin Köroğlu ile yaptığımız fikir alışverişi sonucu Yeni Assur tarihi çalışmaya karar verdim. Yeni Assur Krallığı'nın Fırat'ın batısındaki varlığı ile ilgili olan çalışmaların az olması bu konuya olan ilgimi arttırdı.

Bu tez konusunun belirlenmesinde ve hazırlık aşamasında yardımlarını ilgisini ve desteğini esirgemeyen, danışman hocam sayın Prof. Dr. Kemalettin Köroğlu'na teşekkür ederim. Arslantepe kazılarında çalışırken bilgi ve birikiminden faydalandığım Prof. Dr. Marcella Frangipane ve Dr. Federico Manuelli'ye ayrıca teşekkür ederim.

Tez çalışmasında ilgili konularda yardımlarını esirgemeyen arkadaşlarım Esra Erinç'e, Cafer Özcan Coşkun'a kardeşim Ebru Gürer'e Yard. Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk'e, Dr. Ali Çifçi ve Dr. Bülent Genç'e teşekkürlerimi sunarım.

Ataşehir, 2016

Hasan GÜRER

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

HARİTA TABLO ve RESİMLERİN LİSTESİ.....	vi
KAYNAKÇA	ix
1.GİRİŞ.....	1
1.1. Konunun Tanımı ve Sınırlar.....	1
1.2. Amaç ve Yöntem	2
1.3. Kaynakların Değerlendirilmesi	4
1.3.1. Yazılı Kaynaklar.....	4
1.3.2. Kabartma ve Steller.....	8
1.3.3. Yeni Assur Buluntusu Veren Yerleşim Yerleri.....	12
2.YENİ ASSUR KRALLIĞI VE ANADOLU.....	15
2.1. Coğrafya.....	15
2.2. Yollar	17
2.3. Fırat'ın Batısının Yeni Assur Krallığı İçin Önemi	18
2.4. Yeni Assur Egemenliğinden Önce Bölgenin Yapısı.....	23
2.5. Bölgenin Tarihi Coğrafyası.....	28
3. ASSUR'UN FIRAT'IN BATISINA GEÇİŞİ.....	36
3.1. Orta Assur Krallığı Döneminde Fırat'ın Batısına Geçen Assur Kralları..	36
3.1.1. I.Tiglat-pileser (1114-1076).....	36
3.1.2. Assur Bel-Kala (1073-1056).....	37
3.2.Yeni Assur Krallığı Döneminde Fırat'ın Batısına Geçen Assur Kralları...	37
3.2.1. II.Aşurnasirpal (883-859).....	37

3.2.2. III.Şalmaneser (858-824).....	40
3.2.3. III. Adad-nirari (810-783).....	46
3.2.4. IV. Şalmaneser (782-773).....	47
3.2.5. III.Tiglat-pileser (744-727).....	47
3.2.6. II.Sargon (721-705).....	51
3.2.7. Sennaherib (704-681).....	56
3.2.8. Esarhaddon (680-669).....	58
4. FIRAT’IN BATISINDA YENİ ASSUR VARLIĞININ İZLERİ.....	62
4.1. Kabartma ve Steller.....	62
4.2. Fırat’ın Batısında Yeni Assur Buluntusu Veren Arkeolojik Merkezler.....	72
4.3. Fırat’ın Batısında Yeni Assur Eyaleti Haline Getirilen Kentler.....	79
4.4. Fırat’ın Batısındaki Yeni Assur Yöneticileri.....	83
5.SONUÇ	85
EKLER.....	93
1. Yazılı Kaynaklar.....	94
2. Kabartma ve Stel Kataloğu.....	115
3. Yerleşim Yeri Kataloğu.....	122
RESİMLER ve HARİTALAR.....	128

HARİTA TABLO ve RESİMLERİN LİSTESİ

TABLolar

- Tablo 1: Yeni Assur Kralları'nın Fırat'ın Batısından Aldığı Ganimetler
- Tablo 2: Yeni Assur Yazıtlarında Fırat'ın Batısında Anılan Yerleşmeler
- Tablo 3: Fırat'ın Batısında Yer Alan Krallıklar ve Yazıtlarda Geçen Kentleri
- Tablo 4: II. Aşurnasirpal Döneminde Fırat'ın Batısına Yapılan Seferlerin Kronolojisi
- Tablo 5: III. Şalmaneser Döneminde Fırat'ın Batısına Yapılan Seferlerin Kronolojisi
- Tablo 6: III. Tiglat-pileser Döneminde Fırat'ın Batısına Yapılan Seferlerin Kronolojisi
- Tablo 7: II. Sargon Döneminde Fırat'ın Batısına Yapılan Seferlerin Kronojisi
- Tablo 8: Sennaherib Döneminde Fırat'ın Batısına Yapılan Seferlerin Kronolojisi
- Tablo 9: Fırat'ın Batısına Geçen Yeni Assur Kralları
- Tablo 10: Fırat'ın Batısındaki Yeni Assur Kabartma ve Stelleri
- Tablo 11: Fırat'ın Batısında Assur Buluntusu Veren Arkeolojik Merkezler
- Tablo 12: Eponim Listelerinde Fırat'ın Batısı
- Tablo 13: Fırat'ın Batısındaki Yeni Assur Yöneticileri

RESİMLERİN LİSTESİ

1. Ferhatlı/Uzun Oğlan Tepe Kaya Kabartması (Taşyürek 1975:171)
2. Kenk Boğazı Kaya Kabartması (Taşyürek 1979)
3. Karabur Kaya Kabartması (Taşyürek 1975:177)
4. Karabur Kaya Kabartması Çizimi (Rossner 1987: 50)
5. Tel Tayinat Höyüğünde Bulunan Ortostat Çizimleri (Köroğlu – Wicke Baskıda)
6. Antakya Steli (Donbaz 1990: 11)
7. Turlu Steli Çizim (Sevin 2010: 109)

8. Pazarcık Steli (Donbaz 1990: 15)
9. Göktaş Köyü Steli (Börker-Klahn 1982: no. 244)
10. Zincirli Steli Çizimi (Börker-Klahn 1982)
11. Zincirli Steli (Leichty 2011: 183)
12. Kıbrıs Larnaka Steli (Radner 2010:430)
13. Kinet Höyük (Gates 2003: 17)
14. Güneyden Kinet Höyük (Gates 2012: 417)
15. Kinet Höyükteki Yeni Assur Tabaka Planı (Gates 2003:293)
16. Kinet Höyük Yeni Assur Dönemi Yapı Katı 8.yy (Gates 2004:413)
17. Kinet Höyükte Bulunan Yeni Assur Dönemi Fayans Silindir Mühür (Gates 2003: 18)
18. Kinet Höyükte Bulunan Yeni Assur Dönemi Silindir Mühür (Gates 2008: 297)
19. Arslantepe Höyüğü (Arslantepe Kazı Arşivi)
20. Arslantepe Demir Çağı Tabakası (Arslantepe Kazı Arşivi)
21. Arslantepe Demir Çağı Yeni Assur Yapısı Olduğu Tartışılan Alan (Liverani 2012:335)
22. Malatya Müzesinde Yer Alan Arslantepe’de Bulunan II. Sargon Prizması (Fotoğraf: Hasan Gürer)
23. Arslantepe’de Bulunan II. Sargon dönemine ait Çivi Yazılı Tablet (MacGinnis, Baskıda)
24. Havadan Tel Tayinat Höyüğü (Harrison 2009:174)
25. Tel Tayinat Höyüğü Yeni Assur Tabakası Çizim (Harrison-Osborne 2012:138)
26. Tel Tayinat Höyüğü Yeni Assur Buluntuları (Harrison-Osborne 2012:134)
27. Tel Tayinat Höyüğü Seramik Çizimi (Harrison-Osborne 2012:136)
28. Tel Tayinat Höyüğünde Bulunan Çivi Yazılı Tablet (MacGinnis, Baskıda)
29. Tille Höyük (Blaylock 2009)
30. Tille Höyük Yeni Assur Dönemi Planı (Summers 1990:309)

31. Tille Höyük Yeni Assur Grubu ve İlişkili Çanak Çömlek Çizimi (Summers 1990: 312)
32. Tarsus Gözlükule Höyüğünde Bulunan Yeni Assur Dönemi Tablet (MacGinnis, Baskıda)
33. Sam'al kent planı. (Hawkins 2002: 264, Bilgin 2006)
34. Karkamışta Bulunan Tablet Parçası (MacGinnis, Baskıda)

HARİTA LİSTESİ

Harita 1: Fırat'ın Batısında Yeni Assur Çivi Yazılı Tablet Buluntu Merkezleri (Macginnis, Baskıda)

Harita 2: Orta Demir Çağı'nda Fırat'ın Batısı (Harita K.Köroğlu)

KAYNAKÇA

Alparslan, M.

2005 "Pattin (Unqi) Krallığı", *ArkeoAtlas:Doğu'nun Demir Çağı* 4: 27.

Anastasio, S.

2010 *Atlas of the Assyrian Pottery of the Iron Age*, Turnhout: Brepols.

Astour, M. C.

1979 "The Arena of Tiglath-pileser III's Campaign Against Sarduri II (743 B.C.)", *Assur* 2/3: 69-91.

Atalay, İ.

1997 *Türkiye Coğrafyası*, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.

Bachmann, W.

1927 *Felsreliefs in Assyrien, Bawian, Mal tai und Gundük*, Leipzig: Zeller.

Balcıoğlu, B., Mayer, W. R.

2006 "Eine Neuassyrische Votivstelen aus Turlu Höyük", *Orientalia* 75/3: 177-181.

Bengi, Y. D.

2010 "Yazılı Belgeler Işığında Assur-Geç Hitit İlişkileri", *Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Tarihi Anabilimdalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi* , İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Bing, J. D.

1971 "Tarsus: A Forgotten Colony of Lindos", *Journal of Near Eastern Studies* 30/2: 99-109.

Blaylock, S.

- 2009 *Tille Höyük 3: The Iron Age. 1. Introduction, Stratification, and Architecture*, London: British Institute of Archaeology at Ankara.

Börker-Klähn, J.

- 1982 *Altvorderasiatische Bildstelen und vergleichbare Felsreliefs*, Mainz am Rhein: Philipp von Zabern.

Dalley, S.

- 1999 "Sennacherib and Tarsus", *Anatolian Studies* 49: 73 - 80.

Donbaz, V.

- 1990 "Two Neo-Assyrian Stelae in the Antakya and Kahramanmaras Museums", *Annual Review of The Royal Inscriptions of Mesopotamia Project* 8: 5-24.

Duymuş, H. H.

- 2011 "Asur Kaynaklarına Göre Demirçağı'nda Tabal Krallığı", *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 2/3: 34-46.

Frame, G.

- 2004 "Cilindro con iscrizione di Sargon II", M. Frangipane (ed), *Alle Origini del Potere. Arslantepe, la Collina dei Leoni*, Milano: Mondadori Electa: 175-177.
- 2006 "The Tell Acharneh Stela of Sargon II of Assyria", M. Fortin (ed), *Tell 'Acharneh 1998-2004. Rapports Preliminaires sur les campagnes de fouilles et saison d'etudes/ Preliminary reports on excavation campaigns and study season*, Turnhout: Brepols: 49-68.
- 2009 "A new cylinder inscription of Sargon II of Assyria from Melid", M. Luukko, S. Svärd, R. Mattila (ed), *Of God(s), Trees, Kings, and Scholars: Neo-Assyrian and Related Studies in honour of Simo Parpola*, Helsinki: Finnish Oriental Society: 65-82.

Frangipane, M., Liverani, M.

- 2013 "Neo-Hittite Melid: Continuity or Discontinuity?", A. K. Yener (ed), *Across the Border: Late Bronze-Iron Age Relations Between Syria and Anatolia. Proceedings of a Symposium held at the Research Center of Anatolian Studies, Koç University, Istanbul May 31–June 1, 2010*, Leuven-Paris-Walpole: Peeters: 349-372.

Fuchs, A.

- 1994 *Die Inschriften Sargons II. aus Khorsabad*, Göttingen: Cuvillier.

Gates, M.-H.

- 2003 "Kinet Höyük 2002", *Anadolu Akdenizin Arkeoloji Haberleri* 1: 17-19.
- 2003 "2001 Season at Kinet Höyük (Yeşil-Dörtöl, Hatay)", *Kazı Sonuçları Toplantısı* 24/1: 283-298.
- 2004 "2002 Season at Kinet Höyük (Yeşil-Dörtöl, Hatay)", *Kazı Sonuçları Toplantısı* 25/1: 405-416.
- 2008 "2006 Season at Kinet Höyük (Yeşil-Dörtöl, Hatay)", *Kazı Sonuçları Toplantısı* 29/2: 281-298.
- 2009 "2007 Season at Kinet Höyük (Yeşil-Dörtöl, Hatay)", *Kazı Sonuçları Toplantısı* 30/2: 351-368.

Gates, M.-H., Gates, C., Redford, S., Asa Eger, A.

- 2014 "Excavations At Kinet Höyük and Hısn Al-Tınat", A. Özfirat, Ç. Uygun (ed), *Hatay Arkeolojik Kazı ve Araştırmaları*, Antakya: Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları: 157-171.

Gökçek, L. G.

- 2006 "Kahramanmaraş'ta Bulunmuş İki Yeni Asurca Tablet", *Archivum Anatolicum* 8: 47-57.

Görmüş, A.

- 2014 "Tayinat Höyük-Kunulua", A. Özfirat, B. Özdilek (ed), *Arkeoloji Yolculuğunda Hatay, Mustafa Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Kalıcı Sergisi*, Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları: 84-85.

Grayson, A. K.

- 1982 "Assyria: Ashur-dan II to Ashur-Nirari V (934-745 B.C.)", J. Boardman, I. E. S. Edwards, N. G. L. Hammond, E. Sollberger (ed), *The Cambridge Ancient History Volume 3, Part 1: The Prehistory of the Balkans, and the Middle East and the Aegean World, Tenth to Eighth Centuries BC*, Cambridge: Cambridge University Press: 238-281.

- 1991 *Assyrian Rulers of the Early First Millenium B.C. I (1114-859 B.C.): The Royal Inscriptions of Mesopotamia, Assyrian Periods Vol.2*, Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press.

- 1996 *Assyrian Rulers of the Early First Millenium B.C. II (858-745 B.C.): The Royal Inscriptions of Mesopotamia, Assyrian Periods. Vol.3*, Toronto, Buffalo, London: University of Toronto.

Grayson, A. K.

- 1998 "Assyrian Expansion into Anatolia in the Sargonid Age (c744-650 BC.)", H. Erkanal, V. Donbaz, A. Uğuroğlu (ed), *XXXIVeme Rencontre Assyriologie Internationale/ XXXIV. Uluslararası Assiriyoloji Kongresi/XXXIV. International Assyriology Congress, 6-10/VII/1987-İstanbul, Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu: 131-135.

Grayson, A. K., Novotny, J.

- 2012 *The Royal Inscriptions of Sennacherib, King of Assyria (704–681 BC), Part 1*, Winona Lake: Eisenbrauns.

Harrison, T. P.

- 2005 "The Neo-Assyrian Governor's Residence At Tell Ta'yinat", *Bulletin of the Canadian Society for Mesopotamian Studies* 40: 23-32.

Harrison, T. P.

- 2006 "2004 Yılı Tayinat Höyük Kazıları", *Kazı Sonuçları Toplantısı* 27/2: 353-362.

Hawkins, J. D.

- 1982 "The Neo-Hittite States in Syria and Anatolia", J. Boardman, I. E. S. Edwards, N. G. L. Hammond, E. Sollberger (ed), *The Cambridge Ancient History Volume 3, Part 1: The Prehistory of the Balkans, and the Middle East and the Aegean World, Tenth to Eighth Centuries BC*, Cambridge: Cambridge University Press: 372-441.

Hawkins, J. D.

- 2002 "Büyük İmparatorluğun Mirasçıları I", *Hititler ve Hitit İmparatorluğu*: 410-412.

Hawkins, J. D.

- 1983 "Kummuh", *Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie* 6: 338-340.
- 1995 "The Political Geography of North Syria and South-East Anatolia in the Neo-Assyrian Period", M. Liverani (ed), *Neo-Assyrian Geography*, Roma: Università di Roma "La Sapienza": 87-102.

Hodos, T., Knappett, C., Kilikoglou, V.

- 2005 "Middle and Late Iron Age Painted Ceramics from Kinet Höyük: Macro, Micro and Elemental Analyses ", *Anatolian Studies* 55: 61-87.

Ikeda, Y.

- 1979 "Royal Cities and Fortified Cities", *Iraq* 41: 75 - 87.

King, L. W.

- 1913 *Studies o f Some Rock-Sculptures and Rock-Inscriptions o f Western Asia*, London: Publications o f the Society o f Biblical Archeology (PSBA).

Konyar, E.

- 2008 "M. Ö I. Binyılda Kahramanmaraş Gurgum Krallığı", *Toplumsal Tarih* 180: 60-66.

Köroğlu, K.

- 2016 "Archaeological Evidence for the Provincial System of the Neo-Assyrian Empire in Anatolia", J. McGinnis, D. Wicke, T. Greenfield (ed), *The Provincial Archaeology of the Assyrian Empire*, Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research University of Cambridge: 309-320.

Köroğlu, K.

- 2006 *Eski Mezopotamya Tarihi. Başlangıcından Perslere Kadar*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Köroğlu, K., Wicke, D.

- Baskıda "Anadolu'daki Yeni Assur Dönemi Stelleri ve Kaya Kabartmaları", K. Köroğlu, S. Adalı (ed), *Anadolu'daki Assurlular*.

Kreppner, F. J.

- 2002 "Public Space in Nature: the Case of Neo-Assyrian Rock Reliefs", *Altorientalische Forschungen* 29/2: 367-383.

Layard, A. H.

- 1853 *Monuments of Nineveh: From Drawings Made on the Spot I*, London: Gorgias Press

Lehmann-Haupt, C. F.

- 1910 *Armenien Einst und Jetzt : Reisen und Forschungen, I*, Berlin: Behr's

Lehmann, G.

- 2016 "The Archaeology of the Assyrian Period in Cilicia in the Light of the Kinet Höyük Excavations", J. McGinnis, D. Wicke, T. Greenfield (ed), *The Provincial Archaeology of the Assyrian Empire*, Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research University of Cambridge: 321-333.

Leichty, E.

- 2011 *The Royal Inscriptions of Esarhaddon, King of Assyria (680-669 BC)*, Winona Lake, Ind.: Eisenbrauns.

Liverani, M.

- 1992 *Studies on the Annals of Ashurnasirpal II 2: Topographical Analysis*, Roma: Università di Roma "La Sapienza" Dipartimento di Scienze Storiche, Archeologiche e Antropologiche Dell'antichità.

Liverani, M.

- 2012a "Arslantepe in the Neo-Hittite Period", *Origini* XXXIV: 331-344.
2012b "Melid in the Early and Middle Iron Age: Archaeology and History", G. Galil, A. Gilboa, A. M. Maeir, K. Dan'el (ed), *The Ancient Near East in the 12th–10th Centuries BCE Culture and History. Proceedings of the International Conference held at the University of Haifa, 2–5 May, 2010*, Münster: Ugarit-Verlag 237-344.

Luckenbill, D. D. (ed)

- 1926 *Historical Records of Assyria from Earliest Times to Sargon*, Chicago: The University of Chicago Press.

Luckenbill, D. D.

- 1927 *Ancient Records of Assyria and Babylonia, Historical Records of Assyria from Sargon to the End*, Chicago: The University of Chicago Press.

Luschan, F.

- 1943 *Ausgrabungen in Sendschirli. V. 5: Die Kleinfunde von Sendschirli*, Berlin: Verlag von Walter de Gruyter & Co.

Maxwell-Hyslop, K. R.

- 1974 "Assyrian Sources of Iron. A Preliminary Survey of the Historical and Geographical Evidence", *Iraq* 36/1/2: 139-154.

Millard, A.

- 1994 *The Eponyms of the Assyrian Empire 910-612 BC*, Helsinki: Neo-Assyrian Text Corpus Project.

Millard, A. R., Tadmor, H.

- 1973 "Adad-Nirari III in Syria. Another Stele Fragment and the Dates of his Campaigns", *Iraq* 35/1: 57-64.

Moorey, P. R. S.

- 1980 *Cemeteries of the First Millennium BC at Deve Hüyük, Near Carchemish, Salvaged by T.E. Lawrence and C.L. Woolley in 1913*, BAR International Series 87. Oxford: BAR.

McGinnis, J., Wicke, D., Greenfield, T. (ed)

- 2016 *The Provincial Archaeology of the Assyrian Empire*, Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research University of Cambridge.

Bonacossi, D. M.

- 1988 "Stele e Statue Reali Assire: Localizzazione, Diffusione e Implicazioni Ideologiche", *Mesopotamia* 23: 105-155.

Novak, M.

- 2013 " Sirkeli Höyük - Kultstadt im Schmelztiegel Kilikien", *Forschung und Wissenschaft an der Universität Bern* 156: 16-18

Oded, B.

- 1979 *Mass Deportations and Deportees in the Neo-Assyrian Empire*, Wiesbaden: Reichert.

Özfırat, A.

- 2014 "Pattina Krallığı ve Assur İmparatorluğu", A. Özfırat, B. Özdilek (ed), *Arkeoloji Yolculuğunda Hatay, Mustafa Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Kalıcı Sergisi*, Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları: 88.

Özyar, A.

- 2005 "Azatiwataya (Karatepe-Arsıntaş)", *ArkeoAtlas:Doğu'nun Demir Çağı* 4: 22-26.

- 2005 "Melid Krallığı (Malatya)", *ArkeoAtlas:Doğu'nun Demir Çağı* 4: 12-18.

- 2005 "Sa'mal (Zincirli)", *ArkeoAtlas:Doğu'nun Demir Çağı* 4: 18-22.

Pamir, H.

- 2014 "Hatay İli Antakya Altınözü, Yayladağı Yüzey Araştırmaları", A. Özfirat, N. Çoşkun (ed), *Mustafa Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Kazı ve Araştırmaları*, Antakya: Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları: 137-176.

Parpola, S., Porter, M.

- 2001 "The Helsinki Atlas of the Near East in the Neo-Assyrian Period", Helsinki: Casco Bay Assyriological Institute.

Pektaş, H.

- 2004 "Arkeolojik Buluntular ve Yazılı Belgeler Işığında MÖ 2.ve 1.Binyılda Malatya Bölgesi Tarihi", *Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Tarihi Anabilimdalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Pullu, S.

- 2006 "Tabal Bölgesi Tarihi-M.Ö. I. Binyılın İlk Yarısında Tabal Krallığı'nın Siyasal ve Ekonomik Tarihi ", *Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Tarihi Anabilimdalı Yayınlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi

Radner, K.

- 2006 "Provinz. C. Assyrien", *Reallexicon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archaeologie* 11/1-2: 42-68.
- 2010 "The Stele of Sargon II of Assyria at Kition: A focus for an emerging Cypriot identity?", R. Rollinger, B. Gufler, M. Lang, I. Madreiter (ed), *Interkulturalität in der Alten Welt, Vorderasien, Hellas, Ägypten und die vielfältigen Ebenen des Kontakts*, Wiesbaden: 429-450.

Rossner, E. P.

- 1987 *Die neuassyrischen Felsreliefs in der Türkei, Ein archäologischer Führer*, München.

Salvini, M.

- 2006 *Urartu Tarihi ve Kültürü*, (Çev. B. Aksoy) İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Schmitz, P. C.

2009 "Archaic Greek Names in a Neo-Assyrian Cuneiform Tablet From Tarsus", *Journal of Cuneiform Studies* 61: 127-131.

Scholen, D., Herrmann, V.

2016 "Zincirli Höyük", *Aktüel Arkeoloji* 50: 66-77.

Sevin, V.

2010 *Yeni Assur Sanatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Summers, G. D.

2005 "Kummuhu Krallığı", *ArkeoAtlas* 4: 25.

Summers, G. D.

1990 "1988 Tille Höyük Kazısı", *Kazı Sonuçları Toplantısı* XI/1: 305-316.

Swift, G. F.

1958 "The Pottery of the 'Amuq, Phases K to O, and Its Historical Relationships", PhD diss., University of Chicago. Ann Arbor: UMI

Tadmor, H., Yamada, S.

2011 *The Royal Inscriptions of Tiglath-pileser III (744-727 BC) and Shalmaneser V (726-722 BC), Kings of Assyria*, Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns.

Taşyürek, O. A.

1975 "Some New Assyrian Rock-Reliefs in Turkey", *Anatolian Studies* 25: 169 - 180.

1979 "A Rock Relief of Shalmaneser III on the Euphrates", *Iraq* 41/ 1: 47-53.

Üngör, İ.

2011 "İslahiye ve Çevresinde Geç Hitit Merkezleri", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8: 137-163.

Weissbach, F. H.

1922 *Die Denkmäler und Inschriften an der Mündung des Nahr el-Kelb*, Berlin und Leipzig.

Woolley, C. L., Barnett, R. D.

1952 *Carchemish, Part III. The Excavations in the Inner Town; The Hittite Inscriptions*, London: British Museum Press.

Yamada, S.

2000 *The Construction of the Assyrian Empire: A Historical Study of the Inscriptions of Shalmaneser III Relating to His Campaigns to the West*, Boston: Brill.

Yıldırım, N.

2010 "Anadolu'da Bulunan Yeni Asurca Belgeler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* 29/48: 119-135.

Zaccagnini, C.

1993 "Notes on the Pazarcik Stela", *State Archives of Assyria Bulletin* 7/1: 53-72.

1- GİRİŞ

1.1 Konunun Tanımı ve Sınırlar

Yeni Assur Krallığı döneminde Fırat'ın batısı ilgi duyulan ve üzerine pek çok sefer yapılan bir bölge olmuştur. Yaptığımız bu çalışmanın amacı Yeni Assur Krallığı'nın bölgedeki hakimiyeti hakkında bir fikir sahibi olmaktır. Yeni Assur Krallarının Fırat'ın batısına ne zaman ilgi duymaya başladıkları, bölgede ne kadar kaldıkları, bölgeye ne kadar yönetici atandığı, bu bölgede yaptırılan kabartma ve steller, bölgeye yapılan yatırımlar yazılı belgelerin verdiği bilgilerle ve arkeolojik malzeme ile birlikte tezimizde değerlendirilmiştir.

Assur tarihi genel bir değerlendirmeye üç başlık altında incelenmektedir. Milattan önce İkinci binyılın ilk yarısı (2000-1600) Eski Assur, ikinci yarısı Orta Assur (1600-1000), 1000-612 yılları ise Yeni Assur dönemi olarak adlandırılmaktadır (Koroğlu 2006:120). Tezimizin kronolojik sınırları Yeni Assur Krallığı dönemi (1000-612) ile sınırlı olacaktır.

Yeni Assur Krallığı'nın sınırları bu dönemde Aşağı ve Yukarı Mezopotamya'dan, Batı İran, Suriye, Doğu Akdeniz, buradan da Anadolu'ya Çukurova ve Toroslar'a kadar genişleyen bir Krallık halini almıştır (Sevin 2010:13). Yeni Assur Krallığı'nın kapsadığı bölgede hammadde kaynaklarının yetersiz olması nedeniyle Assur orduları uzak bölgelere seferlere çıkmışlardır. Assur Kralları'nın Anadolu'ya ilerledikleri bu dönemlerde Anadolu'da Geç Hitit Krallıkları, Anadolu'nun batısında Frig Devleti doğusunda ise Urartu Devleti hüküm sürmekteydi.

Coğrafi olarak çalışma sahamızı oluşturan alan Fırat'ın batısında kalan Yeni Assur Krallığı'nın ilişki içerisinde olduğu Geç Hitit kentleridir. Bu kentler Akdeniz'den Yukarı Fırat'a doğru Toros dağlarının kuzeydoğusu boyunca uzanmaktadır (Grayson 1998). Akdeniz'de İskenderun körfezinin batısında Que Bölgesi (Adana Bölgesi) ve Hilakku Bölgesi (Mersin yöresi) bu kentler arasında yer almaktadır. Torosların kuzeyinde Melid kenti, Kayseri ve civarında ise Tabal Bölgesi yer almaktadır. Torosların güneyinde Kummuh Krallığı batısında ise Gurgum Krallığı bulunmaktadır.

Fırat nehri yakınlarında Gaziantep sınırları içerisinde Karkamış Krallığı yer almaktadır. Karkamış'ın batısında Hatay bölgesinde Pattin Krallığı, kuzeybatısında ise Sa'mal Krallığı bulunmaktadır. Assur'un batıda coğrafi olarak ulaştığı en uzak nokta kabartma diktirdiği Larnaka (Kıbrıs) kenti coğrafi olarak incelediğimiz diğer bir bölgedir.

1.2 Amaç ve Yöntem

Tez çalışmasını hazırlarken Marmara Üniversitesi Eskiçağ Tarihi Anabilim dalında danışman hocam Prof. Dr.Kemalettin Köroğlu denetiminde, oluşturulan veri tabanını kullandık¹. Ayrıca Bu tezin hazırlanması aşamasında yoğun bir araştırma sonucu veri tabanlarından, kazı raporları başta olmak üzere pek çok kitap, makale toplanıp dijital veri tabanı sistemi olan Endnote programına aktarıldı².

Yeni Assur Krallığı'nın Fırat'ın Batısındaki Yayılma Politikası adlı tezimiz toplam beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Yeni Assur Krallığı'nın Fırat'ın batısında ilişki kurduğu coğrafi sınırlar çizilerek, kronolojik olarak Yeni Assur Krallığı dönemi ile sınırlı tutulmuştur. Kaynakların Değerlendirilmesi başlığında Yazılı Kaynaklar bölümünde Kral Yıllıkları ayrıntılı bir şekilde incelenerek Fırat'ın batısına sefer yapan Yeni Assur kralları belirlenmiştir. Kabartma ve Steller başlığında Yeni Assur krallarının Fırat'ın batısına yaptırdıkları kabartma ve stellerle ilgili yayınlar incelenmiştir. Yeni Assur Buluntusu veren Yerleşim Yerleri başlığında ise Assur buluntusu veren yerleşim yerleri kazı raporlarından tespit edilerek hazırlanmıştır.

İkinci bölümde Yeni Assur Krallığı ve Anadolu başlığı altında Fırat'ın batısı coğrafi olarak ele alınmıştır. Assur için kolay ve zor olan bölgeler, coğrafi engeller ve Fırat Nehri'nin Assur'a olan etkisi incelenmiştir. Yollar kısmında Fırat Nehri üzerindeki geçiş noktaları ve bölgedeki ulaşım ağları anlatılmıştır. Fırat'ın Batısının Yeni Assur Krallığı İçin Önemi, bölgeden alınan ganimetler ile belirlenmeye çalışılmıştır. Yazılı belgelerde alınan ganimetler kategorilendirilerek bir tablo hazırlanmıştır. Yeni Assur Krallığı'ndan önce bölgedeki Geç Hitit Krallıkları yine bu bölümde anlatılmıştır. Tarihi

¹ Tez metnini yazarken kaynak göstermek için EndNote X5 programı kullanılmıştır.

² Tezde kullandığımız Orta ve Yeni Assur Krallığı döneminde geçen tarihlerin hepsi Milattan Önceki dönemi kapsamaktadır.

coğrafya kısmında ise Fırat'ın batısında yazılı belgelerde geçen kent isimleri, dağ, nehir ve coğrafya isimleri ayrıntılı bir şekilde incelenerek bir tablo oluşturulmuştur.

Üçüncü bölümde Assur'un Fırat'ın batısına geçişi anlatılmıştır. Yazılı belgeler incelenerek Orta Assur Krallığı döneminden başlanarak Yeni Assur Krallığı döneminde Fırat'ın batısına geçen Assur kralları incelenmiştir. İncelemeler sonunda bir tablo hazırlanarak bu tabloda Fırat'ı geçen Assur krallarının yazıtlarında yer alan kent ve coğrafi isimler, kabartma veya steller, yerleşim yerleri tablo üzerinde detaylı olarak gösterilmiştir.

Dördüncü bölümde Fırat'ın Batısındaki Yeni Assur Varlığının İzleri başlığında, bölgede yaptırılan kabartma ve steller incelenmiştir. Yeni Assur Krallığı döneminde bu bölgede 11 kadar kabartma ve stel yapılmıştır. Bu çalışma yapılırken Yeni Assur Krallığı'nın kabartma ve stel diktirdiği alanlar ile ilgili yayınlar toplanmıştır. Bu yayınlardan şimdiye kadar Zincirli, Pazarcık, Karkamış, Kıbrıs, Gökteş Köyü, Larnaka, Antakya ve Turlu'da steller tespit edilmiştir. Ferhatlı, Kenk Boğazı ve Karabur Kabartmaları ile ilgili yayınlardan, Fırat'ın batısındaki Yeni Assur kabartmalarının sayısı belirlenmiş, fotoğraf ve çizimler incelenerek tezimiz için değerlendirilmiştir.

Kabartmaların yanında bölgede Assur kültürel etkileriyle kurulmuş yerleşmeler belirlenmeye çalışılmıştır. Yeni Assur Krallığı'nın Fırat'ın batısında, Assur buluntusu veren on yerleşim yeri bulunmaktadır. Bu yerler sırasıyla Tel Tayinat Höyüğü, Kinet Höyük, Gözlükule Höyüğü, Tille Höyük, Arslantepe Höyüğü, Sirkeli Höyük, Deve Höyük, Zincirli Höyük, Maraş Kalesi civarı ve Karkamış'dır. Bu yerleşim yerlerinde Yeni Assur dönemine tarihlendirilen mimari yapı, çanak çömlek, yazıt, mühür gibi buluntular değerlendirilerek tezimizde kullanılmıştır. Assur çanak çömleği yoğunluğuna ve lüks mallar dikkate alınmıştır. Ayrıca Geç Hitit yerleşimlerindeki Assur etkili buluntular da sorgulanarak çalışmamıza dahil edilmiştir. Fırat'ın batısındaki Geç Hitit ve diğer Assur yerleşim yerleri ile ilgili kazı yapılan alanlarda kazı raporları sistemli bir şekilde Endnote veri tabanına kaydedilmiştir. Buluntular ile ilgili bir liste hazırlanarak, Fırat'ın batısında Assur buluntusu veren bölgeler, buluntu çeşidine göre kategorilendirilmiştir.

Eponim listeleri Yeni Assur Krallığı'nın Fırat'ın batısına ne kadara yönetici tayin edildiği hakkında önemli bilgiler içermektedir. Bu listeler aracılığıyla 839-649 yılları arasında bölgeye yedi yönetici atandığını görmekteyiz. Bu listeler ile yazılı belgelerde geçen bilgiler karşılaştırılarak bir değerlendirme yapılmıştır. Eponim listelerinin verdiği bilgilerle bölgeye atanan Assur valileri belirlenmiştir. Eponim listelerinde çalıştığımız bölge ile ilgili olan bilgiler ile Assur valileri iki ayrı tablo halinde hazırlanmıştır.

Çalışmamızın sonuç bölümünde yazılı belgeler, arkeolojik buluntular, kabartma ve steller, eponim listelerindeki bilgiler birlikte değerlendirilip var olan ortak ve farklı sonuçlar değerlendirilmiştir. Sonuç kısmının ardından Ekler bölümünde Assur'un Fırat'ın batısındaki faaliyetleri hakkında bilgi veren yazılı belgelerin çevirisi yer almaktadır. Ayrıca bölgede yer alan kabartma ve steller ile Assur buluntusu veren arkeolojik merkezler hakkında katalog oluşturulmuştur.

1.3 Kaynakların Değerlendirilmesi

1.3.1 Yazılı Kaynaklar

Yeni Assur Krallığı'nın Fırat'ın batısındaki siyasi varlığı konusunda yararlanabileceğimiz kaynakların başında sefer kayıtları gelmektedir. Assur krallarının birçoğu seferlerinin ve dönemlerinin önemli olaylarını kayıt altında tutmuşlardır. Günümüze kadar gelen bu kaynaklar hangi kralın hangi yılda tahta geçtiği, nerelere kadar hakim oldukları ve inşa faaliyetleri hakkında önemli bilgiler vermektedir. Zaman zaman tek taraflı ve propaganda amaçlı yazılan bu yazıtları eleştirel bir bakış açısıyla gözden geçirerek değerlendik. Yeni Assur Krallığı'nın Fırat'ın batısına geçtiği konusundaki en eski kayıtlar Orta Assur Krallığı döneminde I.Tiglat-pileser (1112) ile başlamaktadır. En son kayıt ise Esarhaddon (676) döneminde yazdırılmıştır.

Luckenbill tarafından 1927 yılında yayınlanan *Ancient Records of Assyria and Babylonia, Historical Records of Assyria from Sargon to the End* adlı kitapta II. Sargon dönemine ait önemli yazıtlar ele alınmıştır. Fırat'ın batısında 718 yılında Tabal üzerine sefer ile başlayan ilişkiler sonraki yıllarda Karkamış, Melid, Gurgum, Kummuh seferi ile devam etmiştir. 705 yılında Tabal seferi ile sonlanmıştır. Fırat'ın batısında

ilişkilerin yoğun olarak görüldüğü bu dönemde Karkamış'ta ve Kıbrıs'ta stel diktirilmiş olması bu bölgelerdeki Assur hakimiyetinin etkili olduğu yönünde düşünmemize sebep olmuştur. (Luckenbill 1927).

Grayson'un 1991 yılından itibaren yayınladığı, *Assyrian Rulers of the Early First Millenium B.C. I (1114-859 B.C)* kitabı hangi kralın hangi bölgeyi ele geçirdiğini belirlemek ve tartışmak açısından tezin hazırlanmasında kullandığımız temel başvuru kitaplarından. Bu kitapta 1114-859 yıllarında meydana gelen sefer kayıtları anlatılmıştır. Bu kayıtlardan I.Tiglat-pileser ve II. Aşurnasirpal'in Fırat'ın batısına sefer yaptıkları kaydedilmiştir. I.Tiglat-pileser dönemindeki kayıtlarda Melid (1112) ülkesine yürüyüp tutsaklar aldığını, Karkamış'a kadar olan yerleri talan ettiği anlatılmıştır. (1119) Aynı kayıtlarda I.Tiglat-pileser'in 42 ülke fethettiği ve hükümdarlarını yendiği yer almaktadır. II. Aşurnasirpal döneminde 876 yılında Fırat geçilip Karkamış ve Pattin kralından vergi alınmıştır. 866 yılında ise Huzurina seferi ile Kummuh kralından vergi alınmıştır. Bu dönemde kabartma veya stel diktirilmemiş olması ilk seferlerin yağma amaçlı olduğu ve kalıcı olmak istenmediği yönünde değerlendirme yapmamıza yol açmaktadır (Grayson 1991).

Grayson 1996 yılında yayınladığı ikinci kitabında (Grayson 1996) 858-745 yılları arasında tahta geçen kralların sefer kayıtları anlatılmıştır. Bu yıllıklardan III. Şalmaneser, III. Adad-Nirari ile IV. Şalmaneser dönemlerinde Fırat'ın batısı hakkında kayıtlar bulunmaktadır. III. Şalmaneser bu yazıtlarda Fırat'ı 22 kez geçtiği ile övünmüştür. Kummuh, Gurgum, Karkamış, Sam'al, Melid ve Que gibi Geç Hitit Krallıkları ile ilişki içerisinde olmuştur. Gaziantep yakınlarındaki Kenk Boğazı'na yaptırılan III. Şalmaneser'e tarihlendirilen Yeni Assur kabartmasının varlığı III. Şalmaneser'in bölgeye geldiğinin önemli bir kanıtını oluşturmaktadır. III. Adad-Nirari döneminde Geç Hitit devletleri ile çeşitli ittifaklar söz konusudur ve ayrıca Pazarcık steli bu dönemde yaptırılmıştır. Pazarcık Steli'nin arka yüzünde IV. Şalmaneser'in Kummuh Kralı ile olan bir sınır meselesi ele alınmaktadır ve bu stel 773 yılında diktirilmiştir (Grayson 1996). Bu dönemde Fırat'ın batısına sefer sayılarının artması, kabartma ve stel diktirilmesi konumuzun tartışılması açısından önem arz etmektedir.

Fuchs 1994 yılında yayınlanan *Die Inschriften Sargons II. aus Khorsabad kitanında* II. Sargon dönemine ait yazıtları ele almıştır. Coğrafi olarak yazıtlı silindir mühür listelerinin de yer aldığı bu kitap da mühür dağılımı harita üzerinde ayrıntılı olarak gösterilmiştir. Fırat'ın batısında Que, Karkamış, Kummuh, Tabal, Hilakku, Gurgum, Melid sözü edilen kentler arasında yer almaktadır (Fuchs 1994).

Tadmor ve Yamada tarafından 2011 yılında yayınlanan *The Royal Inscriptions of Tiglath-pileser III (744-727 BC) and Shalmaneser V (726-722 BC), Kings of Assyria* adlı eserde Assur Kralı III. Tiglat-pileser ile V.Şalmaneser dönemi yazıtları incelenmiştir. III. Tiglatpileser döneminde Fırat'ın batısında seferlerin devam ettiği 743 yılında Arpad Kralı Mati-ilu, Urartu Kralı II. Sarduri'nin başını çektiği, Melid, Gurgum, Karkamış, Kummuh, Pattin ve Que ittifakı üzerine sefer yapıldığı, 738 yılında Unqi Hama ittifakına karşı sefer yapıldığı ve 732-739 yıllarında Tabal üzerine sefer yapıldığı gözlenmektedir. III. Tiglat-pileser'in bölgeye geldiğinin kanıtlarından biri de Hatay yakınlarındaki Karabur kabartmasıdır. V. Şalmaneser yazıtlarının da anlatıldığı bu eserde Fırat'ı geçtiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır (Tadmor - Yamada 2011).

Leichty tarafından 2011 yılında yayınlanan *The Royal Inscriptions of Esarhaddon, King of Assyria (680-669 BC)* adlı eserde Assur Kralı Esarhaddon dönemi boyunca yazılan Kral yıllıkları incelenmiştir. Bu yıllıklardan Tarsus ve Hilakku üzerine sefer yapıldığı görülmektedir. Zincirli Steli olarak adlandırılan Esarhaddon dönemine tarihlendirilen stelde bir dizi tanrı sembolü ile askeri seferler anlatılmıştır (Leichty 2011).

Grayson ve Novotny tarafından 2012 yılından yayınlanan *The Royal Inscriptions of Sennacherib, King of Assyria (704-681 BC), Part 1* adlı eserde Assur Kralı Sennaherib dönemi olayları anlatılmıştır. 695 ve 696 yılları arasında Kuzey ve Kuzeybatı seferlerinin geçtiği eserde Que, Tarsus ve Hilakku seferleri hakkında bilgi vermesi tezimize ışık tutmuştur (Grayson - Novotny 2012). Bu dönemde kabartma ve yazıt bulunmamaktadır.

Yazılı kaynaklara ek olarak Grayson tarafından 1998 yılından yayınlanan ‘‘Assyrian Expansion into Anatolia in the Sargonid Age (c744-650 BC.)’’ adlı makalede Sargonid dönemi boyunca (744-650) Anadolu ile ilgili Assur tarihi analiz edilerek Assur dış siyaseti ve bu siyasetin arkasındaki nedenlere bağlı olarak Anadolu’nun konumu irdelenmiştir (Grayson 1998).

Yazılı kaynakları incelediğimizde Fırat’ın batısına ilk kez sefer yapan kralın Orta Assur Krallığı döneminde I.Tiglat-pileser olduğunu görmekteyiz. Bu kayıtlarda Melid şehrine sefer yaptığı görülmektedir. II. Aşurnasirpal ile devam eden bu seferler boyunca Karkamış, Pattin ve Kummuh kentlerine sefer düzenlenmiştir. II. Aşurnasirpal döneminde bölgeye stel veya kabartma yaptırılmamıştır. Bu durum ilk seferlerin yağma amaçlı olduğu, kalıcı olmak gibi bir amaç görülmediği şeklinde düşünmemize yol açmıştır. Yazılı belgelerde III. Şalmaneser Fırat’ın batısına en çok sefer yapan Assur kralı olarak görülmektedir. III. Şalmaneser Kummuh, Gurgum, Sam’al, Melid, Que, Pattin ve Karkamış kentlerine sefer düzenlemiştir. Gaziantep yakınlarındaki Kenk Boğazı kabartması III. Şalmaneser döneminde yaptırılmıştır. III. Adad-Nirari ve IV. Şalmaneser döneminde bir sınır taşını ifade eden Pazarcık steli yaptırılmıştır. III. Tiglat-Pileser döneminde Melid, Gurgum, Karkamış, Kummuh, Pattin, Que ve Tabal kentlerine sefer yapılmıştır. Hatay yakınlarındaki Karabur kabartması III. Tiglat-Pileser dönemine tarihlendirilmektedir. II. Sargon dönemine geldiğimizde Tabal, Karkamış, Que, Melid, Gurgum, Kummuh kentleri üzerine seferler artmıştır. Kıbrıs(Larnaka) ve Karkamış steli de II. Sargon dönemine tarihlendirilmektedir. Sennaherib döneminde Fırat’ın batısında Que, Tarsus ve Hilakku üzerine sefer yapılmıştır. Bu dönemde Göktaş Köyü steli yaptırılmıştır. Bölgeye en son sefer yapan Assur Kralı Esarhaddon Tarsus ve Hilakku üzerine sefer yapmış ve Zincirli’de stel yaptırmıştır.

1.3.2 Kabartma ve Steller

Genel olarak Yeni Assur kabartma ve stelleri ile ilgili ilk yayınlar 19.yüzyılın ortalarında başlamıştır. Malta kabartması (Irak'ın Musul kentinin kuzeyi) hakkındaki ilk yayını Layard 1853 yılında yayınlamıştır (Layard 1853). Lehmann-Haupt 1910 yılında Dicle Tüneli Birklinçay (Tigris Tünel) hakkında bir yayın yapmıştır (Lehmann-Haupt 1910:430-462). King, Cudi Dağı ile ilgili makalesini 1913 yılında yayınlamıştır (King 1913:66-94). Weissbach Yeni Assur kabartmaları ile ilgili ilk monografik eseri 1922 yılında yayınlamıştır (Weissbach 1922). Bachmann *Felsreliefs in Assyrian* başlığı altında Assur Kaya kabartmaları hakkında genel bir rapor yayınlamıştır (Bachmann 1927).

Fırat'ın batısında Yeni Assur Krallığı'nın varlığını gösteren 11 kadar kabartma ve stel bulunmaktadır. Bu türde anıtların Fırat'ın batısında varlığı hakkındaki bilgilerden yazıtlarda geçen en eski stel Larnaka stelidir (Luckenbill 1927:100). Fırat'ın batısında Ferhatlı, Karabur ve Kenk Boğazı ile ilgili yayınlar 1970'li yıllarda yapılmıştır (Taşyürek 1975; Taşyürek 1979). Bu çalışmalardan en yeni olanı Turlu stelidir (Sevin 2010:109). Karabur kabartmasında ve Zincirli stelinde kabartmalar Assur Kralı yanında tanrı ve tanrı sembollerini resmetmektedir. Bunlar da yazıtlar gibi Assur'un, Assur kralının ve tanrılarının gücünü göstermek amacıyla yapılmış anıtlardır.

Taşyürek, 1973 ve 1974 yıllarında Kilikya ve Hatay seyahatleri sırasında günümüzde Adana sınırları içerisinde kalan Ferhatlı ile Hatay sınırları içerisinde yer alan Karabur kabartmalarını tespit edip yayınlamıştır. Ferhatlı kabartması çatlamış bir halde yüksek bir kaya üzerinde bulunmaktadır. Bu kabartmada kral uzun saçaklı bir elbise ile resmedilmiştir ve elinde asa bulunmaktadır. Karabur kabartmaları ise dört adettir. İlk kabartma uzun elbise, uzun saç ve sakalla resmedilmiş ve boynuz figürü bulunmaktadır. Uzun elbiseler ile resmedilen karşılıklı iki kişinin resmedildiği ikinci kabartmada çeşitli tanrı figürleri yer almaktadır. Karşısındaki kişiden daha büyük resmedilen kabartmada bir kılıç ve bir demet çiçek resmedilmiştir. Daha küçük resmedilen kişi sakalsızdır. Diğer kabartmalarla benzer şekilde resmedilen üçüncü kabartmada uzun saç sakal ve uzun bir elbise ile resmedilmiştir, sol el havada resmedilmiştir. Dördüncü kabartma diğer kabartmalara göre daha çok aşınmıştır. Tanrı

sembollerinin yoğun olduğu ve birbirine yakın yaptırılan bu kabartmalar buranın tanrıları tasvir eden bir kutsal alan olduğunu düşündürmektedir (Taşyürek 1975).

Taşyürek, 1976 yılında günümüzde Gaziantep sınırları içerisinde yer alan Kenk Boğazı'nda o zamana kadar bilinmeyen Assur kaya kabartması bulmuştur. Uzun saç, sakal ve uzun bir başlıkla resmedilen bu kabartmada sağ el havada bulunmaktadır. Sol elde topuz başlı asa görülmektedir. Bu kaya kabartmasında III. Şalmaneser dönemine tarihlenen bir de yazıt vardır. Bu yazıtta 857-855 yıllarında Til Barsib beyi Ahuni'ye yapılan hareket özetlenmiştir (Taşyürek 1979).

Börker-Klähn Assur stel ve kabartmalarının çizimleri ve zengin bibliyografyasından oluşan kitabını 1982'de yayınlamıştır. Fırat'ın batısında bulunan Ferhatlı (Börker-Klähn 1982:220), Karabur (Börker-Klähn 1982:220,221), Kenk Boğazı (Börker-Klähn 1982:189) kabartmaları ile Zincirli (Börker-Klähn 1982:213,214), Pazarcık (Börker-Klähn 1982:197), Gökteş Köyü (Börker-Klähn 1982:223), Larnaka (Kıbrıs) (Börker-Klähn 1982:202,203) ve Karkamış (Börker-Klähn 1982:203) stelleri hakkında ayrıntılı bilgiler yer almaktadır. Anadolu'da bulunan ve 1980 yıllarına kadar saptanmış olan bütün kabartmaları, stelleri kapsayan bu kitap çalışmamız açısından temel başvuru kaynaklarından biridir. Anadolu dışında Irak ve Suriye gibi geniş bir coğrafyada yer alan kabartma ve stellerin anlatıldığı bu kitap iki ciltten oluşmaktadır. İkinci ciltte bütün bu sözü edilen kabartmaların fotoğraf ve çizimleri yer almaktadır (Börker-Klähn 1982).

Rossner tarafından 1987 yılında yayınlanan *Die neuassyrischen Felsreliefs in der Türkei, Ein archäologischer Führer* kitabı Yeni Assur kaya kabartmalarının şekil form ve özellikleri bakımından bilgi vermesi yanında, çalıştığımız bölgede yer alan Ferhatlı, Karabur ve Kenk Boğazı kabartmalarının fotoğrafları yer almaktadır. Ayrıca Karabur ve Kenk Boğazı kabartmalarının çizimleri de bulunmaktadır. Karabur kabartma çizimleri bu eserde daha net görülmektedir. Kenk Boğazı kabartmasının çiziminde yazıt yer almamış sadece Kralın çizimi bulunmaktadır. Bu kabartmaların günümüzde tam olarak nerede oldukları hakkında haritalar yer almakla birlikte, ilk defa ne zaman keşfedildikleri hakkında detaylı bilgiler bulunmaktadır (Rossner 1987).

Bonacossi makalesinde 7-14 yüzyıl arasındaki Assur kraliyet heykellerinin özelliklerini, konumu ile anıtların coğrafi konuma yol açacak ideolojik ve politik faktörlerini tartışmıştır. Bu makalede Assur stelleri dikiliş amaçlarına göre kategorilere ayrılmıştır (Bonacossi 1988).

Donbaz çalışmasında Antakya ve Kahramanmaraş Müzesi'ndeki iki Yeni Assur stelini ele almıştır. Antakya Müzesi'nde bulunan III. Adad-Nirari stelinde Adad-Nirari ve Şamşı-ilu, Hamath Kralı Zakur ile Arpad'lı Atarşumki arasındaki sınırın Asi nehri olarak belirlenmesi anlatılmaktadır. Maraş Müzesi'nde bulunan Pazarcık stelinde ise Kummuh Kralı Uşpilulume ile Gurgum Kralı Qalparunda arasındaki anlaşmazlıkta sınır taşının dikilmesi anlatılmıştır (Donbaz 1990). Pazarcık stelinden ilk kez Hawkins haberdar olmuş, Millard ve Tadmor'un III. Adad-Nirari'nin seferleri hakkındaki makalesinde bu bilgi literatüre girmiştir (Millard - Tadmor 1973).

Kreppner tarafından 2002 yılında yayınlanan *'Public Space in Nature: the Case of Neo-Assyrian Rock Reliefs'* adlı makalesinde Lübnan, Türkiye, İran ve Irak'ta bu tarihe kadar yapılan araştırmalarda 49 Yeni Assur kabartmasının bulunduğu ve bunların 19 tanesinin yazıtlı rölyef olduğu aktarılmıştır. Kenk Boğazı, Ferhatlı ve Karabur kabartmaları ile ilgili başlıklar ve Yeni Assur kabartmalarının harita üzerinde dağılımı bulunmaktadır. Askeri seferlerin, ticari yolların ve su ihtiyacının kabartma diktirmede önemli bir kriter olduğu vurgulanarak *'Doğada Kamusal Alan'* kavramı üzerinde durmuştur. Kamusal alan için en önemli kriterlerin görünürlük ve erişilebilirlik olduğu vurgulanmıştır (Kreppner 2002).

Frame tarafından 2006 yılında yayınlanan *'The Tell Acharneh Stela of Sargon II of Assyria'* adlı makalede Suriye'de Asi (Orontes) nehri üzerindeki kazılarda bulunan steller esas alınarak Yeni Assur stellerinin nerelere dikildiği, kim tarafından okunduğu, neye benzetildiği gibi başlıklarla ele alınmıştır. Konumuz açısından Fırat nehri yakınında diktirildiği düşünülen Karkamış steli hakkında bilgi vermektedir. Birkaç kelime parçasının okunabilir olduğu bu stelde, gümüş, haraç ve atların alındığı, yıkımlar olduğu anlatılmıştır. II. Sargon dönemine tarihlenen bu stel hakkında Börker Klähn (Börker-Klähn 1982:203) ve Woolley- Barnet (Woolley - Barnett 1952:265,279-80) yararlandığımız diğer kaynakları oluşturmaktadır.

Balcıoğlu ve Mayer tarafından 2006 yılında yayınlanan makale Turlu steli hakkında yapılan ilk yayın olması bakımından önemlidir (Balcıoğlu - Mayer 2006). Turlu steli hakkında bilgi veren diğer bir önemli kaynak Veli Sevin tarafından 2010 yılında yayınlanan ‘‘Yeni Assur Sanatı’’ kitabıdır. Gaziantep müzesinde yer alan Turlu stelinde, boğa üzerinde sakallı fırtına tanrısı Adad sembolü yer almaktadır. Alt kısmı kırık olan bu stelde boğanın boynuzları gözlenebilmektedir. Uzun saç, sakal ve uzun bir elbisenin işlendiği bu eserde sol omuz açık görülmektedir. Belde bir kılıç ve hançer görülmektedir. Bu kitapta Turlu stelinin çizimi de yer almaktadır (Sevin 2010:109).

Radner tarafından 2010 yılında yayınlanan ‘‘The Stele of Sargon II of Assyria at Kition: A focus for an emerging Cypriot identity?’’ isimli makale Kıbrıs Larnaka’da bulunan Assur Steli hakkında fikir veren kapsamlı bir çalışmadır. 1844 yılında keşfedip günümüzde Berlin Müzesi’nde bulunan bu stelde Assur Kralı II.Sargon’un başarıları, Kraliyet ünvan lakapları ile tanrı sembolleri yer almaktadır. Kral stelin ön yüzünde sol elinde asası, uzun saç sakalı ve uzun elbisesi ile resmedilmiştir (Radner 2010). Frame’nin makalesinde Larnaka stelinin çizimi yer almaktadır (Frame 2006). II. Sargon dönemi yazıtlarının anlatıldığı Luckenbill’in eserinde bu steldeki yazıtın ayrıntıları bulunmaktadır (Luckenbill 1927:100).

Kabartma ve stellerin yayılım alanını incelediğimizde güneyden kuzeye doğru Kıbrıs’tan başlayarak, Türkiye’nin güneyinden Karabur ve Antakya stelinden başlayıp Fırat nehrini takip ederek kuzeye doğru Karkamış ve Kenk Boğazını takiben Göktaş Köyü, Turlu, Zincirli ve Ferhatlı ile devam edip Pazarcık steli ile sonlanmaktadır. Yeni Assur kabartma ve stellerinin dağılım alanını incelediğimizde Gaziantep bölgesi’nde (Zincirli, Turlu, Göktaş Köyü, Karkamış ve Kenk Boğazı) stellerin yoğunlaştığını, diğer yerlerdeki stellerin dağınık olduğunu ve bazı bölgelerde stel olmadığını gözlemlemekteyiz. Ayrıca Kenk Boğazı kabartması ile Karkamış stelinin, Zincirli Steli ile Göktaş Köyü stelinin, Karabur kabartması ile Antakya stelinin birbirine yakın olması dikkatimizi çekmiştir.

Assur buluntusu veren Assur yerleşimi olduğunu düşündüğümüz Tel Tayinat Höyüğü ile Kinet Höyük yerleşimleri, Karabur kabartması ile Antakya steline yakın bölgelerde yer almaktadır. Ayrıca Assur yerleşimi olduğunu sorguladığımız Tarsus ve

Tille Höyük ile yazılı belgelerde Assur eyaleti olarak adlandırılan Kummuh, Melid ve Tabal bölgelerinde kabartma ve stel yaptırılmamıştır. Ferhatlı, Pazarcık, Zincirli, Göktaş Köyü, Kenk Boğazı kabartma ve stellerinin yaptırıldığı alanlarda ise Assur yerleşimi sınırlı görülmektedir. Harita üzerinde incelediğimizde Karabur'dan başlayan bir yol güzergahı üzerinde Karkamış, Göktaş Köyü ve Pazarcık stelinin yer aldığını görmekteyiz. Bu güzergahın kuzeye doğru Kummuh, Melid ve Tabal'a kadar uzanması bize buranın bir sefer yolu olduğu izlenimini vermektedir.

1.3.3 Yeni Assur Buluntusu Veren Yerleşim Yerleri

Yeni Assur Kral yazıtları, kabartma ve steller dışında Yeni Assur Krallığı'nın ilişki içerisinde olduğu Geç Hitit Krallıkları ile Yeni Assur yerleşimi olduğunu düşündüğümüz, Assur çanak çömleği ve yerleşiminin bulunduğu alanlar araştırmamızın diğer bir kaynak kısmını oluşturmaktadır.

Yeni Assur Krallığı ile ilişkili buluntuları olan kentlerden biri Melid'dir. Başkente ait kalıntılar Orduzu yakınlarındaki Arslantepe Höyüğünde ortaya çıkarılmıştır (Özyar 2005:12).

Hawkins, Melid kentinin 9. yy'dan itibaren Assur etkisini hissetmeye başladığını, bir Assur Sarayı ile bir Sargon prizmasının bulunduğunu belirtmektedir (Hawkins 1995). Sargon prizması ile ilgili Frame'in yayınında Assur Kralı II. Sargon'un kendisini ve tanrıları övmesiyle başlayıp kuzeye yaptığı sefer anlatılmaktadır. (Frame 2004; Frame 2009). Liverani makalesinde Assur sarayının varlığını tartışmıştır (Liverani 2012). Assur çanak çömleğinin tam olarak bilinmemesi ve Assur sarayının tartışmalı olması, kentin Assur Eyaleti tanımını tartışmalı hale getirmektedir.

Tille Höyük Adıyaman ilinin Kahta ilçesinin 30 km doğusunda Fırat'ın batı tarafında yer alan bir höyüktür. Höyük, Karakaya Barajı su toplama alanında kalacak arkeolojik değerleri bulmak amacıyla yapılan yüzey araştırmaları sırasında 1977 yılında saptanmıştır. Kurtarma kazıları 1979 yılında David French başkanlığında yapılmıştır. Günümüzde Atatürk Barajı suları altında kalan bu höyükle ilgili en kapsamlı çalışma Blaylock tarafından 2009 yılında yapılmıştır (Blaylock 2009). Assur çanak çömleğinin,

yapı katlarının, çeşitli formlardaki mühürlerin, fotoğraf ve çizimlerinin de yer aldığı bu kitap Höyüğün Assur yerleşim yeri olduğu tezini güçlendirmektedir.

Assur kaynaklarında sıkça adı geçen Que ve Hilakku bölgesi günümüzde Çukurova’da bulunmaktadır. Hilakku Toros Dağları’nın batısında dağlık bir alanda, Que ise Toros dağlarının doğusunda ovada yer almaktadır (Parpola - Porter 2001). Suriye, Mezopotamya ve Anadolu’yu bağlayan stratejik bir noktada olmasının yanı sıra verimli tarım alanlarına ve ekonomik kaynaklara sahip olması Assur Kralları’nın dikkatini çekmiştir. Sennaherib dönemi kayıtlarında 696 yılında bölgede Tarsus, Ilubru ve Que’de büyük bir isyandan sonra inşa faaliyetlerinden bahsedilmektedir. Bing, bu isyandan söz etmektedir (Bing 1971). Dalley, Tarsus kentinin inşası ve Yeni Assur dönemine tarihlendirilen bir tabletten söz eder (Dalley 1999). Yazılı belgelerde sık geçmesine rağmen arkeolojik malzemenin az olması dikkat çekicidir. Que bölgesinin kuzeyinde yer alan Ferhatlı kabartması bölgedeki tek kaya kabartmasıdır. Arkeolojik malzemenin de az olması bölgedeki Assur hakimiyetini tartışmamıza neden olmuştur.

Yeni Assur Krallığı ile ilişkisi olduğunu düşündüğümüz diğer bir yerleşim yeri İskenderun Körfezi’nde Hatay/Dörtyol yakınında bulunan Kinet Höyük’tür. Kinet Höyük’teki çalışmalar 1992 yılında Hatay müzesi işbirliği ile başlamıştır. 1993 yılından bu yana da Bilkent Üniversitesi projesi olarak Marie-Henriette Gates başkanlığında devam etmektedir. Höyükte Orta Tunç, Geç Tunç ve Demir Çağı katmanları incelenmektedir (Gates 2003). Höyükte Yeni Assur dönemine ait mimari kalıntılar ve bunların planları kazı sonuçları raporlarında bulunmaktadır (Gates 2003). Taş döşemeli merkezi bir avlusu olan Demir Çağı Assur binasının (8.yy), Yeni Assur dönemine ait farklı tarihlerde bulunan fayanslı silindir mühürler ile kazı raporlarında yer alan Yeni Assur çanak çömleğinin varlığı, Yeni Assur Krallığı’nın bölgedeki varlığını tespit etmek açısından önemlidir.

Tel Tayinat Höyüğü, Asi Nehri üzerindeki Demirköprü’nün 1,5 km doğusunda, günümüzde Antakya sınırlarında bulunan büyük bir höyüktür. Chicago Üniversitesi Syro-Hitit kazılarının bir parçası olan ve 1930’lu yıllardan itibaren kazıların yapıldığı büyük bir alandır. 1995 yılından itibaren Tayinat Arkeolojik Projesi kapsamında günümüze kadar çalışmalar Timoty P. Harrison başkanlığında devam

etmektedir (Harrison 2006). Harrison makalesinde III. Tiglat-Pileser dönemine ait yönetim yapı kalıntıları, Assur çanak çömleği ve Antakya Müzesi'ndeki Yeni Assur ortostatlarından söz etmiştir. Bu makalede ayrıca Assur yapı planı ile ortostatların çizimleri de yer almaktadır. Harrison Yeni Assur çivi yazılı kitabelerden bahsetmekle birlikte bugünkü durumları hakkında net bir bilgi vermemektedir (Harrison 2005:26,27). Bu ortostatlarda ellerinde oklar ve sırtlarında sadaklar bulunan, başları külahlı dört asker tasvir edilmiştir. Üç askerin ellerinde kesilmiş başlar bulunmaktadır. Bir tanesi kırık olan bu kabartmalarda, ayak altına alınan düşman askerleri tasvir edilmiştir. Swift doktora tezinde Tel Tayinatta bulunan taş silindir mühür ve Assur çanak çömleğinden bahsetmektedir (Swift 1958:183,184). Tadmor-Yamada kitabında III. Tiplat-Pileser dönemine tarihlendirilen bakır bir diskten söz etmektedir (Tadmor - Yamada 2011:163). Bütün bu buluntular buranın bir Assur yerleşimi olduğu tezini güçlendirmektedir.

Radner tarafından 2006 Yılında yayınlanan *'Provinz. C. Assyrien'* makalesinde sırası ile Anadolu'daki Assur Eyaletleri hakkında bilgi vermektedir. Radner yazılı belgelere dayanarak eyalet tanımlaması yapmıştır. Hangi eyaletin hangi kral tarafından ne zaman fethedildiği yazılı belgelere dayanılarak anlatılmıştır. Çalıştığımız bölgedeki Assur eyaletlerinin varlığını tartışmak açısından önemli bir kaynaktır. Ayrıca bu makalede Anadolu'daki Assur Eyaletlerinin dağılımını gösteren haritalar yer almaktadır (Radner 2006).

2.YENİ ASSUR KRALLIĞI ve ANADOLU

2.1. Coğrafya

Dağ sıraları ve nehirlerin meydana getirdiği fiziki engeller, ülkeler arasındaki doğal güzergahları belirlemekte, savaşları, ekonomiyi ve diğer toplumlarla olan kültürel ilişkileri de etkilemektedir. Fırat Nehri, Yeni Assur Kralları'nın batıya yapılan askeri seferlerde aşılması gereken önemli bir coğrafi unsurdur. Assur'dan hareket eden ordular Fırat Nehrini geçtikten sonra, Karkamış kenti yakınlarında Fırat'ın batısına doğru ilerlemişlerdir. Fırat'ın batısında Amanos dağları ile Toros dağları bölgede bulunan yükseltilerdir.

Fırat Nehri aşıldıktan sonra Karkamış kentinden itibaren kuzeye doğru gidildiğinde Güneydoğu Toroslar karşımıza çıkmaktadır. Kuzeyde Melid bölgesine gitmek için bu dağların aşılması gerekmektedir. Bu dağların hemen güneyinde Kummuh ve Gurgum bölgesi yer almaktadır. Melid bölgesinden batıya Tabal bölgesine giden güzergah üzerinde Tahtalı dağları aşılması gereken bir başka yükseltilerdir. Karkamış kentinden batıya doğru gidildiğinde ise Amanos dağları karşımıza çıkmaktadır.

Amanos sıra dağlarının ortalama yükseltisi 2000 metreyi bulmaktadır. Sıradağların güney ucu İskenderun Körfezi'ne kadar uzanmaktadır. Kuzeybatı ucu Ceyhan Irmağı'nın bir kolu olan Aksu'nun kestiği vadiye kadar ulaşmaktadır. Bu hattın uzunluğu 175 km kadardır (Üngör 2011:138). Amanos dağlarının kuzeyinde Gurgum kuzeybatısında ise Que Bölgesi bulunmaktadır. Yeni Assur kaya kabartmalarının olduğu Karabur Bölgesi ve Assur buluntularının tespit edildiği Tel Tayinat Höyüğü Amanos dağlarının güneyinde yer almaktadır. Bir başka Yeni Assur buluntusu veren Kinet Höyük ise Amanos dağlarının kuzeybatısında yer almaktadır.

Toros Dağları Akdeniz kıyılarına paralel olarak, Güneydoğu Anadolu bölgesine kadar uzanan, içinde birçok sıradağı barındıran bir dağ zinciridir (Atalay 1997:37). Yeni Assur Krallığı'nın Fırat'ın batısında aşması gereken iki önemli yükseltiyi Orta Toroslar ve Güneydoğu Toroslar oluşturmaktadır. Güneydoğu Toros Dağları, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin ve Kuzey Mezopotamya'nın coğrafi olarak kuzey sınırını oluşturmaktadır. Hilakku bölgesindeki dağlık kesimde Orta Toroslar

kuzeye doğru doğal bir engel olarak görülmektedir. Toros dağlarının güneyindeki düzlük kesimde Que bölgesi bulunmaktadır. Kummuh ve Gurgum kentleri Güneydoğu Toros dağlarının güneyinde yer almaktadır. Kuzeyde Tabal ve Melid Bölgesi ise bu dağların kuzeyinde yer almaktadır.

Yeni Assur Krallığı ile Fırat'ın batısındaki ilişkiler en kuzeyde Melid bölgesinden başlayarak güneyde Anadolu sınırları içerisinde Karkamış topraklarına kadar devam etmiştir. Bu hat boyunca belirgin coğrafi unsurlarından birisi Fırat Nehri olmuştur. Fırat nehri kaynağını, Erzurum ve Ağrı havzalarından doğan Karasu ve Murat nehirlerinden almaktadır. Fırat Nehri bu noktada Malatya civarında Güneydoğu Toros dağlarını aşır Kummuh topraklarına ulaşmıştır. Buradan devam eden nehir Karkamış topraklarını geçerek güneye inmiştir.

Fırat nehri gerek ulaşım, gerekse yerleşim yerlerinin kurulmasında önemli bir coğrafi unsur olarak gözükmektedir. Karkamış steli, Kenk Boğazı kabartması ile Assur buluntusu veren Tille Höyük ve Arslantepe Höyüğü bu hat üzerinde yer almaktadır. Fırat nehrinin toplam uzunluğu 2800 km'dir. Türkiye topraklarında kalan kısmı ise 971 km uzunluğundadır (Atalay 1997:150). Karkamış kenti ile kuzeyde yer alan Melid kenti arasında Fırat nehrinin uzunluğu 340 km.dir. Fırat nehrinin genişliği bu noktalarda yer yer değişmektedir. Bazı noktalarda dar ve derin vadilerden akmaktadır. Bu noktalarda yer yer daralan yerlere kabartma yapılmıştır. Fırat Nehri'nin nasıl geçildiği konusunda yazılı belgeler taşıyan Fırat Nehri'nin keçi derilerinden yapılan sallarla geçildiğini aktarmaktadır. (Grayson 1996:15).

Yeni Assur Kralları'nın Fırat'ın batısında coğrafi olarak ulaştıkları sınırlar şu şekilde ifade edilebilir. Kuzeyde Melid kenti, kuzeybatıda Tabal bölgesi, batıda Larnaka kenti (Kıbrıs) yazıtlarda ulaşılan sınırlardır.

2.2.Yollar

Yeni Assur Kralları'nın Anadolu'ya yaptıkları seferlerin belli güzergahlar üzerinden yapıldığı düşünülmektedir. Assur Kralları, Eski Assur döneminden itibaren Anadolu ile ticari ilişkiler geliştirmiştir. Bu nedenle çeşitli yolların kullanıldığı bilinmektedir. Anadolu'da Fırat'ın batısına dört noktadan geçilmektedir. Başkent Assur'dan Fırat nehrine kadar olan bölgedeki güzergah şu şekilde tarif edilebilir. Assur'dan başlayan yol kuzeybatıya doğru devam ederek Mardin/Nusaybin üzerinden Harran'a ulaşmakta, buradan batıya devam eden yol Fırat yakınındaki Karkamış kentine uzanmaktadır. Fırat nehri aşıldıktan sonra Karkamış üzerinden Fırat'ın batısındaki bölgelere çeşitli yollardan ulaşılmaktadır. Fırat Nehri aşıldıktan sonra Fırat'ın batısı ile olan ulaşım günümüzde şu yollardan sağlanmaktadır.

Fırat'ın batısından Antakya bölgesine gitmek için Karkamış kentinin kuzeyindeki anayol kullanılmaktadır. Bu yol batıya devam ederek Gaziantep üzerinden Osmaniye'ye ulaşmaktadır. Osmaniye'de yol ikiye ayrılmaktadır. Güneye dönen yol Antakya bölgesi ile olan ulaşımı sağlamaktadır. Osmaniye'den batıya giden yol ise Adana Mersin istikametine gitmektedir. Kayseri/Tabal bölgesine gitmek için Mersin'in Tarsus ilçesinden itibaren kuzeye giden yol kullanılmaktadır (Atalay 1997:428). Toroslar bu bölgede kuzey ile önemli coğrafi bir unsur oluşturmaktadır. Buradaki ulaşım günümüzde Gülek Geçidi ile sağlanmaktadır. O dönemde bu geçidin kullanılmış olma ihtimali düşünülmektedir. Karkamış üzerinden Malatya bölgesine gitmek için Gaziantep ilinin kuzeyindeki ana yol takip edilerek Kahramanmaraş'ın Pazarcık ilçesi üzerinden Adıyaman ve Malatya güzergahına gidilmektedir. Günümüzde bu bölgelerle ana ulaşımı sağlayan bu yollar o dönemde de kullanılmaktadır.

Harran ve Mardin üzerinden Anadolu'ya bağlanan başka bir yol daha bulunmaktadır. Harran üzerinden kuzeybatıya giden yol Adıyaman sınırları içerisinde bulunan Kummuh Bölgesi'ne Fırat'ı aşarak ulaşmaktadır. Bu güzergah Assur'un Fırat'ı geçtiği ikinci noktadır. Ayrıca Fırat Nehri'nin daraldığı bir noktada yer alan Gaziantep sınırları içinde yer alan Kenk Boğazı Kabartması'nın bulunduğu nokta da üçüncü bir geçiş güzergahıdır. Kenk Boğazı kabartmasının yer aldığı geçiş güzergahı günümüzde kullanılmamaktadır.

Mardin üzerinden giden yol Diyarbakır'dan devam ederek Torosları Ergani Maden geçidinden aşır Melid kentine ulaşmaktadır (Liverani 1992:143). Bu noktada ulaşım günümüzde de Kömürhan üzerinden sağlanmaktadır. Bu nokta Assur'un Fırat'ı geçtiği dördüncü noktadır. Bu geçit Klasik dönemde Tomisa geçidi olarak da geçmektedir (Sevin 2001: 12) Bu noktadan batıya Tabal Bölgesine Malatya üzerinden Gürün-Darende güzergahı takip edilerek de gidilebilmektedir. Bu şekilde Fırat Nehri'nin Anadolu sınırları içerisinde toplam dört noktada geçildiği görülmektedir. Bu noktalarda Assur buluntusu veren yerleşim yeri, kabartma ve stel bulunmaktadır. Karkamış bölgesinde Karkamış steli bulunmaktadır. Kummuh bölgesinde Assur buluntusu veren Tille Höyük vardır. Melid bölgesinde yine önemli Assur buluntusu veren Arslantepe Höyüğü yer almaktadır. Kenk Boğazı kabartmasının yer aldığı alan ise önemli bir geçiş güzergahıdır.

Assur Krallığına uzun yıllar başkentlik yapmış Assur ile Assur'un Fırat'ın batısında ilişki kurduğu Karkamış kentine olan kuşuçu mu uzaklığı 490 km olarak hesaplanmaktadır. Assur'un bu bölgede, en kuzeyde ilişki kurduğu Melid kentine olan kuşuçu mu uzaklığı ise 540 km'dir. Kuzeybatıda yer alan Tabal bölgesine olan uzaklığı ise 843 km'dir.

2.3 Fırat'ın Batısının Yeni Assur Krallığı İçin Önemi

Yeni Assur Kralları'nın Fırat'ın batısına hangi amaçlarla sefer yaptığı, yazılı belgelerinde verdiği ipuçlarına dayanılarak birkaç hususta açıklanabilir. Fırat'n batısından alınan ganimetleri incelediğimizde altın, gümüş, demir, kalay, tunç malzemeler, fildişinden yapılmış malzemeler, renkli kumaşlar dikkatimizi çekmektedir (Grayson 1991:216). Bu bölgelerden alınan maden sayısının ve çeşitliliğinin fazla olması, bölgenin maden çeşitliliği bakımından zengin olduğunu düşündürmektedir³.

Bölgede hammadde kaynaklarının yok denecek kadar az olması, ganimet seferleri olarak adlandırılan, Assur ordularının uzak bölgelere seferlere çıkmasına neden olmuştur. Bu seferler sonucunda sefer yapılan bölgelerden alınan ganimetlerin yanı sıra yıllık ödenmesi gereken vergiler konulmuştur. III. Şalmaneser döneminde Karkamış

³ Bakınız: Tablo 1 : Yeni Assur Kralları'nın Fırat'ın Batısından Aldığı Ganimetler.

kentinden yıllık ödeme için 10 mina gümüş, 100 sedir kerestesi ve bir kazan sedir reçinesi vergi konulmuştur (Grayson 1996:18). Que bölgesinde bulunan verimli tarım alanları ile Toroslarda bulunan Tunni Dağı (Gümüş dağı) ile Muli Dağı'na (Mermer dağı) yapılan ziyaretlere yazıtlarda yer verilmiştir (Grayson 1996:67). Yazıtları ayrıntılı olarak incelediğimizde Amanos dağlarındaki sedir önemli bir ihtiyaç olarak görülmektedir (Grayson 1991:42). Kereste ve odun açısından fakir olan Mezopotamya coğrafyasının, bu temel ihtiyacını Anadolu'dan tedarik etme yoluna gittiğini ve Assur krallarının bu yönde çaba harcadıkları yazılı belgelerin verdiği ipuçlarıyla açıklanabilmektedir. Yazılı belgelerde II. Sargon döneminde Karkamış bölgesinden, 50 savaş arabacısı, 200 süvari, 300 piyade Assur'a götürülüp Kraliyet ordusuna eklendiği bilgisi yer almaktadır (Luckenbill 1926:4). Bu durum Fırat'ın batısından insan gücü olarak da yararlanıldığını göstermektedir.

Bölgeden alınan ganimet listesini incelediğimiz zaman I.Tiglat-pileser (1114-1076) döneminden Esarhaddon (680-669) dönemine kadar ganimet alındığını görmekteyiz. Ganimet alınan bölge sayısı ve ganimet miktarı bakımından incelediğimiz zaman bazı farklılıklar ortaya çıkmaktadır. II. Aşurnasirpal (883-859) ve III. Şalmaneser (858-824) dönemlerinde Karkamış, Pattin, Que, Kummuh, Tabal, Gurgum, Sa'mal ganimet alınan bölgeler arasındadır. Bu bölgelerden alınan ganimetler miktar ve çeşitlilik bakımından diğer dönemlerden fazladır. Altın, gümüş, tunç, demir, kalay, sedir keresteleri, büyük ve küçükbaş hayvan sürüleri, çeşitli renklerde kumaşlar ve ganimet olarak alınan insanlar, önemli miktarda yer almaktadır.

III. Tiglat-pileser (744-727) dönemi ile birlikte bölgeden alınan ganimet miktarında azalma olduğu görülmektedir. Bu dönemde ağırlıklı olarak Tabal bölgesinden ganimet alınmıştır. III. Tiglat-pileser dönemi ile birlikte ganimet miktarının azalması ganimet seferlerinin öneminin azalıp, Assur'un yerleşmeye başladığını göstermektedir. II. Sargon (721-705), Sennaherib (704-681) ve Esarhaddon (680-669) dönemlerinde Karkamış, Gurgum, Hilakku, Tabal, Tarsus, Kummuh, Que, Melid ve Sa'mal bölgelerinden ganimet alınmasına rağmen, alınan ganimet miktarında ve çeşitliliğinde azalma görülmektedir.

Fırat'ın batısından alınan ganimetler řu şekilde kategorilendirilebilir. Altın, gümüş, tunç, demir gibi çeşitli madenlerden yapılmış eşyalar, sedir keresteleri, çeşitli renklerde kumaşlar, hayvanlar, insan ve savaş gücü olarak açıklanabilir. Altın, gümüş, tunç, demir, kalay gibi madenler ağırlık olarak Karkamış, Kummuh, Pattin, Gurgum ve Sa'mal bölgelerinden alınmıştır. Sedir keresteleri Pattin başkenti Kunulua civarında Amanos eteklerinden elde edilmiştir. Renkli keten kumaşlar, renkli ipliklerden yapılmış giysiler bahsedilen kumaşlar arasındadır. Kocaman bir dişi maymun, ördekler, atlar, koyun, keçi, öküz, fil, deve ganimet olarak alınan hayvanlar arasındadır.

FIRATIN BATISINDAN GANİMET ALAN ASSUR KRALLARI	FIRAT'IN BATISINDAN ALINAN GANİMETLER	GANİMET ALINAN BÖLGELER	KAYNAK
I.Tiglat-pileser (1114-1076)	Sedir direkleri	Hatti Ülkesi	(Grayson 1991:42)
II. Aşurnasirpal (883-859)	20 Talent gümüş, bir altın yüzük, bir altın bilezik, altın hançerler, 100 talent tunç, 250 talent demir, tunç tekneler, tunç kaplar, tunç küvetler şimşir, yataklar, şimşir tahtlar, fildişiyle süslenmiş şimşir kaplar, 200 genç kız, renkli keten kumaşlar, fildişleri, cilalı altın bir savaş arabası, altın süslemeli tahtirevan, askerler	Karkamış	(Grayson 1991:216)
	Altın ve keten süslemeler	Pattin Kralı Lubarnaya ait Hazazu şehrinden	(Grayson 1991:217)
	20 Talent gümüş, bir talent altın, 1000 talent kalay, 100 talent demir, 1000 öküz, 10000 koyun, renkli ipliklerden yapılmış 1000 keten giysi, cilalı şimşir yataklar, fildişi kaplar, 10 kadın şarkıcı, zengin çeyizi ile birlikte Pattin Kralı Lubarna'nın erkek kardeşinin kızı, kocaman bir dişi maymun ve ördekler, süvari piyade ve rehineler, sedir keresteleri gümüş ve altın	Pattin başkenti Kunulua	(Grayson 1991:218)
	Sedir keresteleri, gümüş, altın	Kummuh Kralı Katalizu'dan	(Grayson 1991:219)
III. Şalmaneser (858-824)	Savaş arabaları ve atlar	Bit Adini ve Karkamış	
	Gümüş, altın, öküz, koyun, şarap	Kummuh Kralı Katalizu'dan	(Grayson 1996:15-16)
	Gümüş, altın, öküz, koyun, şarap ve zengin çeyiziyle Gurgum Kralı Mutallu'nun kızı alınmış.	Gurgum Kralı Mutallu'dan	(Grayson 1996:15)
	3 Talent altın, 100 talent gümüş, 300 talent tunç, 300 talent demir, 1000 talent tunç kap, 1000 adet çok renkli kumaştan giysi, 500 öküz, 500 koyun, bir talent gümüş, iki talent kırmızı mor kumaş, 100 sedir kerestesi	Pattin Kralı Kalparunda'dan	(Grayson 1996:17,18)
	90 Talent tunç, 90 talent demir, tunç, 300 adet çok renkli kumaştan giysi, 300 öküz, 3000 koyun, 200 sedir kerestesi, zengin çeyiziyle birlikte Sa'mal Kralı Haianu'nun kızı alınmış yıllık ödemesi için 10 mina gümüş, 100 sedir kerestesi ve bir kazan sedir reçinesi vergi konulmuş.	Sa'mal Kralı Haianu'dan	(Grayson 1996:19)

	2 Talent altın, 70 talent gümüş, 30 talent tunç, 100 talent demir, 20 talent kırmızı mor yün, zengin çeyiziyle birlikte Karkamış Kralı Sangara'nın kızını, asilzadelerinin 100 tanesinin kızları, 500 öküz, 5000 koyun, yıllık ödemesi için 1 mina altın, 1 talent gümüş, 2 talent kırmızı mor yün vergi konulmuş.	Karkamış Kralı Sangara'dan	
	Kummuh Kralı Katalizu'ya her yıl ödemesi için 20 mina gümüş ve 300 sedir kerestesi vergi konulmuş.	Kummuh Kralı Katalizu'dan	(Grayson 1996:22)
	Tarsus ele geçirilip altın ve gümüş alınmış dönüşte Amanos dağlarında kereste kesilmiş.	Tarsus ve Amanoslar	(Grayson 1996:68)
	135 rehine, gümüş, altın, demir, öküz, koyun	Que	
III. Tiglat-pileser (744-727)	Altın, gümüş, kalay, demir, fil, farklı renklerde giysiler, mavi, mor, kırmızı yünler, abanoz, şimşir, atlar keçiler, koyun, develer, katırlar öküzler	Tabal, Tuna, Tuhana, İstunda, Hubişna (Tabal bölgesi ve civarındaki kentler)	(Tadmor - Yamada 2011:48)
	Gümüş, kalay, demir, fildişi, renkli giysiler, mavi, mor keten giysiler, abanoz, şimşir, fil, deve	Kummuh, Que, Karkamış, Sa'mal, Gurgum, Melid	(Tadmor - Yamada 2011:70)
II. Sargon (721-705)	Altın, gümüş ve Karkamış sarayının tüm malları, 50 savaş arabacısı, 200 süvari, 300 piyade Assura götürülüp Kraliyet ordusuna eklenmiş.	Karkamış	(Luckenbill 1927:4)
	Altın, gümüş ve Gurgum sarayının eşsiz zenginlikleri	Gurgum	(Luckenbill 1927:30)
	Sinuhtu Kralı Kiakki ile birlikte 7350 kişi, karısı, oğulları, kızları sarayının halkını çok miktarda mallarıyla birlikte ganimet alınmış.	Tabal	(Luckenbill 1927:4)
Sennaherib (704-681)	Maymunlar, koyun, keçi, öküz	Hilakku	(Grayson - Novotny 2012:136)
Esarhaddon (680-669)	Altın, gümüş, atlar, öküzler, koyun, keçi, mal, mülk, insan	Iadnana (Kıbrıs), Ionia (Tarsus)	(Leichty 2011:135)

Tablo 1: Yeni Assur Kralları'nın Fırat'ın Batısından Aldığı Ganimetler

2.4 Yeni Assur Egemenliğinden Önce Bölgenin Yapısı

Fırat'ın batısında, Yeni Assur egemenliğinden önce Demir Çağı'nda Anadolu'da, Geç Hitit Krallıkları bulunmaktadır. Geç-Hitit Krallıkları'nın Assur'a göre olan konumları şöyle sıralanabilir: Fırat Nehri yakınlarında Karkamış Krallığı yer almaktadır. Karkamış'ın batısında Pattin Krallığı yer alır. Karkamış'ın kuzeybatısında önce Sam'al sonra Gurgum Krallığı, batıda Que Bölgesi onun da batısında Hilakku Bölgesi bulunmaktadır. Karkamış'ın kuzeyine çıktığımızda Toros Dağları'nın güneyinde Kummuh, kuzeyinde ise Melid kenti bulunmaktadır. Anadolu'nun içlerinde batıda Tabal kentleri bulunmaktadır (Bengi 2010:58).

Fırat'ın batısında en kuzeyde Melid Krallığı vardır. Melid Krallığı günümüzde Malatya sınırları içerisinde yer almaktadır. Yukarı Fırat Havzası'nda bulunan kent doğuda Elazığ, kuzeydoğuda Erzincan, kuzeybatıda Sivas, güneybatıda Kahramanmaraş, güneyde Adıyaman ve güneydoğuda Diyarbakır illeri ile komşudur. Fırat Nehri doğuda Elazığ ve güneydoğuda Diyarbakır ile doğal bir sınır oluşturmaktadır. Melid Krallığı, Anadolu'yu Mezopotamya'ya bağlayan önemli bir geçiş güzergahı üzerinde yer almaktadır. Coğrafi olarak Güneydoğu Torosların kuzeyinde bulunur. Malatya madencilik açısından önemli bir merkezdir. Darende, Doğanşehir ve Hekimhan önemli demir yatakları arasında yer almaktadır (Maxwell-Hyslop 1974:150).

Melid Geç-Hitit uygarlığına ait ilk buluntuların da keşfedildiği önemli bir merkezdir (Özyar 2005:11). Melid Krallığının merkezi Arslantepe Höyüğüne lokalize edilmektedir. Arslantepe höyüğünde yapılan arkeolojik çalışmalarda ortaya çıkarılan tabakalardan III ve II yapı katları Geç Hitit dönemine (M.Ö 1100-700) tarihlenmektedir (Frangipane 2004: 18). Bu höyükte yapılan arkeolojik çalışmalarda II. Sargon dönemine ait silindir mühür, höyüğün kuzeyinde tespit edilmiştir (Frame 2009). Assur yapısı olduğu düşünülen bir alan yayınlarda tartışılmıştır (Liverani 2012). Bölgedeki Melid Krallığı'na ait hiyeroglif yazıt ve steller Fırat'ın batısında yoğunlaşmıştır. Arslantepe, İspekçür, Kötükale, Darende, Şırzı, Palanga, Arslantaş ve Gürün yazıtları Tohma çayının batısında bulunmaktadır (Pektaş 2004:8). Melid Krallığı'nın güneyinde Kummuh, güneybatısında Gurgum, batısında Tabal Krallığı vardır. Melid-Tabal

arasındaki bölgede Til Garimmu kenti yer almaktadır. (Parpola - Porter 2001:2). Yazıtlarda geçen Uteas kenti Melid Krallığı'na bağlı bir kent olarak aktarılmıştır (Grayson 1996:67).

Tabal Krallığı Kapadokya bölgesinde yer alıp sınırları kuzeyde Kızılırmak kavsine, güneyde Toros Dağları, batıda Tuz Gölü'ne kadar uzanmaktadır (Hawkins 1982:374). Günümüzde Kayseri, Niğde, Nevşehir ve Aksaray illerini kapsamaktadır. Coğrafi olarak en batıda yer alan Geç Hitit Krallığı'dır. Tabal Krallığı'na ait çok sayıda yazıt ve hiyeroglif kabartma bulunmaktadır. Bunlardan başlıcaları İvriz, Karaburun, Suvasa, Topoda, Çiftlik, Andaval, Bor, Niğde, Bulgarmaden, Erkilet, Hisarcık, Aksaray, Gökbez, Eğriköy, Keşlikyayla ve Burunkaya'dır (Pullu 2006:57). Bölge, maden yatakları açısından zengindir. Anadolu topraklarından çıkan gümüş madenlerinin bir kısmı, Tabal toprakları içerisinde bulunmaktadır. Assur Kralları'nın yıllıklarında "Tunni" Dağı (Gümüş Dağları, Günümüzde Toros Dağları) olarak geçen bu bölgeler Yeni Assur Krallığı'nın ilgisini çekmiştir. Bölge aynı zamanda Assur ordularının demir ve at ihtiyacı açısından önemli ihtiyacını karşılamaktadır (Duymuş 2011:37). Tabal bölgesi zengin kaynaklara sahip olmasının yanı sıra, aynı zamanda ticaret yollarının da birleştiği bir konumda bulunmaktadır. Tabal bölgesinde Artulu, Til Garimmu, Tuhana, Bit-Burutaş, Tunna, Sinuhtu Assur yazıtlarında olduğu varsayılan kentler arasındadır (Tadmor - Yamada 2011:48) .

Torosların güneyinde ise doğudan batıya Kummuh, Gurgum, Çukurova'nın ovalık kesiminde Que, dağlık kesiminde ise Hilakku Bölgesi bulunmaktadır. Kummuh Krallığı Fırat Nehri'nin batı kısmında, Adıyaman ili sınırları içinde bulunmaktadır (Hawkins 1983:338). Krallığın kuzey sınırında Melid, güneybatısında Karkamış Krallığı, batısında ise Gurgum Krallığı bulunmaktadır. Krallığın başkenti bugün Atatürk Baraj Gölü altında kalan Samsat Höyük'te yer almaktadır. Quta, Urta, Aranu, Tasu, Uallia Assur yazıtlarında olduğu varsayılan Kummuh kentleri arasındadır (Tadmor - Yamada 2011:98). Assur'un bölgedeki varlığını kanıtlayan arkeolojik veriler günümüzde sular altında kalan Tille Höyük'ten gelmektedir (Summers 2005:25). Tille Höyüğün bulunduğu bölge Assur'un Fırat'ı geçmek için kullandığı önemli bir geçiş güzergahıdır.

Sınırları Kahramanmaraş ili ve çevresi olarak tanımlanan Gurgum Krallığı, doğuda Kummuh Krallığı, batıda Que Bölgesi, güneyde Sam'al, kuzeybatıda Tabal Krallığı ile komşudur. Krallığın başkenti Markasi'dir. Bölgenin kuzeyinde Güneydoğu Toros dağları, güneybatısında ise Amanos dağları yer almaktadır. Ahır dağı'nın güney eteklerine kurulan kent ovaya hakim bir tepe üzerinde bulunmaktadır. (Hawkins 1995:92). Gurgum Krallığı'na ait hiyeroglif yazıt ve stellerin daha çok Maraş Kalesi ve yakın çevresinde tespit edildiği düşünülmektedir (Hawkins 2000: 249 - 281). Hawkins Gurgum Krallığı'nın Karkamış hanedanlığının bir kolu olarak yorumlanabileceğini önermiştir (Hawkins 2002:411). Maraş bölgesi Mezopotamya, Kuzey Suriye ve Anadolu arasında önemli bir konuma sahip olmuştur. Bölge aynı zamanda ticaret yolları üzerinde bulunmaktadır (Konyar 2008: 60). Yeni Assur dönemine tarihlendirilen Pazarcık Steli Gurgum sınırlarında yer almaktadır.

Que Bölgesi, Çukurova bölgesinin ovalık kesimine lokalize edilmektedir. Batısında Orta Toros dağları, doğusunda Amanos dağları bulunur. Que Krallığı'nın sınırları içinde bulunan, Ceyhan ve Seyhan nehirlerinin suladığı Çukurova, bölgenin verimli topraklarını oluşturmaktadır (Hawkins 1982:372-441). Bu bölgede Çukurova'nın kuzeydoğusunda Azatiwataya (Karatepe-Arsıntaş) Krallığı yer almaktadır. Azatiwaya Krallığı'nın merkezi Çukurova'nın kuzeydoğusunda, Ceyhan Irmağı'nın batı yakasında bulunmaktadır (Özyar 2005:22). Karatepe'nin kuzeyinde Domuztepe yerleşmesi vardır. Anıtsal yapı kalıntıları ve heykeller yerleşmedeki buluntular arasındadır (Hawkins 2002:410). Bölgede bir başka buluntu merkezi Seyhan ve Ceyhan nehirleri arasında yer alan Çineköy'dür. Bölgede Yeni Assur varlığını kanıtlayan Ferhatlı Kaya Kabartması Azatiwaya Krallığı'nın kuzeyinde yer alır. Abarnanu, Kisuatni, Adanuwa, Kundu, Sissu, Pahru, Lusanda, Timur, Tanakun kentleri Assur yazıtlarında bu bölgede olduğu varsayılan Que kentleri arasındadır (Grayson 1996:55) .

Hilakku Bölgesi Çukurova'nın dağlık kesiminde yer almaktadır. Kuzeyinde Tabal Krallığı, doğusunda Que bölgesi yer almaktadır. Ingira, Tarzu, Illıbru, Talmusu Assur yazılı belgelerinde Hilakku Bölgesi'nde olduğu varsayılan kentlerdir (Grayson - Novotny 2012:135). Bu bölgede modern Tarsus'a denk gelen Tarzu hem Assur kaynaklarında geçen hem de yerel yazıtlara ulaşılabilen bir yerleşimdir (Grayson

1996:69). Yeni Assur dönemine ait buluntular Tarsus ilçesindeki Gözlükule Höyüğünde yapılan çalışmalarda gün yüzüne çıkarılmıştır (Bing 1971; Dalley 1999).

Fırat ile Amanos dağları arasında üç önemli Krallık bulunmaktadır. Bunlar Fırat'ın geçiş noktasında yer alan Karkamış Krallığı'dır. Karkamış, Assur Krallığı'nın batıya giden sefer yolu üzerinde bulunmaktadır. Günümüzde Gaziantep sınırları içerisinde yer alır (Hawkins 1995:90). Karkamış Krallığı, kuzeydoğuda Kummuh, kuzeybatıda Gurgum ve Sa'mal Krallıkları ile komşudur. Hitit Devleti yıkılana kadar Hititlerin ileri karakol görevini yapan Karkamış, Hitit Krallığı yıkıldıktan sonra da Hitit hanedan soyundan gelen yöneticiler tarafından idare edilmiştir (Hawkins 2002:409). Sazabe kenti Assur yazıtlarında Karkamış bölgesinde olduğu varsayılan kent olarak geçmektedir (Grayson 1996:17).

Amanos dağlarının doğusunda Sa'mal, güneyinde Pattin Krallığı bulunmaktadır. Pattin Krallığı Antakya bölgesinde Amik ovasında yer almaktadır. Amik Ovası, Anadolu ve Mezopotamya'dan gelip Suriye ve Doğu Akdeniz limanlarına doğru uzanan yollar üzerindeki stratejik konumu ve doğal zenginlikleriyle önem kazanmıştır (Özfırat 2014:88). Tel Tayinat, Tüleli, Kırcaoğlu, Afrin, Dara ve Azaz' da bulunan yazıtlar bölgeyi anlamamıza yardımcı olmuştur (Alparslan 2005:27). Tel Tayinat Höyüğü Pattin Krallığı'nın merkezi olarak lokalize edilmiştir. Assur yazıtlarında Kunulua olarak da geçmektedir (Grayson 1991:216). Kunulua, Hazazu, Alişir, Aribua, Urrus, Hamanu, Huzarra, Tae, Tarmanazi, Kulmadara, Hatatirra, Irgillu, Alimus Assur yazıtlarında Pattin bölgesinde olduğu varsayılan kentlerdir (Grayson 1991:217). Tel Tayinat Höyüğü ile Kinet Höyük bölgede Yeni Assur buluntusu veren önemli merkezlerdir. Karabur Kabartmaları da bölge sınırları içerisinde yer almaktadır.

Gaziantep'te Amanos dağlarının doğusunda, modern Zincirli'deki Sam'al şehri hem Arami hem de Hitit kültürünü simgeleyen önemli bir merkezdir. Bölgede çok sayıda heykel ve yazıt kalıntısı vardır. Yesemek, Sakçagözü, Örtülü, Gözlühöyük bölgedeki buluntu merkezleridir (Hawkins 1982:374). Kuzeyinde Gurgum, güneyinde Pattin Krallığı, batısında ise Que Bölgesi bulunmaktadır (Özyar 2005:18). Latibu kenti Assur yazıtlarında Sa'mal bölgesinde olduğu varsayılan kent olarak geçmektedir (Grayson 1996:16).

EYALET	YÖNETİCİ	TARİH	KENTLER	DÖNEMİ
Karkamış	Sangara	857	Sazabe	III. Şalmaneser
Kammanu	Tarhunazi	712	Til Garimmu	II. Sargon
Melid	Lalla	836	Uetas	III. Şalmaneser
Pattin/Unqi	Lubarna	870 858	Aribua Alimus	II. Aşurnasirpal III. Şalmaneser
Que	Kate	839 839 839 834	Lusanda Abarnani Kisuatni Timur	III. Şalmaneser
Sa'mal	Hani	848	Lutibu	III. Şalmaneser
Tabal (?)	?	828	Pirria Sitiuaria	III. Şalmaneser
Tanakun (Que Bölgesi)	Tulka	835	Tanakun	III. Şalmaneser
Kammanu	Gunzinanu Tarhunazi	? 712	Meliddu	II. Sargon II. Sargon
Pattin/Unqi	Lubarna Lubarna Surri Sasi Tutammu	870 831 831 831 738	Kunulua Kinalua Kunalia	II. Aşurnasirpal III. Şalmaneser III. Tiglat-pileser
Que	Kate	833	Pahri	III. Şalmaneser
Tabal	Tuatti Kiakki	837 718	Artulu Sinuhtu	III. Şalmaneser II. Sargon

Tablo 2: Yeni Assur Yazıtlarında Fırat'ın Batısında Anılan Yerleşmeler (Ikeda1979:85-87)

2.5 Bölgenin Tarihi Coğrafyası

Orta Assur Krallığı ve Yeni Assur Krallığı döneminde yazıtlarda Fırat'ın batısında geçen, Assur'un siyasi ilişki kurduğu kent isimleri bulunmaktadır. I.Tiglat-pileser dönemi kayıtlarında Fırat geçilip, Beşri Dağı eteklerinde altı şehrin ele geçirildiği bilgisi yer almakla birlikte, Beşri Dağı'nın bugün tam olarak nerede olduğu bilinmemektedir. Beşri Dağı I.Tiglat-pileser dönemi kayıtlarında aşağıda yazıtta verdiğimiz şekilde geçmektedir.

*Tek bir gün içerisinde Hatti ülkesinin kenti olan Karkamış'ı
yağmaladım. Keçi derisinden yapılan sallarla Fırat'ı geçtim.
Beşri Dağı eteklerinde yer alan onların kentlerinden altısını ele
geçirdim. Şehrime onların ganimet mal ve eşyalarını getirdim
(Grayson 1991:34).*

III. Şalmaneser dönemi yazıtlarında Melid bölgesi içerisinde Melid Kralı Lalli'nin müstahdem şehri olarak geçen Uteas kentinin ele geçirildiği bilgisi yer almaktadır. Bu sefer III. Şalmaneser'in hükümdarlığının 23. yılına denk gelmektedir. Yazıtta kent ele geçirildikten sonra Tabal Kralları'ndan vergi alınmıştır (Grayson 1996:67). Uteas kentinin III. Şalmaneser dönemi sefer kayıtları gözönüne alınarak yapılan sefer güzergahı üzerinde Kummuh bölgesinin kuzeyinde, Melid kent merkezinin batısında Tabal bölgesine giden güzergahta yer almaktadır (Yamada 2000:410). Kentin ele geçiriliş tarihi olarak 836 yılı bilgisi yer almaktadır (Ikeda 1979:85).

Kummuh bölgesinde III. Şalmaneser dönemi yazıtlarında olduğu varsayılan Quta, Urta, Aranu, Tasu, Uallia gibi kentler Assur yazılı belgelerinde geçmektedir (Tadmor - Yamada 2011:98). Adı geçen kentlerin yerleri belirlenmemiştir. III. Tiglat-pileser dönemi kayıtlarında Kummuh bölgesinde Kistan ve Halpi arasındaki bölgeden bahsedilmektedir. Astour, Halpi'yi Adıyaman ilinin Gölbaşı ilçesinde aramaktadır. Astour, Kistan'ın ise Adıyaman İlinin Besni ilçesinin Keysun beldesinde olduğunu varsaymaktadır (Astour 1979:23). Bölge ile ilgili aşağıda örnek verdiğimiz yazıtta geçen Sinzi Nehri ise Salvini tarafından Fırat'ın bir kolu olan Göksu Nehri ile eşitlenmiştir (Salvini 2006:85-86).

45-50) *Urartu'lu Sarduri, Melid'li Sulumal, Gurgum'lu Tarhulara, Kummuh'lu Kustaspi (Urartu Müttefikleri) Kistan ve Halpi arasında yer alan Kummuh'a yakın bölgede Assur'a ait olan bölgeyi zaptedip yağmaladılar. Ben onları bozguna uğrattım, savaşçıların kanı ile Sinzi Nehri'ni yün gibi kırmızıya boyadım. Onların hepsini öldürdüm (Tadmor - Yamada 2011:122).*

III. Şalmaneser dönemi kayıtlarında geçen Pakarhubuni şehri Bit-Adini Krallığı'na bağlı olarak Fırat'ın batısında yer almaktadır. Kummuh ile Gurgum arasındaki sınır olarak da ifade edilmiştir. Kent Parpola tarafından Gurgum kentinin güneyi ile Sa'mal kentinin doğusuna yerleştirilmiştir (Parpola - Porter 2001:2). III. Şalmaneser dönemi sefer güzergahında ise yine aynı şekilde Kummuh ile Gurgum bölgelerinin güneyinde yer almaktadır (Yamada 2000:409). Astour tarafından hazırlanan III. Tiglat-pileser sefer güzergahı üzerinde Pakarhubuni Gaziantep şehrine yerleştirilmiştir (Astour 1979:23).

Artulu, Til Garimmu, Tuhana, Bit-Burutaş, Tunna, Sinuhtu, Atuna Assur yazıtlarında Tabal bölgesinde olduğu varsayılan kentler arasındadır. Bu kent isimleri yazılı belgelerde daha çok vergi alınan kentler olarak karşımıza çıkmaktadır. Artulu kenti Tabal Kralı Tuatte'nin başkenti olarak geçmektedir. III. Şalmaneser döneminde 837 yılında ele geçirildiği yazıtlarda yer alır. Artulu kentinin yeri konusunda Hawkins Kayseri'nin 65 km kuzeydoğusunda olduğunu ve Tuatte'nin krali şehri Kululu ile özdeşleşmiş bir kent olduğunu önermektedir (Yamada 2000:211). Hawkins Bit-Burutaş bölgesini ise Kululu kenti yakınlarına Niğde ilinin güneyine yerleştirmektedir. (Hawkins 1982:376). Yazılı belgelerde geçen Timur Dağı, Melid ile Tabal arasında yer alan günümüzde Toros Dağları'nın uzantısı olan Tahtalı Dağları'na denk gelmektedir (Yamada 2000:211). III. Şalmaneser dönemi kayıtlarında Melid topraklarına geçmek için İznini (İznini) Dağı'nın aşıldığı görülmektedir. Bu dağın günümüzde Malatya'nın güneyinde kalan Malatya dağları olduğu Yamada tarafından önerilmiştir (Yamada 2000:210). Yukarıda adı geçen bu bölgeler, yazılı belgede aşağıdaki şekilde yer almaktadır.

(162-172) Hükümdarlığımın yirmiikinci yılında yirmiikinci kez Fırat'ı geçtim ve Hatti ülkesinin krallarından haraç aldım. Hatti ülkesinden hareket ederek ...iznini Dağı'nı geçip Melid ülkesine vardım. Timur Dağı'ndan aşağı inip Tabal kralı Tuatte'nin şehirlerine vardım. Şehirlerini yıktım, yağmaladım ve yaktım. Efendim Assur'un ihtişamı Tuatte'yi korkutunca yaşamını kurtarmak için şehrine kapandı. Başkenti Artulu'yu kuşattım. Oğlu Kikki korkuya kapılıp bana boyun eğdi. Ondan haraç aldım. Ve Tabal ülkesinin on iki kralından hediyeler aldım.
(Grayson 1996:79)

Til Garimmu kenti Melid ile Tabal bölgesi arasında bulunan bir kenttir. Günümüzde Sivas ilinin Gürün ilçesine denk gelmektedir (Yamada 2000:217). Sennaherib dönemi yazıtlarında Tabal sınırında yer alan şehrin fethedilip, yakılıp yıkıldığı bilgisi yer almaktadır (Grayson - Novotny 2012:222).

Sinuhtu kenti II. Sargon dönemi kayıtlarında Kiakki isimli bir yönetici tarafından yönetilmektedir. 718 yılında Tabal bölgesinde adı geçen kentler arasındadır. Aynı yıl II. Sargon tarafından sefer yapılmıştır (Ikeda 1979: 85). Hawkins Sinuhtu kentinin yeri konusunda arkeolojik verilere göre Aksaray civarında aramaktadır. (Hawkins 1982:417). Hawkins Atuna'nın lokasyonunun kesin olmamakla birlikte Sinuhtu'dan uzak olmayan bir Tabal şehri olduğunu düşünmektedir. Tabal bölgesinde yukarıda adı geçen kentlerden Tuhana ve Tunna'nın yeri belirlenmemiştir.

Abarnanu, Kisuatni, Adanuwa, Kundu, Sissu, Pahru, Lusanda, Timur, Tanakun kentleri Assur yazıtlarında Que bölgesinde olduğu varsayılan kentler arasındadır. Adanuwa kenti günümüzdeki modern Adana iline denk gelmektedir. Lusanda, Abarnani ve Kisuatni kentleri III. Şalmaneser dönemi yazıtlarında Que Kralı Kate'ye ait müstahdem kentler olarak geçmektedir. Adı geçen bu üç kentin ele geçiriliş süreci aşağıdaki yazıtta gösterilmiştir. Kentlerin ele geçiriliş tarihi olarak 839 yılı gösterilmektedir (Ikeda 1979:86). Kisuatni ve Lusanda kentleri, büyük bir olasılıkla Hitit kenti Kizzuwatna kenti olarak adlandırılan Kummani ve Lawazantiya ile özdeşleştirilmiştir. Olivier Casabonne, Lawazantiya'nın Sirkeli Höyük olabileceğini

önermektedir. Sirkeli Höyük Adana ilinin 40 km doğusunda yer almaktadır (Novak 2013).

(IV.22-) Hükümdarlığının yirminci yılında yirminci kez Fırat'ı geçtim ve Hatti ülkesinin tüm krallarıyla birlikte asker topladım. Amanos Dağı'nı geçtim ve Que'li Kate'nin şehirlerine indim. Müstahkem şehirler Lusanda, Abarnani ve Kisuatni'yi ve yakınlardaki sayısız şehirleri ele geçirdim (Grayson 1996:55).

Kundu ve Sissu kentleri Que bölgesinin kuzeyinde yer almaktadır (Parpola - Porter 2001:2). Esarhaddon dönemi kayıtlarında Kundu ve Sissu kentlerinin kralı Sandauarri'nin kuşatma altına alındığı yazılı belgelerde geçmektedir (Leichty 2011:17) . Kundu kenti günümüzde Adana ilinin Kozan ilçesinin 28 km güneyinde bulunan Anavarza Antik kentinde olduğu varsayılmaktadır. Sissu kentini ise Hawkins Adana ilinin Kozan ilçesine yerleştirmektedir (Hawkins 1982:428).

Pahru kenti, III. Şalmaneser dönemi kayıtlarında Que Kralı Kate'nin modern kenti olarak geçmektedir. III. Şalmaneser bu kayıtlarda kenti yakıp yıktığını ve Que Kralı Kate'yi bu kente esir alarak, kızını çeyiziyle birlikte aldığını aktarmaktadır (Grayson 1996:119) . Bu kente yapılan seferin tarihi 833 olarak gösterilmektedir (Ikeda 1979:87). Kentin yeri belirlenmemiştir.

Timur kenti, Que Kralı Kate'ye ait bir kent olarak Que bölgesinde geçmektedir. III. Şalmaneser döneminde 834 yılında kentin ele geçirilip çevresindeki şehirlerle birlikte yakılıp yağmalandığı yazılı belgelerde yer almaktadır (Grayson 1996:68). Kentin yeri belirsizdir. Şehrin ele geçirilişi yazılı belgelerde aşağıdaki şekilde aktarılmıştır.

(126-131) Hükümdarlığımın yirmibeşinci yılında Fırat'ı geçtim ve Hatti ülkesinin krallarından haraç aldım. Amanos Dağı'nı geçip Que'li Kate'nin şehirlerini kuşattım. Müstahkem Timur şehrini ele geçirdim. halkını katlettim, yağmaladım, yıktım, yok ettim ve çevresindeki sayısız şehirleri yaktım (Grayson 1996:68).

Tanakun kenti, Que bölgesinde III. Şalmaneser'in sefer yaptığı kentler arasında yer almaktadır. 835 yılında kente sefer yapılmıştır. Kent Tullu isimli bir yönetici tarafından yönetilmektedir (Ikeda 1979:86). Yamada, Tanakun kentinin Adana ilinde olduğunu varsaymaktadır. Lamena yerleşmesi ise Adana ilinin 12 km kuzeyinde yer alan Velican Tepe ile ilişkilendirilmiştir (Yamada 2000:220). Aşağıda yazıtta verdiğimiz üzere Tanakun kentinden Sonra Lamena dağına gidilmesi, Lamena dağı ile Lamena yerleşmesinin aynı yer olduğunu düşündürmektedir.

(132-135) Hükümdarlığımın yirmialtıncı yılında Amanos bölgesine yedinci kez geçtim. Que'li Kate'nin şehirlerine dördüncü kez ilerledim. Tullu'nun tahkim edilmiş kenti Tanakun'u kuşattım. Assur'un gücü karşısında yenilgiye uğrayarak bana boyun eğdi. Ondan 135 rehine, gümüş, altın, demir, öküz, koyun vergi aldım. Tanakun kentinden hareketle Lamena Dağı'na ilerledim (Grayson 1996:68).

Hilakku bölgesinde ise Ingira, Tarzu, Iıbru, Talmusu Assur yazıtlarında bu bölgede olduğu varsayılan kentlerdir (Grayson - Novotny 2012:135). Yazıtlarda geçen Tarzu kenti günümüzde Mersin ilinin Tarsus ilçesine yerleştirilmiştir. Ingira ve Iıbru kenti Tarzu kentinin batısında yer almaktadır (Parpola - Porter 2001:2). Yukarıda adı geçen bu kentler yazılı belgelerde Tarzu kentinde çıkan bir isyan nedeniyle aşağıda yazıtta verdiğimiz şekilde geçmektedir.

Talmusu kenti yöneticisi Sulmu-Bel eponim listesi (696) Iıbru kentinin hükümdarı Kirua bana bir hizmetçi bıraktı. Hilakku kalkını isyan için kışkırtarak savaşmak için başkaldırdılar. Ingira ve Tarzu şehirlerinde yaşayan insanları dize getirdim. Que yolu içlerine doğru onları yakaladım (Grayson - Novotny 2012:135).

Antakya Bölgesi Yeni Assur Kralları'nın ilgi gösterdiği önemli bir bölgedir. Bölgede Pattin /Unqi Krallığı yer almaktadır. Kunalia kenti Pattin Krallığı'nın merkezine denk gelmektedir. Antakya bölgesinde III. Tiglat-pileser döneminde Kunalia,

Hazazu, Alişir, Aribua, Urrus, Hamanu, Luktuhi, Huzarra, Tae, Tarmanazi, Kulmadara, Hatatirra, Irgillu, Alimus kentleri Assur yazılı belgelerinde bu bölgede olduğu varsayılan kentlerdir (Tadmor - Yamada 2011:46).

Kunalia kenti, III. Tiglat-pileser dönemi kayıtlarında Unqi Kralı Tutammu'nun yöneticilik yaptığı bir kent olarak geçmektedir. 738 yılında kentin kontrolü Assur denetimine geçmiştir (Millard 1994:59). Kent Asi Nehri'nin kuzeyinde yer almaktadır.

Hazazu kenti, II. Aşurnasirpal dönemi kayıtlarında Pattin Krallığı'na bağlı olarak, Lubarna isimli bir yönetici tarafından yönetilen kent olarak geçmektedir. Bölgeye yapılan seferlerde kentten ganimetler alınmıştır (Grayson 1991:217). Pattin Krallığı'nın doğusunda bulunan kentin günümüzde Suriye sınırında kalan Azaz kenti olduğu varsayılmaktadır (Liverani 1992:74).

Aribua kenti, II. Aşurnasirpal dönemi kayıtlarında Pattin Kralı Lubarna'nın müstahdem şehri olarak geçmektedir (Grayson 1991:218). Bu kente 870 yılında sefer yapılmıştır (Ikeda 1979:86). Aribua kenti Pattin sınırında en güneyde yer alan kent olarak geçer. Asi nehrinin sığ aktığı bir noktada, batıda Luhutu kenti ile bağlantısı bulunmaktadır (Liverani 1992:76).

Alişir kenti, III. Şalmaneser dönemi kayıtlarında Pattin Krallığı'na bağlı olarak, Sapalulme isimli bir yönetici tarafından yönetilen kent olarak geçmektedir (Grayson 1996:16). Alişir kenti, Kunali kentinin güneyinde, Antakya stelinin yer aldığı Asi Irmağı'nın doğusunda yer almaktadır (Parpola - Porter 2001:2).

Huzarra, Tae, Tarmanazi, Kulmadara, Hatatirra, Irgillu kentleri yazılı belgelerde Pattin bölgesinde olduğu varsayılan kentler arasında geçmektedir. III. Tiglat-Pileser döneminde Damunu ve Bit-Dereya kentlerinden alınan esirlerin Pattin bölgesindeki bu kentlere yerleştirildiği yazılı belgelerde yer almaktadır (Tadmor - Yamada 2011:46). Kentlerin yerleri belirsizdir.

Alimus kenti III. Şalmaneser dönemi kayıtlarında Pattin Krallığı'na bağlı bir kent olarak geçmektedir. Kente III. Şalmaneser tarafından 858 yılında sefer yapılmıştır

(Ikeda 1979:86). Alimus kenti, Tel Tayinat Höyüğü'nün batısında Asi Nehri geçildikten sonra Antakya kenti yakınlarına yerleştirilmektedir (Yamada 2000:96).

Yazılı belgelerde kent isimleri dışında Pattin Bölgesi'nde geçen nehir ve dağ isimleri şu şekilde açıklanmıştır: II. Aşurnasirpal sefer kayıtlarında geçen Sanguru Nehri Asi Nehri'nin sol tarafında yer alan bereketli bir nehir olarak geçmektedir. Orontos Nehri günümüzde Asi Nehri'ne denk gelmektedir. Yazılı belgelerde sıkça geçen Pattin topraklarının yakınından geçen Apre Nehri, günümüzde Suriye sınırları içerisinde yer alan Afrin Nehri'ne denk gelmektedir (Liverani 1992:74). Yazılı belgelerde Geçen Luhutu, Asi Nehri vadisinin bitişiğinde yer almaktadır. Yaraqu ve Yaaturu dağları Asi Nehrinin solunda Sanguru nehrinin kuzeyinde aranmıştır (Liverani 1992:75). III. Şalmaneser kayıtlarında geçen Atalur/Lallar dağları Amanos dağları ile Azaz kenti arasında Amanosların doğusunda yer alan dağlardır. Günümüzde Kurt Dağı olduğu varsayılmaktadır (Yamada 2000:278).

Sa'mal kenti olarak geçen Latibu kenti III. Şalmaneser dönemi kayıtlarında Sam'al Kralı Haianu'nun müstahkem şehri olarak geçmektedir (Grayson 1996:16). Kente 848 yılında sefer yapılmıştır (Ikeda 1979:86). Latibu kenti Amanos dağlarının doğu yamacında, Zincirli kentinin 25 km güneydoğusunda yer almaktadır (Yamada 2000:95).

Karkamış bölgesinde III. Şalmaneser döneminde Karkamış Kralı Sangara'nın müstahdem şehri olan Sazabe kenti yer almaktadır. Kente 857 yılında sefer yapılmıştır (Ikeda 1979:85). Kent yazılı belgelerde aşağıdaki gibi geçmektedir.

Dabigu şehrinde yola devam ederek Karkamış'lı Sangara'nın müstahkem şehri olan Sazabe'ye geldim. Şehri kuşattım ve ele geçirdim. İnsanlarının çoğunu öldürüp yüklü ganimet aldım. Çevresindeki birçok şehri de yakıp yıkıp yok ettim (Grayson 1996:18)

II. Aşurnasirpal sefer kayıtlarında geçen Munziganu ve Hamurga Dağı Karkamış kenti ile Hazazu yolu üzerinde bulunan iki dağ olarak geçmektedir (Liverani 1992:73).

KRALLIKLAR	YAZITLARDA ANILAN YERLEŞMELER	KAYNAKÇA
?	Beşri Dağı	(Grayson 1991: 22)
Melid	Uteas	(Grayson1996:67) (Grayson 1996: 48)
Tabal	Artulu, Til Garimmu, Tuhana, Bit-Burutaş, Tunna Sinuhtu, Atuna	
Que	Abarnanu, Kisuatni, Adanuwa, Kundu, Sissu, Pahru, Lusanda, Timur, Tanakun	
Hilakku	Ingira, Tarzu, Illıbru, Talmusu	(Grayson - Novotny 2012:135)
Sa'mal	Latibu	(Grayson 1996: 16)
Karkamış	Sazabe	
Kummuh	Quta, Urra, Aranu, Tasu, Uallia, Kistani, Halpi	(Tadmor - Yamada 2011: 98)
Pattin	Kunulua, Hazazu, Alişir, Aribua, Urrus, Hamanu, Huzarra, Luktuhi, Tae, Tarmanazi, Kulmadara, Hatatirra, Irgillu, Alimus	(Tadmor - Yamada 2011: 46) (Parpola - Porter 2001:2)

Tablo 3: Fırat'ın Batısında Yer Alan Krallıklar ve Yazıtlarda Geçen Kentleri

3. ASSUR'UN FIRAT'IN BATISINA GEÇİŞİ

3.1 Orta Assur Krallığı Döneminde Fırat'ın Batısına Geçen Assur Kralları

3.1.1. I.Tiglat-pileser (1114-1076)

Assur Krallığı'nın Anadolu'ya olan ilgisi Orta Assur Krallığı döneminde başlamıştır. I.Tiglat-pileser dönemine ait sefer kayıtlarında, I.Tiglat-pileser'in Fırat'ı geçip Malatya ve Karkamış bölgesine kadar sefer yaptığı yazılı belgelerde geçmektedir (Grayson 1991:22). Bu döneme ait sefer kayıtlarında Milidia şehrinden 1112 yılında haraç ve rehineler alınarak, şehre aralıksız vergi konulduğundan bahsedilmiştir (Grayson 1991:23). Bu kayıtta geçen Milidia şehri Geç Hitit Melid kentidir. Ayrıca Karkamış'a kadar olan yerlerin talan edildiği anlatılmıştır. Bu kayıtlarda Karkamış kentinden Hatti Ülkesinin Karkamış'ı olarak bahsedilmiştir.

Melid ve Karkamış bölgelerine yapılan bu seferlerde Beşri Dağı'ndan bahsedilmekle birlikte yeri tam olarak tespit edilmemiştir⁴. Yağma ganimet amaçlı yapılan bu seferlerde alınan ganimetler yazıtlara yansımıştır. Hatti ülkesinden alınan sedir ağaçları aşağıdaki yazıtta belirtildiği gibi Assur için önemli bir ihtiyaç olarak görülmüştür.

Arvad şehrinden ve Biblos memleketinden haraç, deniz kıyısına ait bir timsah ve dişi bir maymun aldım. Dönerken de bütün Hatti ülkesinin efendisi oldum. Hatti ülkesinin kralı İni- Teşup'tan haraç ve sedir direklerinden oluşan vergi aldım (Grayson 1991: 42)

I.Tiglat-pileser döneminde, Fırat'ın batısında ilişki kurulan kentlerden ilki Melid, ikincisi Karkamış kentidir. Fırat yakınlarında yer alan bu iki önemli geçiş güzergahı noktasında, Orta Assur Krallığı döneminde herhangi bir inşaa faaliyeti görülmemektedir.

⁴ Ekler: Yazılı Kaynaklar 1.1.2

3.1.2 Assur Bel-Kala (1073-1056)

Assur Bel-Kala dönemi kayıtlarında Fırat aşılarak Karkamış bölgesinin yağmalanması yer almıştır. Bu dönemde yağma edilen mallar yazıtlara yansımamıştır. Bu döneme ait bilgiler aşağıda verilen sefer kaydı ile sınırlı görülmektedir.

Kislev ayında Habur nehri üzerinden Harku ve Hatti ülkesinin Karkamışını yağmaladım. Sonra keçi derisinden yapılmış sallarla Fırat'ı geçtim (Grayson 1991:101)

Orta Assur Krallığı dönemine denk gelen I.Tiglat-pileser ve Assur Bel- Kala dönemlerinde yazılı belgelere yansıyan yerleşim yeri görülmemekle birlikte, ganimet miktarı sınırlı görülmektedir. Bu durum bölgeye sınırlı da olsa yapılan seferlerin, yağma amaçlı olabileceğini düşündürmektedir. Yeni Assur Krallığı döneminden itibaren bu durumdaki değişim daha hızlı gözlenebilmektedir.

3.2 Yeni Assur Krallığı Döneminde Fırat'ın Batısına Geçen Assur Kralları

3.2.1 II. Aşurnasirpal (883-859)

Yeni Assur Krallığı döneminde Fırat'ın batısı hakkında ilk ayrıntılı bilgiler veren sefer kayıtları II. Aşurnasirpal dönemine aittir. II. Aşurnasirpal bu bölgeye ilk kez sefer yapan Yeni Assur Kralıdır. II. Aşurnasirpal bölgeye iki kez sefer yapmıştır. Döneminde kuzeyden güneye Kummuh Bölgesi'nden Huzurina seferi sırasında haraç alınıp, Karkamış ve Pattin bölgelerine sefer yapıp, haraç alınmıştır.

II. Aşurnasirpal döneminde, Fırat'ın batısına yapılan seferlerin ilki 876 yılında Karkamış üzerine yapılmıştır. Bu dönemde Karkamış, Kral Sangara tarafından yönetilmektedir. Yazıtta Hatti ülkesinin kralı şeklinde bahsedilmiştir. Bu sefer Bit-Adini ülkesine yapılan yapılan sefer sonrasında gerçekleşmiştir. Yazılı belgelerde sefer şu şekilde aktarılmıştır.

1.1 Bit-Adini ülkesinden sonra Fırat'ı geçtim. Fırat o sırada yükselmişti ve keçi derilerinden yapılmış teknelerle Karkamış'a gelip Hatti ülkesinin Kralı Sangara'dan haraç aldım (Grayson 1991:216).

Karkamış seferi sonucu kentten alınan ganimetler şunlardır: 20 Talent gümüş, bir altın yüzük, bir altın bilezik, altın hançerler, 100 talent tunç, 250 talent demir, tunç tekneler, tunç kaplar, tunç küvetler, şimşir yataklar, şimşir tahtlar, fildişiyle süslenmiş şimşir kaplar, 200 genç kız, renkli keten kumaşlar, fildişleri, cilalı altın bir savaş arabası, altın süslemeli tahtirevan, askerler⁵.

II. Aşurnasirpal 876 yılında ikinci kez Fırat'ı geçerek Pattin Krallığı'na sefer yapmıştır. Pattin Krallığı II. Aşurnasirpal döneminde yazıtlarda ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir. Bu bölge II. Aşurnasirpal döneminde üzerinde önemle durulan bir bölge olmuştur. Pattin Kralı Lubarna'ya ait Hazazu şehri ile başkent Kunulua'dan alınan vergiler yazıtlara yansımıştır. Bu kentlerden rehineler ile birlikte asker alınarak Assur ülkesine götürüldüğü sefer kayıtlarında yer almıştır⁶.

II. Aşurnasirpal aynı metnin devamında ilerlemeye devam ettiğini, Pattin Krallığına ait, başka bir şehir olan Aribua'ya geldiğini ve burasının müstahkem bir şehir olduğunu belirtir. II. Aşurnasirpal buranın sarayında bir ziyafet verdiğini, Assurluları bu saraya yerleştirdiğini aktarmıştır. Çevredeki bir Arami bölgesi olan Luktuhi ülkesinin yağmalanıp, buğdayının buraya depolandığı yazıtta geçen diğer bilgiler arasındadır (Grayson 1991:218).

Sefer yazıtlarından Pattin Krallığının Assur tarafından ciddi bir baskı altına alındığını söyleyebiliriz. Bu baskılar sonucu Pattin Krallığı'ndan alınan ganimetler şunlardır: 20 talent gümüş, bir talent altın, 1000 talent kalay, 100 talent demir, 1000 öküz, 10000 koyun, renkli ipliklerden yapılmış 1000 keten giysi, cilalı şimşir yataklar, fildişi kaplar, 10 kadın şarkıcı, zengin çeyiziyle birlikte Pattin Kralı Lubarna'nın erkek kardeşinin kızı, kocaman bir dişi maymun ve ördekler, süvari piyade ve rehineler, Sedir keresteleri gümüş ve altın alınan ganimetler arasındadır (Grayson 1991:217,218).

II. Aşurnasirpal 866 yılındaki Huzurina seferinde, bir başka Geç Hitit merkezi olan Kummuh ile temas kurmuştur. Huzurina şehrine sefer yaptığında, Kummuh Kralı Katalizu'dan vergi alındığı yazılı belgelere şu şekilde yansımıştır.

⁵ Bakınız: Tablo 1 : Yeni Assur Kralları'nın Fırat'ın Batısından Aldığı Ganimetler.

⁶ Ekler: Yazılı Kaynaklar 1.3.2

*1.2 Oradayken(Huzirina'dayken) Kummuh Kralı Katalizu'dan
sedir keresteleri, gümüş ve altın olarak haraç aldım
(Grayson 1991:219).*

II. Aşurnasirpal dönemi Fırat'ın batısında Geç Hititlerle kurulan farklı bir ilişki de Kalhu'da verdiği ihtişamlı bir şölene davet ettiği kimseler arasında Gurgum, Kummuh, Hatti ve Melid elçilerinin de olmasıdır. II. Aşurnasirpal bu davete ülkesinin her yerinden toplam 47074 kadın ve erkeği davet etmesi ile övünmüştür⁷. Bu davet 866 yılında yapılan sefer sonrasın gerçekleştirilmiştir (Hawkins 1982:391).

II. Aşurnasirpal dönemi kayıtlarında sefer yapılan kentler ile bu kentlerden alınan ganimetler çeşitlilik göstermektedir. Altın, gümüş, tunç, demir gibi madenler ile sedir keresteleri ön plana çıkmaktadır. II. Aşurnasirpal döneminde Karkamış, Pattin ve Kummuh bölgelerinden ganimet alınmıştır. Karkamış ve Pattin bölgelerinden alınan ganimet sayısı daha fazladır. Bu durum II. Aşurnasirpal'den sonra gelen Assur krallarının bölgeye daha fazla ilgi duymalarını sağlamış olmalıdır.

II. Aşurnasirpal döneminde çalıştığımız bölgede kabartma, stel ve Assur yerleşim yerleri bulunmamaktadır. Bu durum bölgede kalıcı olmadıklarını bu seferlerin yapılış amaçlarının keşif ve yağma amaçlı olduğunu göstermektedir. Özellikle Pattin Krallığı toprakları üzerinde durulması ilerleyen süreçlerde bölge üzerinde farklı politikalar izleneceği izlenimi yaratmaktadır.

⁷ Ekler: Yazılı Kaynaklar:1.3.6

Fırat'ın Batısına Sefer Yapan Yeni Assur Kralı	Sefer Yılı	Fırat'ın Batısında Temas Kurulan Bölge	Sefer Sonucu	Kaynak
II. Aşurnasirpal	876	Karkamış	Ganimet Alınmış	(Grayson 1991:216)
II. Aşurnasirpal	876	Pattin	Ganimet Alınmış	(Grayson 1991:217)
II. Aşurnasirpal	866	Kummuh (Huzurina seferi sırasında temas kurulmuş)	Ganimet Alınmış	(Grayson 1991:219)

Tablo 4: II. Aşurnasirpal Döneminde Fırat'ın Batısına Yapılan Seferlerin Kronolojisi

3.2.2. III. Şalmaneser (858-824)

III. Şalmaneser dönemini incelediğimizde Fırat'ın batısına en çok sefer yapan Assur Kralı olduğunu görmekteyiz. III. Şalmaneser yazıtlarda 22 kez Fırat'ı geçmekle övünmüştür. Bu seferlerden en az on beşi, Anadolu sınırları içerisine yapılmıştır. III. Şalmaneser Que, Gurgum, Tabal, Melid, Unqi kentlerine sefer yaparak yayılım sahasını genişletmiştir. Yazılı belgelerde geçen kent, bölge isimleri ile coğrafi isimler, diğer dönemlere nazaran daha fazla geçmektedir⁸. Bu seferlerde görevlendirilen komutanlar ve sefer tarihleri Eponim listelerinde ayrıntılı olarak karşımıza çıkmaktadır. Eponim listelerinde Que, Tabal, Melid ve Unqi kentlerine sefer için komutanlar görevlendirildiğine dair bilgiler yer almakla birlikte, bu kentlerin fethedildiğine veya yönetici atandığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. III. Şalmaneser döneminde yayılım sahası batıda Que, Tarsus, kuzeybatıda ise Tabal bölgelerine kadar genişlemiştir.

III. Şalmaneser döneminde Fırat'ın batısına ilk sefer 858 yılında Bit-Adini Krallığı'na ait olan Pakarhubuni bölgesine yapılmıştır. Bu sefer sırasında Kummuh Kralı Katalizu'dan Gümüş, altın, öküz, koyun, şarap, Gurgum Kralı Mutallu'dan Gümüş, altın, öküz, koyun, şarap ve zengin çeyiziyle kızı haraç alınmıştır (Grayson 1996:15-16).

⁸ Bakınız: Tablo 9: Fırat'ın Batısına Geçen Yeni Assur Kralları.

III. Şalmaneser Gurgum şehrinden hareket ettikten sonra Sa'mal Kralı Haiianu (Haianu)'ya ait bir şehir olan Latibu'ya geldiğinde Pattin Kralı Sopalulme, Karkamış Kralı Sangara ve Bit-Adini Kralı Ahuni'den oluşan müttefiklerle karşılaşmıştır. III. Şalmaneser yazıtta bu ittifakı dağıttığından bahseder. Bu sefer sırasında ganimet olarak çok sayıda savaş arabası ve at alındığından bahsedilmiştir. III. Şalmaneser bu yazıtında Amanos Dağı'na tırmanıp bir heykel diktirdiğinden bahsetse de bu heykelin bugünkü durumu hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır (Grayson 1996-10).

III. Şalmaneser seferin devamında Amanos Dağları'ndan yola devam ederek Orontes Irmağı'na geldiğini ve Pattin Kralı Sopalulme'nin şehri Alişir'e vardığında Sopalulme'nin hayatını kurtarmak için ordusuna Bit Adini'li Ahuni'yi, Karkamışlı Sangara'yı, Sam'al'lı Haiianu'yu, Que'li Kate'yi, Hilakku'lu Phirim'i, Yasbuqu'lu Bur-Anate'yi, Iahane'li Adanu'yu kattığından bahsetmiştir. III. Şalmaneser bu ittifakı da yenilgiye uğratarak çok değerli ganimetler ile birlikte sayısız savaş arabası ve yolkı atı aldığından söz etmektedir (Grayson 1996:16-17).

857 yılında Fırat'ın batısında Karkamış'a sefer yapılmıştır. Bu seferde Karkamış Kralı Sangara'nın müstahdem şehri Sazabe'nin kuşatılıp çevresindeki birçok şehirle birlikte yakıp yıkıldığından söz edilmektedir. Sefer sırasında yüklü ganimet alındığı, ayrıca Hatti krallarının korkup Assur'a itaat ettiklerinden bahsedilmiştir. Metnin devamında Pattin Kralı Kalparunda'dan 3 talent altın, 100 talent gümüş, 300 talent tunç, 300 talent demir, 1000 talent tunç kap, 1000 adet çok renkli kumaştan giysi, 500 öküz, 500 koyun, bir talent gümüş, iki talent kırmızı, mor kumaş, 100 sedir kerestesi haraç olarak alınmıştır. Sa'mal Kralı Haiianu'dan 90 Talent tunç, 90 talent demir, tunç, 300 adet çok renkli kumaştan giysi, 300 öküz, 3000 koyun, 200 sedir kerestesi, zengin çeyiziyle birlikte Sa'mal Kralı Haiianu'nun kızı ganimet olarak alınıp, yıllık ödemesi için 10 mina gümüş, 100 sedir kerestesi ve bir kazan sedir reçinesi vergi konulmuştur. Karkamış Kralı Sangara'dan 2 talent altın, 70 talent gümüş, 30 talent tunç, 100 talent demir, 20 talent kırmızı mor yün, zengin çeyiziyle birlikte Karkamış Kralı Sangara'nın kızını, asilzadelerinin 100 tanesinin kızları, 500 öküz, 5000 koyun alınıp, yıllık ödemesi için 1 mina altın, 1 talent gümüş, 2 talent kırmızı mor yün vergi

konulmuştur. Kummuh Kralı Katalizu'ya her yıl ödemesi için 20 mina gümüş ve 300 sedir kerestesi vergi konulmuştur (Grayson 1996:17-19).

855 yılında III. Şalmaneser hükümdarlığının dördüncü yılında Fırat'ı geçip Bit-Adini; Mazamua bölgelerine sefere çıkmıştır. Kenk Boğazı Kabartması'nın bu tarihte yaptırıldığı, kabartmada yer alan yazıttan anlaşılmaktadır (Taşyürek 1979). Yazıtın başında kral ünvanlarından bahsedilmiştir. Ardından Torosların kuzeyine, Urartu coğrafyasına, Nairi, Enzite, Suhme, Daiēnu, Musasir, Gilzanu ve Hubuskia ülke ve kentlerine, Kuzey Suriye'de Fırat havzasındaki Bit Adini bölgesine yapılan sefer anlatılarak, yazıtın sonunda Fırat'ın geçildiğinden bahsedilmiştir (Grayson 1996: 91).

853 yılında bölgeden alınan vergiler şu şekilde aktarılmıştır. Karkamış Kralı Sangara, Kummuh Kralı Kundaşpu, Bit-Agusi Kralı Aramu, Melid Kralı Laila, Sa'mal Kralı Haianu, Pattin Kralı Katalizu ve Gurgum Kralı Kalparandu gümüş, altın, kalay, tunç ve tunç kaplar şeklinde vergi ödemesi kabul edilmiştir (Grayson 1996:22-23).

Eponim listelerinde 849 yılında Karkamış, 847 yılında Pakarhubuni, 842 ve 840 yıllarında Amanos Dağları'na sefer yapıldığı kaydı yer almaktadır.

839 yılında III. Şalmaneser hükümdarlığının yirminci yılında Amanos Dağı'nı aşp, Que Kralı Kate'nin şehirlerine girdiğinden bahseder. Que Kralı Kate'ye ait Lusanda, Abarnani ve Kisuatni kentleri yazıtlarda ele geçirildiği söylenen kentler arasında yer almaktadır (Grayson 1996:55). Bu sefer için, eponim listelerinde Arzuhina'lı Shulmu-beli-Iamur isimli komutan görevlendirilmiştir⁹.

836 yılında III. Şalmaneser Tabal bölgesine sefere çıkmıştır. 836 yılında Raqmat'lı Qurdi-Ashur Tabal Bölgesi'ne sefer için görevlendirilmiştir. Tabal seferi III. Şalmaneser'in hükümdarlığının yirmiikinci yılına denk gelmektedir. Bu sefer kaydında Tabal Kralı Tuatte'nin başkenti Artulu ve şehirlerini kuşattığından bahsetmektedir. Tuatte'nin oğlu Kikki'nin boyun eğip haraç ödediği ve Tabal ülkesinin on iki kralından hediyeler alındığı aktarılmıştır (Grayson 1996:79).

⁹ Bakınız: Tablo 12: Eponim Listelerinde Fırat'ın Batısı.

835 yılında III.Şalmaneser Melid Bölgesine sefere çıkmıştır. 835 yılında Habruri’li Shep-sharri Melid Bölgesine sefer için görevlendirilmiştir¹⁰. Yazılı belgelerde III. Şalmaneser hükümdarlığının yirmiüçüncü yılında Fırat’ı geçip Melid Kralı Lalli’nin müstahdem şehri Uteas’ı ele geçirdiğinden söz etmektedir. Metnin devamında Tabal krallarının ayağına gelip haraçlarını kabul ettiğinden bahseder (Grayson 1996:67).

833 yılında III. Şalmaneser hükümdarlığının yirmibeşinci yılında Fırat’ı geçip Hatti krallarından haraç aldığı metnin devamında Amanos Dağı’nı aşip, Que Kralı Kate’nin müstahdem Timur şehrini ele geçirmekle övünmüştür (Grayson 1996:68). Bu sefer için Teşrifatçı Yahalu görevlendirilmiştir¹¹.

832 ve 831 yıllarında Que ve Tarsus Bölgelerine sefer yapılmıştır. 832 yılında Kilizi’li Ululayu, 831 yılında Sharru -hattu-ipel isimli komutanlar Que bölgesine sefer için görevlendirilmişlerdir¹². III. Şalmaneser hükümdarlığının yirmialtıncı yılında Amanos Bölgesi’ne yedinci kez geçmiştir. Sefer kaydında Que Kralı Kate’nin müstahdem şehirlerine dördüncü kez ilerlediğinden bahsederek, Tullu’nun tahkim edilmiş kenti Tanakun’u kuşattığından söz etmiştir. Sefer sonunda galip gelerek 135 rehine, gümüş, altın, demir, öküz, koyun vergi almıştır. III. Şalmaneser Tanakun kentinden hareketle Lamena Dağı’na ilerleyip Tarsus üzerine yürümüştür. Tarsus ele geçirilip altın ve gümüşten haraç alınmıştır. III. Şalmaneser Que Kralı Kate’nin kardeşi Kirri’yi Tarsus’a hükümdar tayin edip, dönüşte Amanos Dağları’nda sedir keserek Assur’a geri dönmüştür (Grayson 1996:68-69). Que bölgesine yapılan sefer dönüşü Amanos Dağları’ndan kesilen sedir ağacı bu dönemde önemli bir ihtiyaç olarak görülmüş olmalıdır.

III. Şalmaneser dönemi kayıtlarında Que bölgesine özel bir önem verildiği, yazıtlarda birden çok sefer yapılarak bölgenin denetim altına alınmaya çalışıldığı göze çarpmaktadır. Que bölgesine birden çok sefer yapılması, bölgede bir dirençle karşılaşıldığını göstermektedir. Eponim listelerinde yukarıda da açıkladığımız gibi Que bölgesine farklı zamanlarda dört komutan görevlendirilmiştir. Aynı bölgelere birden

¹⁰ Bakınız: Tablo 12: Eponim Listelerinde Fırat’ın Batısı.

¹¹ Bakınız: Tablo 12: Eponim Listelerinde Fırat’ın Batısı.

¹² Bakınız: Tablo 12: Eponim Listelerinde Fırat’ın Batısı.

çok sefer yapılması ve bu durumun yazıtlarda ele geçirdim, vergiye bağladım ifadelerine sorgulayarak bakmamıza neden olmuştur.

829 yılında Unqi/Pattin bölgesine sefer için Hubayu isimli komutan görevlendirilmiştir¹³. III. Şalmaneser döneminde meydana gelen bu sefer, eponim listeleri dışında sefer kayıtlarına tam olarak yansımamıştır.

III. Şalmaneser döneminde Fırat'ın batısından ağırlıklı olarak vergi ve ganimet alınmıştır. Karkamış, Kummuh, Gurgum, Tabal, Pattin, Que, Sa'mal ve Hilakku ganimet alınan bölgelerdir. III. Şalmaneser dönemi aynı zamanda çalıştığımız bölgeden en çok ganimet alınan dönem olarak nitelendirilebilir¹⁴.

Diğer Yeni Assur Krallarından farklı olarak ilk defa Fırat'ın batısında bu dönemde kabartma yapılmaya başlanmıştır. Kenk Boğazı kabartması Gaziantep ilinin 60 km kuzeybatısında, Yavuzeli ilçesine bağlı Sarılar köyünün 4,5 km kuzeydoğusunda, Fırat'ın batı kıyısında önemli bir geçiş güzergahı noktasında bulunmaktadır. Bölgede III. Şalmaneser döneminde yaptırılan ilk kabartmadır.

Ferhatlı (Uzunoğlan Tepe Kabartması) Kabartması III. Şalmaneser döneminde Fırat'ın batısında yaptırılan ikinci kabartmadır. Kabartma Adana ilinin Kozan ilçesi sınırlarında bulunmaktadır (Taşyürek 1975). III. Şalmaneser böylece çalıştığımız bölgede iz bırakan ilk kral olmuştur¹⁵. III. Şalmaneser döneminde Que bölgesine dört kez sefer yapılmıştır. Que bölgesi sınırları içerisinde yaptırılan bu kabartmanın bu seferlerden biri sırasında yaptırıldığı düşünülebilir.

III. Şalmaneser döneminde Fırat'ın batısına kabartma yapılmaya başlanması bölgeye duyulan ilginin artmaya başladığını gösteren önemli bir veridir. Kabartma yapılmasına rağmen bu dönemde çalıştığımız bölgede Yeni Assur malzemesi veren yerleşim yeri günümüze kadar tespit edilmemiştir.. Her iki kabartmada Yeni Assur Krallığı'nın Fırat'ın batısına egemen olmadan yaklaşık yüz yıl önce yaptırılmıştır.

¹³ Bakınız: Tablo 12: Eponim Listelerinde Fırat'ın Batısı.

¹⁴ Bakınız: Tablo 1: Yeni Assur Kralları'nın Fırat'ın Batısından Aldığı Ganimetler.

¹⁵ Her iki kabartmaya da bir sonraki bölümde yer alan Kabartma ve Steller bölümünde ayrıntılı olarak değinilecektir.

Bu durum doğrudan kalıcı olmak gibi bir amaç gözetilmediğini ancak yine de bölgede olduklarını hissettirmek istediklerini göstermektedir.

Fırat'ın Batısına Sefer Yapan Yeni Assur Kralı	Sefer Yılı	Eponim	Fırat'ın Batısında Temas Kurulan Bölge	Sefer Sonucu	Kaynak
III. Şalmaneser	858	Sharru-balti-nishi	Pakarhubuni, Kummuh, Gurgum	Ganimet alınmış.	(Grayson 1996:15-16)
III. Şalmaneser	857		Karkamış	Ganimet alınmış.	(Grayson 1996:17-19)
III. Şalmaneser	855	Ashur-bunaya-usur	Bit-Adini; Mazamua	Kenk Boğazı Kabartması	(Grayson 1996:91)
III. Şalmaneser	853	Dayyan-Ashur		Ganimet alınmış.	(Grayson 1996:22-23)
III. Şalmaneser	849	Hadi-lipushu	Karkamış		(Yamada 2000:66)
III. Şalmaneser	847	Bur-Ramman	Paqarhubu -ni		(Yamada 2000:66)
III. Şalmaneser	842	Taklak-ana-sharri	Amanos Dağları		(Yamada 2000:66)
III. Şalmaneser	840	Shamash-abua	Amanos Dağları		(Yamada 2000:66)
III. Şalmaneser	839	Shulmu-beli-lamur	Que	Que kentleri ele geçirilmiş.	(Grayson 1996:55)
III. Şalmaneser	836	Qurdi- Ashur	Tabal	Ganimet alınmış.	(Grayson 1996:79)
III. Şalmaneser	835	Shep-sharri	Melid	Ganimet alınmış.	(Grayson 1996:67)
III. Şalmaneser	833	Yahalu	Que	Ganimet alınmış.	(Grayson 1996:68)
III. Şalmaneser	832	Ululaya	Que	Ganimet alınmış.	(Grayson 1996:68-69)
III. Şalmaneser	831	Sharru-hatti-ipel	Que Tarsus	Ganimet alınmış.	(Grayson 1996:68-69)
III. Şalmaneser	829	Hubayu	Unqi	Ganimet alınmış.	(Millard 1994:57)

Tablo 5: III. Şalmaneser Döneminde Fırat'ın Batısına Yapılan Seferlerin Kronolojisi

3.2.3 III. Adad-nirari (810-783)

III. Adad-nirari dönemine ait yazıtları incelediğimizde bu dönemde askeri anlaşmazlıklara arabulucu olmanın dışında, Hatti ülkesine sefer yapıp haraç alınmıştır. Yazıtta Hatti topraklarının krallarının güçlenip vergi vermeyi kesmelerine değinilerek bu nedenle sefer yapıldığı, sefer sonucunda korkarak Assur'a itaat ettiklerine ve haraç alındığına değinilmiştir¹⁶.

III. Adad-nirari döneminde ve öncesinde Fırat'ın batısında Yeni Assur varlığı yağma ve propaganda amaçlı seferler ile sınırlıdır. III. Adad-nirari döneminde bölgede Assur izlerini belgeleyen Antakya ve Pazarcık steli yer almaktadır (Donbaz 1990:7,9). Her iki stel de Bölgenin Yeni Assur denetimine girmeden önce yaptırılmıştır¹⁷. III. Adad-Nirari bölgedeki Geç Hitit kent devletleri arasında arabulucu olmuştur. Pazarcık stelinde Geç Hitit devletlerinden Kummuh ile Gurgum arasındaki sınır anlaşmazlığına Assur Kralı arabulucu olmuştur. III. Adad-nirari taraf tutarak Kummuh Kralı Uspilulume'yi desteklemiştir. Bu durum yazıtlara aşağıdaki gibi yansımıştır.

2.1 Kummuh Kralı Uspilulume Assur Kralı Adad-Nirari ve Kraliçe Semiramis'in Fırat'ı geçmesine sebep oldu. Arpad Kralı Ardamu oğlu Atarshumki ve sekiz Krala karşı Pakarhubuni şehrinin önünde bir meydan savaşı verdim. Kamplarındaki tüm malları yağmaladım. Canlarını kurtarmak için kaçtılar. Aynı yıl Kummuh Kralı Uspilulume ile Gurgum Kralı Palalam'ın oğlu Kalparunda'nın aralarındaki sınırı değiştirdiler. Her kim ki Uspilulume'nin topraklarını almaya çalışırsa tanrılar Assur, Marduk, Adad ve Şamaş'ın gazabı üzerine olsun (Grayson 1996:205).

¹⁶ Ekler: Yazılı Kaynaklar 1.5.2

¹⁷ Her iki stele de bir sonraki bölümde yer alan Kabartma ve Steller bölümünde ayrıntılı olarak değinilmiştir.

Antakya stelinde ise güneydeki Hamath Kralı Zakur ile Arpad'lı Atarşumki arasındaki sınırın, Assur Kralı Adad-Nirari ve Eyalet valisi Şamşı-İlu tarafından Asi Nehri olarak belirlendiği anlatılmaktadır (Donbaz 1990).

3.2.4 IV. Şalmaneser (782-773)

IV. Şalmaneser döneminde Fırat'ın batısına doğrudan bir sefer yoktur. III. Adad-nirari dönemine tarihlendirilen Pazarcık stelinin arka yüzünde IV. Şalmaneser'e ait Kummuh Kralı ile olan bir sınır taşını ifade eden yazıt aşağıdaki şekliyle yer almaktadır.

General Şamşı-İlu Şam'a ilerleyince Şam Kralı Hadiani gümüş, altın, kraliyet yatağı, tahtırevanı, zengin çeyiziyle kızı ve sarayından sayısız mallarından oluşan bir haraç verdi. Ben de bunları ondan aldım. Şam'dan dönüşümde Kummuh Kralı Uspilulume'ye bu sınır taşını verdim. Bunu Uspilulume'den almaya her kim çalışırsa oğulları ve torunları tanrılar Assur, Marduk, Adad, Sin, Şamaş tarafından lanetlensin, duaları dinlenmesin ve ülkesi bir tuğla gibi ufalansın...(Grayson 1996:240)

3.2.5 III. Tiglat-pileser (744-727)

III. Tiglat-pileser dönemi ile birlikte kendisinden önceki Krallardan farklı olarak Yeni Assur Krallığı'nın Fırat'ın batısında kalıcı olmak gibi bir politika izlediği görülmektedir. III. Tiglat-pileser dönemi ile birlikte bölgede eyaletleşme süreci başlamıştır. Unqi başta olmak üzere Geç Hitit Krallıkları üzerine seferler devam etmiştir. Yazılı belgelere yansıyan seferlerle birlikte, Geç Hitit Krallıklarından alınan ganimetler bulunmaktadır. III. Tiglat-pileser dönemi Fırat'ın batısında Geç Hitit Krallıkları ile ilişkilerin yoğun olduğu bir dönem olmanın yanı sıra Urartu ile temas edilen bir dönem olmuştur.

III. Tiglat-pileser döneminde 743 yılında Melid, Gurgum, Kummuh, Arpad krallarının Urartu ile ittifak yaparak Assur'a karşı bir güç oluşturmaya çalıştıkları görülmektedir. 743 yılında Assur'a karşı yapılan bu ittifakın başarısızlığa uğradığı yazılı belgelerde ifade edilmiştir. 743 yılında Urartu, Arpad, Melid, Kummuh ve Gurgum yöneticileri Urartu Kralı II. Sarduri'nin öncülüğünde Tiglat-pileser'e karşı birleşmişler, Kistan ve Halpi¹⁸ arasındaki sahada meydana gelen Kummuh savaşında III. Tiglat-pileser müttefikleri yenilgiye uğratmıştır. Bu durum yazılı belgelerde aşağıdaki şekilde geçmektedir.

1.1 Hattiler ve Urartular Assur hakkında düşmanca mesajlar gönderdiler. Onların topraklarında düşmanlık gösterdiler. Urartu'lu Sarduri, Melid'li Sulumal, Gurgum'lu Tarhularu Kistan ve Halpi toprakları arasındaki bölgede Kummuh'la savaş için ittifak yaptılar (Tadmor - Yamada 2011:84).

1.2 Urartu'lu Sarduri, Melid'li Sulumal, Gurgum'lu Tarhulara, Kummuh'lu Kustaspi (Urartu Müttefikleri) Kistan ve Halpi arasında yer alan Kummuh'a yakın bölgede Assura ait olan bölgeyi zaptedip yağmaladılar. Ben onları bozguna uğrattım, onların kanı ile savaşçıları boyadım, Sinzi ırmağı kırmızı yün gibi aktı. Onların hepsini öldürdüm (Tadmor - Yamada 2011:122).

III. Tiglat-pileser aynı metnin devamında Gurgum'a hareket ederek Gurgum'lu Tarhulara'nın yüz şehrine akın edip düşmanı yenilgiye uğrattığından bahseder. Yazıtta Tarhulara ve onun ileri gelen adamları ayaklarına kapanıp yalvarmıştır. Metnin devamında III. Tiglat-pileser Gurgum'u tahrip etmeden kentten ayrıldığından bahsetmektedir (Tadmor - Yamada 2011:85).

¹⁸ Astour Halpi'yi Adıyaman ilinin Gölbaşı ilçesinde aramaktadır. Kistan ise Astour tarafından Adıyaman ilinin Besni ilçesinin Keysun beldesine lokalize edilmektedir.

743 yılında Eponim listelerinde Kummuh Bölgesi'nin fethedildiği görülmektedir. Aşağıdaki diğer bir yazıtta örnek verildiği gibi Kummuh bölgesinde başka kentlerde geçmektedir. Bu kentlerin günümüzdeki yeri henüz bilinmemektedir.

Kummuh kentinin sınırındaki, Fırat Nehri'nin yukarısında yer alan Quta, Urra, Aranu, Tasu, Uallia kentlerini zapt ettim (Tadmor - Yamada 2011:98).

III. Tiglat-pileser dönemi Kummuh bölgesindeki Yeni Assur varlığı yazılı belgeler dışında arkeolojik malzeme ile de belgelenmektedir. Kummuh bölgesindeki Yeni Assur varlığı Tille Höyük'ten gelen arkeolojik malzeme ile gün yüzüne çıkmıştır.

738 yılında yapılan başka bir seferde Pattin bölgesinin fethedildiği görülmektedir. Eponim listelerinde Vali Adad-belu-ka adlı yöneticinin 738 yılında Kullania kentini fethettiği görülmektedir (Millard 1994:59). Bu dönemde Kullania'nın başında Tutammu isimli bir yönetici bulunmaktadır. Bu durum yazılı belgelere aşağıdaki gibi yansımıştır.

1.3 Unqi Kralı Tutammu tanrılar huzurunda verdiği sözü tutmadı. Ben onun hayatını önemsemedim. Büyük öfke ve gazapla soyluları ile birlikte Tutammu'nun Kraliyet şehri Kunalia'yı ele geçirdim (Tadmor - Yamada 2011:39).

III. Tiglat-pileser dönemi Pattin bölgesindeki Yeni Assur varlığı Hatay bölgesinde yer alan Kinet Höyük ve Tel Tayinat Höyüğü'nden gelen arkeolojik malzeme ile de desteklenmektedir. Tel Tayinat Höyüğü aynı zamanda Kullania kentine denk gelmektedir. Kentin girişinde Yeni Assur Krallığı dönemine tarihlendirilen bir dizi Ortostat bulunmuştur. Ayrıca III. Tiglat-pileser dönemine tarihlendirilen Karabur kabartmaları da bölge sınırları içerisinde bulunmaktadır.

III. Tiglat-pileser döneminde Pattin bölgesinde yer alan Kullania kenti ile Kummuh bölgesi, eponim listelerine yansıyan fethedilmiş bölgeler olarak geçmektedir. Eponim listelerinde fethedilmelerine rağmen bu bölgelere yönetici atandığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Bu bölgelere yönetici daha sonra atanmıştır.

III. Tiglat-pileser döneminde 737 yılına denk gelen bir kayıta Hatti topraklarının Krallarından Kummuh Kralı Kustaspi'den, Que Kralı Urukki'den, Melid Kralı Sulumal'dan, Karkamış Kralı Pisiris'den, Sa'mal Kralı Panammu'dan ganimet alınmıştır. Gurgum, Melid ve Tabal bölgesinden alınan ganimetler ile ganimet miktarlarında bir artış gözlenmiştir. Gümüş, kalay, demir, fildişi, renkli giysiler, mavi, mor keten giysiler, abanoz, şimşir, fil ve deve aşağıdaki yazıtta da belirtildiği gibi, Fırat'ın batısındaki bölgelerden alınan ganimetler arasındadır.

Hatti topraklarının krallarından, Qedar ülkesinden, Araplardan, Kummuh'lu Kustaspi'den, Que'li Urukki'den, Melid'li Sulumal'dan, Tabal'lı Uassurme'den, Atuna'lı(Tuna) Ushitti'den, Tuhana'lı Urballa'dan, Istundi'li Tumamme'den, Hubisna'lı Urummi'den, Kaska'lı Dadilu'dan, Karkamışlı Pisiris'den, Sa'mal'lı Panammu'dan, Gurgum'lu Tarhulara'dan, vergi alıp, vergiye bağladım. Altın, gümüş, kalay, demir, fil, fildişi, mavi mor kırmızı giysiler, çok renkli keten giysiler ve deve olarak vergi koydum (Tadmor - Yamada 2011:86-87).

III. Tiglat-pileser dönemine ait çalıştığımız bölgede Karabur Kabartmaları, Turlu Steli ile Tel Tayinat kazılarında bulunan ortostatlar bulunmaktadır. Karabur kabartmaları Hatay sınırları içerisinde toplam dört adet kabartmadan oluşmaktadır. Tel Tayinat Höyüğünde toplam yedi adet ortostat bulunmuştur. Bulunan ortostatlardan 4 tanesi Antakya müzesinde 3 tanesi ise Chicago müzesinde yer almaktadır. Turlu Steli ise Gaziantep sınırları içerisinde tespit edilmiştir¹⁹. III. Tiglat-pileser dönemi Fırat'ın batısına duyulan ilginin arttığı bir dönem olmuştur.

Çalıştığımız bölgede kabartma ve steller dışında Yeni Assur malzemesi veren yerleşim yerleri yapılan kazılarda tespit edilmiştir. Hatay bölgesinde yer alan Kinet Höyük, Tel Tayinat Höyüğü ve Adıyaman sınırları içerisinde bulunan Tille Höyük bu yerleşim yerlerine birer örnektir. Bu durum III. Tiglat-pileser döneminde Fırat'ın batısında kalıcı olmak istendiğinin en önemli göstergelerindendir. III. Tiglat-pileser

¹⁹ Kabartma, stel ve ortostatlarla ilgili bir sonraki bölümde detaylı bilgi verilecektir.

dönemi ile birlikte bölgede kabartma, stel, ortostat ve yerleşim yerlerini birlikte değerlendirdiğimizde daha çok maddi kültür kalıntısı olduğunu söyleyebiliriz.

Fırat'ın Batısına Sefer Yapan Yeni Assur Kralı	Sefer Yılı	Eponim	Fırat'ın Batısında Temas Kurulan Bölge	Sefer Sonucu	Kaynak
III. Tiglat-pileser	743	Tiglath-pileser (III)	(Kummuh), Melid, Gurgum, Arpad, Urartu	Kummuh Fethedilmiş	(Tadmor-Yamada 2011:84-122)
III. Tiglat-pileser	738	Vali, Adad-beluka'in	Kullania	Fethedilmiş	(Tadmor-Yamada 2011:39)
III. Tiglat-pileser	737		Kummuh, Que, Melid, Karkamış, Sa'mal, Tabal	Ganimet Alınmış	(Tadmor-Yamada 2011:86-87)

Tablo 6: III. Tiglat-pileser Döneminde Fırat'ın Batısına Yapılan Seferlerin Kronolojisi

3.2.6 II. Sargon (721-705)

II. Sargon dönemi, Fırat'ın batısındaki Geç Hitit Krallıkları ile yoğun ilişkilerin yürütüldüğü bir dönem olmuştur. Fırat'ın kuzeyindeki ve batısındaki topraklar denetim altına alınmaya çalışılmıştır. II. Sargon dönemi sefer kayıtlarında Orta Anadolu'da yer alan Tabal bölgesi ve civarına yoğunlaştığı görülmektedir. Karkamış, Gurgum, Kummuh, Tabal, Que, Melid, sefer yapılan kentler arasındadır. Bu dönemde Fırat'ın en batısında Kıbrıs'ta bulunan Larnaka kenti Assur'un bu bölgede ulaştığı en uzak noktayı oluşturur. Karkamış, Tabal ve Gurgum kentleri II. Sargon döneminde ganimet alınan kentler arasındadır²⁰. II. Sargon bölgeye en az dokuz sefer yapmıştır. II. Sargon dönemi Fırat'ın batısında Urartu ve Frig devletleri ile de ilişkilerin yürütüldüğü bir dönemdir.

²⁰ Bakınız: Tablo 1 : Yeni Assur Kralları'nın Fırat'ın Batısından Aldığı Ganimetler.

II. Sargon döneminde Fırat'ın batısındaki ilk sefer 718 yılında Tabal şehirlerinden biri olan Sinuhtu²¹ Kralı Kiakki üzerine yapılmıştır. Eponim listelerine göre 718 yılında Rasappa Valisi Zeru-ibni Tabal bölgesine sefer için görevlendirilmiştir. Sefere gerekçe olarak kralın ettiği yemini unutup vergi vermemesi gösterilmektedir. Kral yıllıklarında Sinuhtu'yu ele geçirdiğini ve büyük bir insan kitlesini Assur'a götürdüğünü yazmaktadır. Aynı yıllıklarda Kral Kiakki'yi de tahttan indirip yerine Atuna'lı Matti'yi getirdiğini bildirmektedir. Sefer sonunda Sinuhtu Kralı Kiakki ile birlikte 7350 kişi, karısı, oğulları, kızları sarayının halkını, çok miktarda mallarıyla birlikte ganimet alınıp, Atuna'lı Mati'ye daha öncekinden fazla olarak at, katır, altın ve gümüş olarak vergi konulmuştur²².

II. Sargon 717 yılında hükümdarlığının beşinci yılında Karkamış seferine çıkmıştır. Bu dönemde Karkamış'ın başında Pisiris isimli yönetici bulunmaktadır. Sefere gerekçe olarak Pisiris'in Muşkili Mita ile ittifak yaparak Assur'a düşmanlık etmesi gösterilmiştir. Karkamış seferi ile Pisiris ve ailesini zincirler içerisinde Karkamış şehrinden çıkarıp, altın, gümüş, sarayının tüm malları ve bu bölgeden insanlar Assur'a götürülmüştür. 50 savaş arabacısı, 200 süvari, 300 yaya asker Kraliyet ordusuna eklenmiştir. Aynı şekilde Assur'daki insanlar da Karkamış şehrine yerleştirilmiştir²³. Yazılı kaynaklarda kentin fethedildiği görülmektedir. II. Sargon dönemine ait olan Karkamış Steli Karkamış'ın 717 yılında II. Sargon tarafından ele geçirilmesinden dolayı kralla ilişkilendirilmiştir (Börker-Klähn 1982:203).

II. Sargon yıllıklarında 715 yılında Urartu seferine çıkmıştır. Seferin Devamında Kral, Urartuların müttefiki Muşkilerle karşı karşıya gelmiştir. Sargon yıllıklarında Muşkilerin Kralı Mita'yı kendi ülkesinde yenilgiye uğrattığını ve çok önce onun aldığı Harrua ve Uşanis şehirlerini ve Que ülkesinin kalelerini ele geçirerek eski haline getirdiğinden bahsetmektedir²⁴.

Tabal bölgesi II. Sargon döneminde üzerinde önemle durulan bir bölge olmuştur. 713 yılına denk gelen sefer kaydında Sargon Tabal'lı Ambaris'i daha önce

²¹ Bakınız: Sinuhtu ve Atuna kentlerine Bölgenin Tarihi Coğrafyası Bölümünde değinilmiştir.

²² Ekler: Yazılı Kaynaklar 1.8.1

²³ Ekler: Yazılı Kaynaklar 1.8.2

²⁴ Ekler: Yazılı Kaynaklar 1.8.3

kızını verdiği babası Hulli'nin tahtına oturtur. Hulli II. Sargon tarafından Bit-Burutaş tahtına oturtulmuştur. Metnin devamında Yeni Kral Urartu ve Frigya ile anlaşarak Tabal'ı onlara vermiştir. Bunun üzerine Sargon Hulli'nin oğlu Ambaris ile anlaşır. Yıllıklarda bu Kralın da sözlerini çiğnediği söylenmektedir. Bunun üzerine II. Sargon Ambaris'i ailesi, akrabaları ve 100 savaş arabasıyla birlikte Assur'a göndermiştir²⁵. 718 yılında kente sefer yapıldığı bilgisi eponim listelerinde yer almaktadır (Millard 1994:60). Eponim listelerinde kente yapılan sefer yer almakla birlikte, kente yönetici atandığına dair bir bilgi yoktur.

Melid kentine 712 yılında yapılan sefer sırasında Melid Kralı Tarhunazi başta bulunmaktadır. II Sargon sefer gerekçesi olarak Tarhunazi'nin tanrılara ettiği yemini çiğneyerek direndiğini ve vergi vermediğini göstermektedir. II. Sargon bu seferle başkent Melid'i ve çevresindeki şehirleri bir testi gibi parçaladığını aktarmıştır²⁶. Eponim listelerinde kentin fethedildiğine veya yönetici atandığına dair bir kayıt yoktur. Melid kentinde yapılan kazılarda bulunan Sargon prizması büyük olasılıkla bu sefer sırasında kente bırakılmış olmalıdır.

Gurgum kentine 711 yılında yapılan sefere gerekçe olarak Gurgum Kralı Tarhulara'nın oğlu Mutallu tarafından öldürülmesi ve Mutallu'nun II. Sargon'un izni olmaksızın tahta oturup ülkeyi yönetmesi gerekçe gösterilmiştir. Yazıtta bölge Markasi olarak geçmektedir. II. Sargon sefer sonucu Mutallu, oğlu, ailesi ve Bit-Pallu ülkesinin tamamını altın gümüş ve sarayını sayısız zenginliklerini ganimet olarak almıştır. II. Sargon Gurgum insanlarını affederek buraya memurunu vali olarak atadığını ve buradaki insanları Assur ülkesinin insanları yaptığını metinde aktarmıştır²⁷. Sefer kayıtlarında II. Sargon döneminde yönetici atandığı aktarılsa da Eponim listelerinde Gurgum kentine 682 yılında yönetici atandığı anlaşılmaktadır. Eponim listelerinde 711 yılında Simme'nin Valisi Ninurta-alik-pani adlı komutanın Mar'ash bölgesine sefer için görevlendirildiği bilgisi yer almaktadır (Millard 1994: 60).

Kummuh kentine 708 yılında yapılan sefere gerekçe olarak Kummuh Kralı Mutallu'nun yıllık vergisini vermemesi ve Urartu Kralı Argiştı ile işbirliği yapması

²⁵ Ekler: Yazılı Kaynaklar 1.8.5

²⁶ Ekler: Yazılı Kaynaklar 1.8.6

²⁷ Ekler: Yazılı Kaynaklar 1.8.7

gösterilmiştir. Bu sefer sonucunda bölgenin ele geçirilip yönetici atandığı yazılı belgelere yansımıştır. Aynı zamanda Bit-Iakin insanların Kummuh bölgesine yerleştirildiği bilgisi de yer almaktadır. Sefer kayıtlarında yönetici atandığına dair olan bu bilgi Eponim listelerinde geçen bilgi ile uyusmaktadır. Eponim listelerinde 708 yılında Habruru Valisi Shamash- upahhir'in Kummuh bölgesine yönetici tayin edildiği bilgisi yer almaktadır (Millard 1994: 60). II. Sargon böylece Fırat'ın batısına yönetici tayin edilen ilk Yeni Assur Kralı olmuştur.

II. Sargon Elam sınırında olan Bit-lakin ülkesinin insanlarını Kummuh bölgesine yerleştirdiği gibi, Bit-lakin ülkesine de Kummuh bölgesinden tehcir ettirdiği insanları yerleştirmiştir²⁸. Bu durum aşağıda yazıtta ayrıntılı bir şekilde yer almaktadır.

Tanrılarının isminden hiç korkusu olmayan kötü kalpli bir Hitit olan Kummuh Kralı Mutallu Urartu Kralı Argiştı'yle birleşerek haraç vermeyi bıraktı. Yıllık vergisini de vermedi, hediyeler göndermeyi de bıraktı. Kalbimde öfkeyle ve yanımda asla beni zorlu arazide terk etmeyen savaş arabalarım, süvarimle onun üzerine gittim. Gelişimi gören Kral şehrini terk etti ve bir daha da hiç görünmedi. Çevresindeki 62 kaleyle birlikte şehri kuşatıp ele geçirdim. Karısını, oğullarını, kızlarını, mallarını ve sarayındaki hazineleri, ülkesinin insanlarıyla birlikte götürdüm, hiçbirisi kaçamadı. O bölgeyi yeniden düzenledim. Ele geçirdiğim Bit-Iakin insanlarını buraya yerleştirdim. Memurumu vali olarak başlarına tayin ettim. Boyunlarına hükümrانlık tasmaını geçirdim. Aralarından 150 savaş arabası, 1500 süvari, 20000 okçu, 1000 kalkancı ve mızrakçı seçip valinin emrine verdim (Luckenbill 1927:32-33).

II. Sargon Tabal'da çıkan bir isyanı bastırmak üzere 705 yılında bir sefer yapar ancak öldürölür ve kampı da yok edilir.

²⁸ Ekler: Yazılı Kaynaklar 1.8.9

II. Sargon dönemi ile böylece Fırat'ın batısına ilk kez Kummuh bölgesine yönetici atanarak tam hakimiyet sağlanmaya çalışılmıştır. Shamash- upahhir Yeni Assur Krallığı döneminde bölgeye atanan ilk yöneticidir. Fırat'ın Batısında ayrıca Bit-lakin insanların da bölgeye yerleştirilmesi bölgede Assur hakimiyetini güçlendirmeye yönelik yapılan önemli bir tehcir faaliyetidir. Zorunlu nüfus göçü Assur tarafından çeşitli amaçlarla yapılan bir uygulamadır. Bölgede II. Sargon döneminde daha sık uygulanmıştır. Kummuh, Tabal, Karkamış ve Gurgum'un başkenti Markasi de II. Sargon tarafından nüfus değişimine uğratılmıştır (Oded 1979:265). Bu durum yazılı belgelere de yansımaktadır. Yeni Assur Krallığı'nın fethettiği topraklarda yoğun biçimde nüfus değişimi ve zorunlu göç uygulamayı bir politika haline getirmesi 8.yy'da meydana gelmiştir. Bu uygulama aynı zamanda fethedilen yerlerden Assur ülkesine göç ettirilen usta, zanaatkar ve sanatçılar kültür alışverişine ortam hazırlamıştır. (Oded 1979:33).

Bölgede II. Sargon dönemine tarihlendirilen toplam iki adet stel bulunmaktadır. Bu steller sırasıyla Kıbrıs sınırları içerisinde bulunan Larnaka Steli ile önemli bir geçiş güzergahı olan Karkamış kentinde bulunan Karkamış stelidir²⁹. II. Sargon dönemine ait Assur malzemesi veren yerleşim yeri Arslantepe Höyüğü'nde yer alan Geç Hitit Melid kentidir. Arslantepe Höyüğü'nde yapılan kazılarda II. Sargon dönemine ait prizma bulunmuştur³⁰ (Frame 2009).

²⁹ Larnaka ve Karkamış steli bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak yer almaktadır.

³⁰ Bakınız: Ekler: Resimler: 22.

Fırat'ın Batısına Sefer Yapan Yeni Assur Kralı	Sefer Yılı	Eponim	Fırat'ın Batısında Temas Kurulan Bölge	Sefer Sonucu	Kaynak
II. Sargon	718	Rasappa Valisi Zeru-ibni	Tabal	Ganimet alınmış.	(Luckenbill 1927:4)
II. Sargon	717		Karkamış	Fethedilmiş Karkamış Steli	(Luckenbill 1927:4)
II. Sargon	715		Urartu Seferi dönüşü Que Bölgesi	Que kentlerinin alınması	(Luckenbill 1927:6-8)
II. Sargon	713		Tabal	Fethedilmiş	(Luckenbill 1927:27)
II. Sargon	712		Melid Seferi		(Luckenbill 1927:30)
II. Sargon	711	Simme'nin Valisi Ninurta-alik-pani	Mar'ash/Gurgum	Fethedilmiş	(Luckenbill 1927:30)
II. Sargon	708	Habruru Valisi Shamash-upahhir	Kummuh	Fethedilmiş/Yönetici Atanmış	(Luckenbill 1927:32)
II. Sargon	707		Kıbrıs	Larnaka Steli	(Luckenbill 1927:100)
II. Sargon	705		Tabal	II. Sargonun ölümü	(Fuchs 1994)

Tablo 7: II. Sargon Döneminde Fırat'ın Batısına Yapılan Seferlerin Kronojisi

3.2.7 Sennaherib (704-681)

Sennaherib dönemi yazılı kaynakları incelediğimizde, Fırat'ın batısına üç kez geçildiği görülmektedir. En kuzeyde Tabal ve Tilgarimmu kentlerine, batıda ise Hilakku bölgesine sefer yapılmıştır.

Sennaherib bölgeye ilk seferini 696 yılında Hilakku üzerine yapmıştır. Kilikya'da ve Tarsus yakınlarında bulunan İllubru şehrinin valisi Kirua, Hilakku'da isyan çıkarmıştır. Sennaherib bu isyanı gerekçe göstererek sefer yapmıştır. Sennaherib isyancıları yendiğini ve ülkeye bir stel diktiğini yazmıştır. Ilubru kentine (Tarzi bölgesi)

yapılan seferde buraya yeni insanlar yerleştirildiği ve buraya kaymaktaşıdan bir heykel yaptırıldığı bilgisi yer almakla birlikte günümüzde bu heykele rastanılmamıştır³¹.

Sennaherib dönemi kayıtlarında Tarzi bölgesinde çıkan isyandan ve bu isyanın bastırılışından şu şekilde bahsedilmektedir.

Talmusu kenti yöneticisi Sulmu-Bel eponim listesi (696) Iıbru kentinin hükümdarı Kirua bana bir hizmetçi bıraktı. Hilakku kalkını isyan için kışkırtarak savaşmak için başkaldırdılar. Ingira ve Tarzu şehirlerinde yaşayan insanları dize getirdim. Que yolu içlerine doğru onları yakaladım (Grayson - Novotny 2012:135).

Sennaherib döneminde Fırat'ın batısında ganimet alınan tek bölge Hilakku'dur.. Bölgeye yapılan bir seferde Maymunlar, koyun, keçi ve öküz ganimet olarak alınmıştır (Grayson - Novotny 2012:136).

Sennaherib 695 yılında Til-Garimmu üzerine bir sefer yapmıştır. Kral Tabal Krallığı'nın sınırında diye tasvir ettiği şehri kuşatıp, fethettiğini aşağıdaki yazıtta geçtiği şekliyle aktarmıştır.

1.1 v 1-8) Tabal arazisinin sınırında yer alan Til Garimme kentine karşı hareket ettim. Urdu kentinin Kralı Gurdi, silahlarını harekete geçirdi. Okçular, kalkan, savaş arabaları, mızrak taşıyıcıları gönderdim (Grayson - Novotny 2012:136).

Eponim listelerinde 685 yılında Ashur-da İnanni isimli komutan Que bölgesine sefere çıkmıştır (Millard 1994:61). Bu durum eponim listelerinde yer almasına rağmen yazılı belgelere yansımamıştır.

Eponim listelerinde Sennaherib dönemine denk gelen 691 ve 681 yılları arasında Karkamış, Kullania ve Sa'mal bölgelerine yönetici atandığına dair bilgiler yer

³¹ Ekler: Yazılı Kaynaklar 1.9.2

almaktadır. 691 yılında Bel-emuranni isimli yönetici Karkamış bölgesine, 684 yılında Manzerne isimli yönetici Kullania bölgesine, 681 yılında Nabu-ahhe-eresh isimli yönetici Sa'mal bölgesine vali olarak atanmıştır³². 685 yılında Ashur'da İnanni isimli komutan Que bölgesine sefere çıkmıştır (Millard 1994:61).

Sennaherib döneminde bölgede Assur varlığını belgeleyen Göктаş Köyü Steli bulunmaktadır. Stel Kilis ili sınırlarında Göктаş köyünde bulunmuştur. Mersin yakınlarında Gözlükule höyüğünde bulunan Yeni Assur buluntuları Sennaherib döneminde yerleşim gördüğünü düşündürmektedir³³.

Fırat'ın Batısına Sefer Yapan Yeni Assur Kralı	Sefer Yılı	Eponim	Fırat'ın Batısında Temas Kurulan Bölge	Sefer Sonucu	Kaynak
Sennaherib	696		Hilakku/Tarsus	Ganimet Alınmış	(Grayson-Novotny 2012: 136)
Sennaherib	695		Til-Garimmu		(Grayson-Novotny 2012: 136)
Sennaherib	685	Ashur'da İnanni	Que		(Millard 1994: 61)

Tablo 8: Sennaherib Döneminde Fırat'ın Batısına Yapılan Seferlerin Kronolojisi

3.2.8 Esarhaddon (680-669)

Esarhaddon yazılı belgelerde Fırat'ın batısına sefer yapan son Yeni Assur Kralıdır. Dönemindeki kayıtlarda 679 yılında Hilakku halkının şehirlerinin yakılıp, yıkıldığı, ağır vergiler konulduğu bilgisi yer almaktadır. Bu yazıtta Hilakku bölgesi Tabal arazisinin komşusu olarak yer almaktadır. Kilikya halkının ulaşılmaz dağlarda

³² Bakınız: Tablo 12: Eponim Listelerinde Fırat'ın Batısı.

³³ Göктаş Köyü Steli ile Gözlükule Höyüğüne bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak değinilecektir.

yaşadıklarından söz edilmiştir. Bölgede yirmi bir şehrin yakıldığı ve ağır vergiler konulduğu yazıtta geçen bilgiler arasındadır³⁴.

Yazılı belgelerde Iadnana (Kıbrıs)ve Tarsus Krallarının üzerine gidildiği ve bu Krallardan vergiler alındığı şu şekilde aktarılmıştır.

Denizin ortasında bulunan Kralların tümüne yazdım. Iadnana (Kıbrıs), Ionia (Tarsus) Kralları ayaklarımın önünde eğildiler. Onlardan ağır vergiler aldım. Yöneticiler üzerinde zafer elde ettim. Düşmanlarımın üzerine zehir serptim. Ganimetler naklettim altın, gümüş, atlar, öküzler, koyun ve keçi, mal, mülk, kişi taşıdım (Leichty 2011:135).

Gaziantep sınırları içerisinde Sa'mal kentinin girişinde bulunan Zincirli steli³⁵ Esarhaddon dönemine tarihlendirilmektedir (Börker-Klähn 1982:214). Zincirli steli Gaziantep il merkezinin batısında, İslahiye ilçesinin 10 km kuzeyinde yer alan Sa'mal kentinin girişinde bulunmuştur³⁶. Esarhaddon döneminde bölgede Yeni Assur egemenliği devam etmiştir.

³⁴ Ekler: Yazılı Kaynaklar 1.10.2

³⁵ Zincirli Steline bir sonraki bölümde yer alan Kabartma ve Steller başlığında değinilecektir.

³⁶ Bakınız: Ekler: Resimler: 11.

FIRATIN BATISINA GEÇEN ASSUR KRALLARI	YAZITLARDA GEÇEN KENT BÖLGE ve COĞRAFİ YERLER	KABARTMA ve STELLER	ASSUR BULUNTUSU VEREN MERKEZLER	KAYNAKÇA
I.Tiglat-pileser (1114-1076)	Melid, Karkamış, Beşri dağı			Krali Yazıtlar (Grayson 1991: 22,23,43,34,50,59)
Assur Bel-Kala (1073-1056)	Karkamış			Krali Yazıtlar (Grayson 1991: 101)
II. Aşurnasirpal (883-859)	Karkamış, Patinu, Kummuh, Gurgum, Melid, Kunulua, Lübnan Dağları, Munziganu Dağı, Hamurga Dağı, Hazazu, Aribua, Luktuhi, Orontes Nehri, Apre Nehri, Ahanu Dağı, Kurruru Dağı, Hirimu, Harutu, Iaraqu ve Iahturu Dağı, Saratinu Dağı, Luhutu, Sanqurru Nehri, Hatti, Suhu, Sirqu, Isaddu, Kunnu, Tabsia, Habnu			Krali Yazıtlar Grayson 1991: 152,216,217,218,219 222,227,276,280,281, 285,291,293)
III. Şalmaneser (858-824)	Tabal, Kummuh, Gurgum, Karkamış, Sa'mal, Pattin, Melidite, Que, Lusanda, Alişir, Tarsus, Kinalua, Hilakku, Abarnanu, Tunni Dağı, Uetas, Mulû Dağı, Ahunu, Iaraqu Dağı, Paqarahubunu, Hatti, İnzini Dağı, Timur Dağı, Artulu, Tagaru, Pitru, Sagura Nehri, Bit Aguşi, Lutibu, Orontes Nehri, Sazabe, Amanus, Lallar Dağı, Hazazu, Nulia, Butamu, Atalur Dağı, Urimu, Suhni, Enzi, Uteas, Timur, Tanakun, Lamena Dağı, Salvara Nehri, Sitamrat Dağı, Pahru	Kenk Boğazı, Ferhatlı Kaya Kabartması		Krali Yazıtlar (Grayson 1996: 9,10,11,15,18,23,25,6 7,34,44,59,62,68,78,1 05) Kabartma ve Steller (Taşyürek1979:51) (Rossner1987:38)
III. Adad-nirari (810-783)	Gurgum, Kummuh, Hatti	Pazarcık Steli, Antakya Steli		Krali Yazıtlar (Grayson1996: 204,205, 208) Kabartma ve Steller (Donbaz1990:7,9)
IV. Şalmaneser (782-773)	Kummuh	Pazarcık steli		Krali Yazıtlar Grayson 1996: 239,240) Stel (Donbaz1990:9)

III.Tiglat-pileser (744-727)	Melid, Gurgum, Sa'mal, Karkamış, Kummuh Unqi, Que, Tabal, Halpi, Kistan Tuhana, Urrus, Pattinu, Lübnan Dağı, Tuna, Kinalia, Hatti, Huzarra, Tae, Tarmanazi, Hatatirra, Irgillu, Quta, Urra, Aranu, Tasu, Uallia, Kizauti, Urimmi, Hubişna, Sinzi Irmağı, İstuanda	Karabur Kabartmaları, Turlu Steli, Tel Tayinat kazılarında bulunan, 4'ü Antakya Müzesinde 3'ü Chicago Müzesinde yer alan ortostatlar	Kinet Höyük, Tel Tayinat Höyüğü, Tille Höyük	Krali Yazıtlar (Tadmor-Yamada: 2011:34,38,39,46,70, 77) Kabartma ve Steller (Taşyürek1975:172) (Harrison2005:26) Yerleşim Yerleri (Blaylock2009:214,4 32) (Gates2003:284)
II. Sargon (721-705)	Melid, Karkamış, Que, Tabalu, Gurgum, Kummuh, Hilakku, Tilgarimmu, Sa'mal, Ingira, Tarzi, Illubru, Hamanu, Sillu, Tamesu, Pappa, Kuri, Larnaka, Cyprus, Hatti, (Kasku, Muski, Mita) Markasi, Amanos Dağı, Cilicia, Kirua, Sinuhtu, Atuna	Karkamış steli Larnaka steli,	Melid Karkamış Zincirli	Krali Yazıtlar (Fuchs1994:290, 303,308,324,359,438) Kabartma ve Steller (Radner2010:429) (Börker-Klähn 1982:203) (Sevin2010:109) Yerleşim Yerleri (Liverani2012:342) (Frame2009:70)
Sennaherib (704-681)	Que, Tarzi, Hilakku, Tabal, Tilgarimme, Karkamış, Illubru, Urdutu, Talmusu, Ingira, Tarzu,	Göktaş Köyü steli	Tarzi	Krali Yazıtlar (Grayson-Novotny 2012: 37,45,222) Kabartma ve Steller (Börker-Klähn 1982:223) Yerleşim Yerleri (Dalley1999:77)
Esarhaddon (680-669)	Tarsus, Tabal, Hilakku, Zincirli, Sissu, Kundi, Cyprus, Hitit, Cilicia Dağları, Ellipi, , Iadnana, Ionia	Zincirli Steli		Krali Yazıtlar (Leichty 2011: 17,18,29,37,42,135) Kabartma ve Steller (Leichty 2011:181)

Tablo 9: Fırat'ın Batısına Geçen Yeni Assur Kralları

4. FIRAT'IN BATISINDA YENİ ASSUR VARLIĞININ İZLERİ

4.1 Kabartma ve Steller

Yeni Assur Kralları'nın Fırat'ın batısına kabartma yaptırmaya başlamaları III. Şalmaneser (858-824) dönemi ile başlamaktadır. Kenk Boğazı ve Ferhatlı/Uzunoğlan Tepe kabartmaları III. Şalmaneser tarafından bölgeye yaptırılan ilk eserlerdir. III. Adad-nirari (810-783) döneminde Pazarcık ve Antakya stelleri yaptırılmıştır. III. Tiglat-pileser (744-727) döneminde Karabur Kabartmaları, Tel Tayinat kazılarında bulunan ortostatlar ile Turlu Steli bulunmaktadır. II. Sargon dönemine ait Larnaka ve Karkamış stelleri bulunmaktadır. Sennaherib (704-681) döneminde Göktaş Köyü Steli yaptırılmıştır. Bölgeye en son yaptırılan stel Esarhaddon (680-669) tarafından yaptırılan Zincirli stelidir.

Yeni Assur Krallığı döneminde çalıştığımız bölgede toplam 11 kadar kabartma ve stel yapılmıştır. Bunlardan 3 tanesi kaya kabartması, 7 tanesi stel ve 1 tanesi 7 taştan oluşan ortostat dizisidir. Stel ve kabartmalar en batıda Larnaka Steli, güneyden kuzeye doğru Karabur Kabartmaları, Antakya Steli, Tel Tayinat Höyüğünde bulunan ortostatlar, Göktaş Köyü, Karkamış, Turlu stelleri, Kenk Boğazı kabartması, Zincirli steli, Pazarcık steli ve Ferhatlı kabartmasıdır. Kabartma ve steller yoğun olarak Hatay (Karabur Kabartmaları, Antakya Steli, Tel Tayinat kazılarında bulunan ortostatlar) ve Gaziantep (Karkamış, Zincirli, Turlu, Göktaş Köyü stelleri, Kenk Boğazı Kabartması) çevresinde yoğunlaşmıştır. Yazılı belgelerde adı çok sık geçen Kummuh, Melid ve Tabal bölgelerinde kabartma ve stel günümüze kadar bulunmamıştır.

Kenk Boğazı kabartması Yeni Assur Krallığı döneminde bölgede, III. Şalmaneser döneminde yaptırılan ilk kabartmadır³⁷. Gaziantep ilinin 60 km kuzeybatısında Yavuzeli ilçesine bağlı Sarılar köyünün 4.5 km kuzeydoğusunda Fırat'ın batı yakasında yer almaktadır. Kabartma Fırat'ı aşan hakim tepelerden birine oyulmuştur. Kabartma 1.50x1.40 m boyutlarında düzeltilmiş bir alana işlenmiştir. Günümüzde tahrip edilmiş bir vaziyette bulunmaktadır.

³⁷ Bakınız: Ekler: Resimler: 2.

Kenk Boğazı kabartmasında Kral figürü sola dönük, sağ eli havada işaret parmağı ileriye doğru resmedilmiştir. Sol elinde ise Krallık asası bulunmaktadır. Sağ elinde bileklik, sol elinde kemere takılı şekilde bıçak bulunmaktadır. Kabartma uzun saç, sakal ve ucu olan uzun bir başlıkla resmedilmiştir. Saç ve sakallardaki bukleler belirgindir. Belden aşağısı net olarak görülmemekle birlikte, ayaklara kadar inen bir elbise olduğu görülmektedir. Kral başlığının hemen yanında tanrı sembolleri sola doğru yer almaktadır. Sağdan sola doğru boynuzlu başlık Tanrı Assur, yanında Şamaş, hilal ay Tanrısı Sin, çift kollu yıldırım fırtına Tanrısı Adad, yıldız Tanrıça İştâr ve yedi nokta Sebuttu figürleri bulunmaktadır. Bu kaya kabartmasında III. Şalmaneser dönemine tarihlenen bir yazıt bulunmaktadır (Grayson 1996: 91). 855 yılında III. Şalmaneser hükümdarlığının dördüncü yılında Bit-Adini; Mazamua bölgelerine sefere çıkmıştır. Kenk Boğazı Kabartması'nın bu tarihte yaptırıldığı kabartmada yer alan yazıttan anlaşılmaktadır. Bu yazıtta 857-855 yıllarında Til Barsib beyi Ahuni'ye yapılan hareket özetlenmiştir (Taşyürek 1979:51). Yazıtın sonunda Fırat'ın geçildiğinden söz edilmiştir (Yamada 2000: 29-30). Kenk Boğazı kabartması Fırat'ın yaklaşık 50 m genişliğinde daralan bir noktada yer almaktadır. Kabartmanın yapıldığı bölge Geç Hitit sınırları içerisinde yer almaktadır. III. Şalmaneser bölgeye gelip bölgeyi yağmalayıp geri dönmüştür. Kabartmanın yapıldığı dönemde Yeni Assur Krallığı bu bölgede egemen olmamıştır.

Ferhatlı/Uzunoğlan Tepe Kabartması Adana ilinin Kozan ilçesinin Ferhatlı köyünün 1 km kuzeyinde bulunmaktadır. Ferhatlı kabartması çatlamış bir halde yüksek bir kaya üzerine yapılmıştır³⁸. Kabartma 125x65 cm boyutlarındadır. Ferhatlı kabartması Kenk Boğazı Kabartmasında olduğu gibi uzun saç, sakal ve ucu olan uzun bir başlıkla resmedilmiştir. Kral uzun bir elbise ile görülmektedir. Ayaklarında sandalet olduğu anlaşılmaktadır. Kral sağ eli havada, sol elinde uzun bir asa bulunmaktadır (Börker-Klähn 1982:220). Kabartmanın önemli bir kısmı çatlamış vaziyette olduğundan dolayı saç ve sakaldaki ayrıntılar görülememektedir (Taşyürek 1975:171). Baş kısım sağ tarafa bakmaktadır. Bu kabartmada Kral uzun saçaklı bir elbise giymektedir³⁹. Kabartma görülemeyecek bir alanda yaptırılmıştır. III. Şalmaneser döneminde Que

³⁸ Bakınız: Ekler: Resimler: 1.

³⁹ Ferhatlı kabartmasının tarihlenmesi konusunda Börker-Klähn III. Şalmaneser? veya II. Sargon? dönemine tarihlenebileceğini önermektedir.

bölgesine dört sefer yapılmıştır. Que bölgesi sınırları içerisinde yaptırılan bu kabartmanın bu seferlerden biri sırasında yaptırıldığı düşünülebilir.

Pazarcık Steli Kahramanmaraş ilinin Pazarlık ilçesinin 15 km güneyinde, Kızkapanlı köyünde bulunmuştur. Pazarlık Steli Antakya steli ile birlikte bölgenin Yeni Assur denetimine girmesinden önce farklı bir amaç için dikilmiştir. Stel III. Adad-nirari dönemine tarihlendirilmektedir. Stelin boyutları 140x44x16.5 cm'dir. Stelin en tepesinde ay tanrısı (Sin) sembolü hilal bulunmaktadır⁴⁰. Ay tanrısı sembolünün devamında Kummuh Kralı Uşpilulume ile Gurgum Kralı Qalparunda arasındaki anlaşmazlıkta sınır taşının dikilmesi anlatılmıştır. Assur Kralı bu anlaşmada arabulucu olmuştur. Pazarlık Steli'nin arka yüzünde IV. Şalmaneser'e ait Kummuh Kralı ile olan bir sınır taşını ifade eden yazıt bulunmaktadır. Bir sınır taşı işlevi gören stel Maraş Müzesi'nde bulunmaktadır. (Börker-Klähn 1982:197).

Antakya Steli, Asi Irmağı kıyısında, Antakya ve Samandağ yolunun üçüncü kilometresinde bulunmuştur. Stel III. Adad-nirari dönemine tarihlendirilmektedir. Antakya Steli 127x52x31 cm boyutlarındadır. Stelin üst kısmında karşılıklı iki insan figürü arasında Sin sembolü ve yazıt bulunmaktadır. Sol tarafta bulunan figürün baş kısmı kırık olduğundan dolayı, yüz hattı hakkında bir fikir edinilememektedir⁴¹. Sağ tarafta bulunan figürde ise baş kısmı görülmekle birlikte, aşınmış olduğundan saç ve sakal belirsizdir. Bu iki figürde sağ eller havada bulunmaktadır. Her iki figürde kıvrımları ayrıntılı olarak görülebilen uzun elbise ile resmedilmiştir. Ayak kısımları net olarak görülemediğinden dolayı sandalet olup olmadığı belirsizdir. Stelin üst kısmından itibaren bir yazıt bulunmaktadır. Bu yazıtta Adad-Nirari ve Şamşi-ilu, Hamath Kralı Zakur ile Arpad'lı Atarşumki arasındaki sınırın Asi Nehri olarak belirlenmesi anlatılmaktadır. Stel Antakya Müzesi'nde bulunmaktadır (Donbaz 1990:7). Antakya Steli Pazarlık Stelinde olduğu gibi Assur ülkesi dışında müttefikler arasında sınır belirlemek için kullanılmıştır.

⁴⁰ Bakınız: Ekler: Resimler: 8.

⁴¹ Bakınız: Ekler: Resimler: 6.

Karabur (Çatbaşı) Kabartmaları Antakya ilinin 25 km güneyinde Çatbaşı köyünün 1,5 km kuzeybatısında bulunmaktadır. Kabartmalar III. Tiglat-pileser (744-727) dönemine tarihlendirilmektedir. Bu kabartmalar birbirlerine yakın mesafelerde, açık bir alanda yer almaktadır. Karabur kabartmaları toplam dört kabartmadan oluşmaktadır (Taşyürek 1975).

İlk kabartma 125x57 cm boyutlarında 3-4 cm derinlikte işlenmiştir. Bu kabartmada tek bir figür işlenmiştir. Kabartma uzun saç, sakal ve uzun bir başlıkla resmedilmiştir. Başlık ile ellerin pozisyonu bir tanrı figürü olduğunu göstermektedir. Sağ el kutsama pozisyonunda öne doğru uzatılmıştır, sol elde çiçeğe benzer bir nesne bulunmaktadır. Saç ve sakal kıvrımları net bir şekilde görülebilmektedir. Ayaklara kadar inen kıvrımlı bir elbise yer almaktadır. Belinde kemer bulunmaktadır.

166x142 cm boyutlarındaki ikinci kabartma, birinci kabartmadan 30 m uzakta dikdörtgen bir niş içerisinde yer almaktadır. Farklı boyutlarda karşılıklı iki figür işlenmiştir⁴². Soldaki daha uzun olan figürün (1.70 m) tanrı, sağdaki sakalsız ve daha küçük olan figürün (1.12 m) hadım görevli olduğu anlaşılmaktadır. İki figür arasında üst kısmında çeşitli tanrı sembolleri yer almaktadır. Tanrı ve hadım görevli arasındaki semboller sırasıyla soldan sağa doğru, boynuzlu başlık Assur, Hilal Ay Tanrısı Sin, Sekiz köşeli yıldız İştar, Stylus Nabu, Üçgen başlı sembol Marduk, Yedi nokta yedi Tanrı/Sebittu ve Güneş Tanrısı Şamaş olarak sıralanmaktadır (Taşyürek 1976:176). Şekil bakımından büyük olan figür uzun saç, sakal ve ucu olan uzun bir başlıkla resmedilmiştir. Kıvrımlı uzun bir elbise ile resmedilen figürde sağ el havada, sol elde ise bir demet çiçek ve belinde sol tarafta arkaya doğru uzatılan bir kılıç bulunmaktadır. Sağda yer alan, şekil bakımından küçük olan figür sakalsızdır. Başında başlık bulunmamaktadır. Sağ el havada tanrıya ve sembollere saygı pozisyonunda resmedilmiştir. Belinde kemerine takılı iki adet bıçak görülmektedir. Uzun kıvrımlı bir elbise ile resmedilmiştir. Ayaklar çıplak görülmektedir.

⁴² Bakınız: Ekler: Resimler: 3.

115x65 cm boyutlarındaki üçüncü kabartma, ikinci kabartmanın 15 m uzağında yer almaktadır. Üstü kemer biçiminde bir niş içerisine bir tanrı figürü işlenmiştir. Kabartmanın yüzü kuzeye dönüktür. Uzun saç sakal ve başlıkla resmedilmiştir. Burun ve ağız kısmı tahrip olmuş durumdadır. Kıvrımlı uzun bir elbise ile resmedilmiştir. Sağ el önde, sol el ise aşağıdadır. Ayak kısımları net bir şekilde görülememektedir.

115x51 cm boyutlarındaki dördüncü kabartma diğer kabartmalara göre daha çok aşınmış durumdadır. Üst bölümü kemer biçiminde bir niş içerisinde yer almaktadır. Uzun bir başlıkla işlenen kabartmada, sakalın bir bölümü, sağ ve sol elde yer alan nesne tahrip olmuş durumdadır. Saç ve sakal ayrıntıları görülememektedir. Ayak bileklerine kadar inen elbisenin ayrıntıları belirsizdir. Sağ el kutsama pozisyonundadır. Tanrı sembollerinin yoğun olduğu ve birbirine yakın yaptırılan bu kabartmalar buranın, tanrıları tasvir eden kutsal bir alan olduğu şeklinde değerlendirilmektedir (Taşyürek 1975:172; Pamir 2014).

Antakya sınırları içerisinde yer alan Tel Tayinat höyüğünde toplam yedi taş üzerine sekiz askerin işlendiği ortostat dizisi bulunmuştur. Ortostatlar III. Tiglat-pileser (744-727) dönemine tarihlendirilmektedir. Ortostatlardan üçü Chicago Müzesinde, dördü ise Hatay Müzesindedir (Harrison 2005). Ortostatlarda ellerinde oklar ve sırtlarında sadaklar bulunan, başları külahlı sekiz asker tasvir edilmiştir. Yüz hatları belirgindir. Uzun saç, sakal ve dizlere kadar inen elbise ile resmedilmiştir⁴³. Ortostatlarda askerlerin sağ ellerinde üçer ok, sol ellerinde ise kesilmiş başlar bulunmaktadır. Ortostatlarda ayak altına alınan düşman askerleri tasvir edilmiştir (Harrison 2005:26).

Turlu Steli, Gaziantep'in Nizip İlçesinin 7 km kuzeyinde yer alan Turlu Köyünde bulunmuştur (Balcıoğlu-Mayer 2006). Stelin yüksekliği 1.05 cm genişliği 0.52 cm boyutlarındadır. Stel III. Tiglat-pileser dönemine tarihlendirilmektedir (Sevin:2010:109-110). Turlu stelinde, boğa üzerinde Tanrı figürü ile kanatlı güneş sembolü yer almaktadır. Stel'in dörtte birinden biraz daha fazla bir kısmı tahrip olmuş

⁴³ Bakınız: Ekler: Resimler: 5.

durumdadır. Alt kısmı kırık olan bu stelde boğanın boynuzları görülebilmektedir. Başında bir başlık bulunan tanrı sağa dönük olarak betimlenmiştir. Başlığın tepesinde 14'e bölünmüş bir disk bulunmaktadır. Tanrı uzun saç, sakal ve uzun bir elbise ile işlenmiştir. Saç ve sakaldaki bukleler ayrıntılı olarak görülebilmektedir. İleriye doğru uzatılmış sağ elde Fırtına Tanrısı sembolü üç çatallı yıldırım demeti bulunmaktadır⁴⁴. Sol elde de üç çatallı bir sembol vardır. Bileklerde bilezikler bulunmaktadır. Belde bir kılıç, sol omuzunda bir yay ve belde kemere takılı olarak kama görülmektedir. Ayrıca içerisinde oklar bulunan sadak, omuzunun arkasında yer almaktadır. Yuvarlak arka yüzdeki altı satırlık Assurca yazıtta steli Bel-iddin adındaki Assurlu yöneticinin tanrı Adad'a armağan ettiği yazılıdır. Stel Gaziantep müzesinde bulunmaktadır (Sevin 2010:109).

Karkamış Steli, Türkiye-Suriye sınırında Gaziantep il merkezine 60 km mesafede önemli bir geçiş güzergahı olan Fırat Nehri yakınında bulunmuştur. Bir parçası British Museum'da yer alan bu stelin birkaç kelime parçası okunabilir durumdadır. Yazıtta herhangi bir kral ismi bulunmamaktadır. Yazıtta haraç alımı, gümüş, atlar ve bir yıkımdan bahsedilen kısımlar kalmıştır. Karkamış'ın 717 yılında II. Sargon tarafından ele geçirilmesinden dolayı kralla ilişkilendirilmiştir (Börker-Klähn 1982:203), (Frame 2006:53).

Larnaka Steli, Kıbrıs'ın 58 km güneydoğusunda Larnaka kentinde tüm halde bulunmuştur. Stel II. Sargon dönemine tarihlendirilmiştir. Stelin yüksekliği 2.09 m genişliği 68 cm boyutlarındadır. Ön yüzde Kral betimlenmiştir⁴⁵. Stelin üst kısmında tanrı sembolleri bulunmaktadır. Kral uzun saç, sakal ve uzun bir başlıkla resmedilmiştir. Sağ el havada, sol elde topuz başlı bir asa bulunmaktadır. Tanrı sembolleri Kralın başının hizasındadır (Börker-Klähn 1982: no.175). Kral ayaklara kadar inen uzun kıvrımlı ve püsküllü bir elbise ile yer almaktadır. Ayaklarda sandalet bulunmaktadır. Stelin sağ ve sol kısımlarında yazıt vardır. Yazıtta çeşitli tanrılara yakarış, Kralın ad, sıfat ve ünvanları, Babil Hamath zaferleri, Dilmun (Bahreyn) yöneticilerinden haraç alımı ve II. Sargon dönemindeki başarılarından söz edilmektedir. Kralın ve tanrı sembollerinin işlendiği stelin Adnana ülkesinde dikilmesi, Assur, Nabu ve Marduk'un

⁴⁴ Bakınız: Turlu Steli Çizimi Ekler: Resimler: 7.

⁴⁵ Bakınız: Ekler: Resimler: 12.

yardımıyla boyunduruk altına alındığını işleyen yazıt, beddua kalıbıyla son bulmuştur (Frame 2006; Radner 2010:53). II. Sargon döneminde yaptırılan Larnaka steli en batıda yaptırılan kabartmadır.

Gaziantep yakınlarında bulunan Göktaş Köyü Steli Sennaherib dönemine tarihlendirilmektedir. Göktaş Köyü Steli, Kilis ilinin 19 km kuzeydoğusunda yer alan Göktaş Köyünde bulunmuştur. Kırık bir vaziyette olan bu stelde ortada ay figürü Sin belirgin bir şekilde görülmektedir⁴⁶. Stelde karşılıklı iki kişi resmedilmiştir (Börker-Klähn 1982: no:244). Stelde eyalet valisi ile kral betimlenmiştir. Sağlı sollu eller ay figürüne doğru havada resmedilmiştir. Şekil özellikleri bakımından Pazarcık ve Antakya stellerini anımsatmaktadır. Stel Gaziantep Müzesi'nde bulunmaktadır (Börker-Klähn 1982:223).

Gaziantep sınırları içerisinde Sa'mal kentinin girişinde bulunan Zincirli Steli Esarhaddon dönemine tarihlendirilmektedir (Börker-Klähn 1982:214). Gaziantep il merkezinin batısında, İslahiye ilçesinin 10 km kuzeyinde bulunmuştur. Zincirli kenti 7. yüzyılın ilk yarısında Yeni Assur Eyaletine dönüştürülmüştür. Zincirli Steli Yeni Assur Krallığı'nın Fırat'ın batısında yaptırdığı en etkili ve ayrıntılı steldir⁴⁷. Zincirli kent kapısına dikilmiş olan stel 3.18 cm yüksekliğinde 1.35 cm genişliğinde ve 0.50 cm kalınlığındadır. Bu stelde birden fazla kabartma işlenmiştir. Ortada daha büyükçe işlenen kral kabartmasında Esarhaddon yer almaktadır, saç sakal ve uzun bir başlıkla ayrıntılı olarak işlenmiştir. Kral'ın kulağında küpe vardır. Ayrıca kolunda pazıbent ve bileklerindeki rozetlerden oluşan takıları göze çarpmaktadır. Kral ayaklara kadar inen elbise ile işlenmiştir. Ayaklarında ayakkabı vardır. Kral figüründe sağ el havada, üst kısımda yer alan tanrı sembollerini selamlar vaziyettedir. Burada 12 tanrı ve tanrıça sembolü yer almaktadır. Kral sol elinde topuz başlı asa ile biri diz çökmüş iki küçük erkek figürünün dudaklarına geçirilmiş halkalara bağlı ipleri tutmaktadır. Esarhaddon'un önünde diz çöken iki esir uzun elbiseyle resmedilmiş, olup başlarında başlık bulunmaktadır, ayakları ise çıplaktır.

⁴⁶ Bakınız: Ekler: Resimler: 9.

⁴⁷ Bakınız: Ekler: Resimler: 10. Zincirli Steli Çizimi

Stelin arkasında ise Krala eşlik eden veliaht prensler bulunmaktadır. Kralın önünde stelin sağ yan yüzüne işlenmiş figür Esarhaddon'dan sonra Assur tahtına oturacak olan veliaht prens Aşurbanipal'dir. Kralın arkasında stelin yan yüzüne işlenmiş diğer figür ise daha sonra Babil tahtına oturtulacak olan prens Şamaşsumukin'dir. Her iki figür aynı kabartmada uzun saç, sakal ve sandaletli olarak işlenmiştir. Başlarında prens olduklarını ima eden bantlar bulunmaktadır. Bu figürler de küpeli ve uzun elbiselidir. Her ikisi de ellerini kavuşturarak Kralın huzurunda durmaktadır (Sevin 2010:186).

Ayrıca bu kabartmada bir yazıt bulunmaktadır. Yazıtın başlangıcında tanrılar kutsanmıştır daha sonra Kral kendisini ve atalarının ünvanlarını sayarak egemen olunan sınırları belirtmiştir. Etek üzerine ve arka yüzüne kazılmış uzun yazıtta Mısır'daki Krali Memphis kentinin alınışı bildirilmektedir. Yazıt beddua kalıbı ile son bulmuştur (Börker-Klähn 1982:214). Ayrıca yazıttan stelin Kralın 10. Yılında 671 tarihinde diktirdiği anlaşılmaktadır (Leichty 2011: no.98).

Yeni Assur Krallığı döneminde çalıştığımız bölgede yaptırılan kabartma ve steller yapılış amaçlarına göre birkaç hususta değerlendirilebilir. Kabartmalar eyalet veya yerleşim yerine uzak bir noktada yapılmıştır. Yeni Assur Krallığı döneminde bölgede yaptırılan kaya kabartmalarından Ferhatlı ve Karabur Kabartmaları yerleşim yerlerinin uzağında, ulaşılması zor alanlarda yer almaktadır. Kenk Boğazı Kaya kabartması ise Fırat'ı geçmek için kullanılan önemli bir geçiş noktası üzerinde yer almaktadır. Kenk Boğazı ve Ferhatlı kaya kabartmalarının yapıldığı bölgeler Geç Hitit kontrolünde bulunmaktadır. Assur Krallığı'nın bölgede egemen olması yaklaşık yüz yıl sonra gerçekleşmiştir.

Stellerde ise bu durum farklılık göstermektedir. Stel ve bir dizi ortostat eyalet merkezinde yer almaktadır. Zincirli steli ile Tel Tayinat Höyüğü'nde bulunan ortostatlar bu gruba örnek olarak verilebilir. Tanrı Sin (Hilal) sembolünün yer aldığı steller diğer grubu oluşturmaktadır. Pazarcık, Antakya ve Gökteş Köyü steli bu gruba örnek verilebilir. III. Adad-Nirari dönemine tarihlenen Pazarcık ve Antakya stelleri, bölgenin Yeni Assur denetimine girmesinden önce sınır anlaşmazlıklarında arabulucu olma amacı sonucu dikilmiştir.

Kabartma /Stel Adı	Dönem	İçerik	Ölçüleri	Kaynakça
Kenk Boğazı Kaya Kabartması	III. Şalmaneser (MÖ 858-824)	III. Şalmaneser'in 855 yılında, Fırat'ın batısında Geç Hitit Krallıkları üzerine yaptığı uzun seferi sırasında dikilmiş	Yükseklik: 150 cm Genişlik: 140 cm	(Taşyürek 1979)
Ferhatlı Kaya Kabartması	III. Şalmaneser	Que seferlerinden birinde dikilmiş olmalıdır?	Yükseklik: 125 cm Genişlik: 65 cm	(Taşyürek 1975)
Antakya Steli (Antakya Müzesi)	III. Adad-nirari (MÖ 810-783)	Sınır belirleme ve beddua yer almaktadır.	Yükseklik: 127 cm Genişlik: 52 cm	Grayson 1996: A.0.104.2
Pazarcık Steli (Maraş Müzesi)	III. Adad-nirari	Sınır belirleme ve beddua yer almaktadır.	Yükseklik: 140 cm Genişlik: 44 cm	Grayson 1996: A.0.104.3
Karabur Kabartmaları (1)	III.Tiglat-pileser (MÖ 744-727)	Tanrı sembollerinin yoğun olduğu ve birbirine yakın yaptırılan bu kabartmalar buranın tanrıları tasvir eden bir kutsal alan olduğunu düşündürmektedir	Yükseklik: 125 cm Genişlik: 57 cm	(Taşyürek 1975) (Koroğlu-Wicke, Baskıda)
Karabur Kabartmaları (2)	III.Tiglat-pileser		Yükseklik: 176 cm Genişlik: 145 cm	(Taşyürek 1975)
Karabur Kabartmaları (3)	III.Tiglat-pileser		Yükseklik: 115cm Genişlik: 65 cm	(Taşyürek 1975)
Karabur Kabartmaları (4)	III.Tiglat-pileser		Yükseklik: 115 cm Genişlik: 51 cm	(Taşyürek 1975)

Turlu Steli (Gaziantep Müzesi)	III.Tiglat-pileser	Bel-iddin adında bir Assurlu yönetici Fırtına Tanrısı Adad için yaptırmış	Yükseklik: 105 cm Genişlik: 52 cm	(Sevin 2010: 109)
Tel Tayinat Kazılarında Bulunan Ortostatlar (üçü Chicago Müzesinde, dördü ise Hatay Müzesinde)	III.Tiglat-pileser	Ortostatlar üzerinde toplam 8 Assur askeri donanımlarıyla resmedilmiştir	Yükseklik: ? Genişlik: ?	(Harrison 2005)
Karkamış Steli (Bir parçası British Museum'da)	II. Sargon (MÖ 721-705)	Haraç alımı	Yükseklik: ? Genişlik: ?	Börker-Klähn 1982: no. 178 Frame 2006: 53
Larnaka Steli (Berlin Müzesi)	II. Sargon	Babil, Hamath zaferleri, Dilmun'dan (Bahreyn) haraç alımı ve ele geçirilen halklardan bahsedilmektedir.	Yükseklik: 209 cm Genişlik: 68 cm	Börker-Klähn 1982: no. 175
Göktaş Köyü Steli (Gaziantep Müzesi)	Sennaherib (MÖ 704-681)	Eyalet Valisi Kral betimlenmiş	Yükseklik: ? Genişlik: ?	Börker-Klähn 1982: no. 244
Zincirli Steli (Berlin Müzesi Bir tanesi yerinde bırakılmış)	Esarhaddon (MÖ 680-669)	Mısır seferi anlatılmaktadır.	Yükseklik: 318 cm Genişlik: 135 cm	Leichty 2011: no. 98 Börker-Klähn 1982: no. 219

Tablo 10: Fırat'ın Batısındaki Yeni Assur Kabartma ve Stelleri

4.2 Fırat'ın Batısında Yeni Assur Buluntusu Veren Arkeolojik Merkezler

Yeni Assur Krallığı'nın Fırat'ın batısında, Assur buluntusu veren on yerleşim yeri bulunmaktadır. Bu yerler sırasıyla güneyden kuzeye doğru Tel Tayinat Höyüğü, Kinet Höyük, Gözlükule Höyüğü, Sirkeli Höyük, Zincirli Höyük, Deve Höyük, Karkamış, Maraş Kalesi civarı, Tille Höyük ve Arslantepe Höyüğüdür. Bu farklı yerleşim yerlerinde Yeni Assur dönemine tarihlendirilen mimari yapı, çanak çömlek, stel, tablet, mühür ve prizma gibi buluntular tespit edilmiştir⁴⁸.

Kinet Höyük, Hatay ilinin 30 km kuzeyinde, Dört Yol ilçesinin kuzeybatısında, İskenderun Körfezi kıyısından 500 m içerde yer alan bir höyüktür. Kinet Höyük'ün, denizden yüksekliği 500 m. dir. 3.3 hektardır. Höyüğün yüksekliği ova tabanından 26 m. dir. Demir Çağı tabakasındaki çalışmalar Georgetown Üniversitesi'nden Dr. Scott Redford tarafından sürdürülmektedir. Bu höyükte yapılan kazılarda Yeni Assur dönemine ait buluntular sırayla şunlardır. Taş döşemeli merkezi bir avlusu olan Demir Çağı Assur binası 8. yüzyıla tarihlendirilmektedir⁴⁹. Bu yapı alanının açık hava alanı olarak kullanıldığı kazı raporlarında yer almaktadır. Yapının ölçüsü 150 m² olarak ifade edilmiştir (Gates, *et al.* 2014:163) Farklı tarihlerde bulunan Yeni Assur dönemine ait fayans silindirik mühürler bulunmuştur. Bu mühürlerin bir tanesinde başları birbirine dönük bir çift kuş figürü yer almaktadır. Bu mühür 2006 yılında bulunmuştur. Diğer mühürde ise birden fazla insan motifi yer almaktadır⁵⁰. Bu mühür 2002 Kazı sezonunda bulunmuştur. Assur çanak çömleği höyükte bulunan diğer buluntular arasındadır (Gates 2003:18),(Gates 2004:307).

Tel Tayinat Höyüğü, Hatay ilinin Reyhanlı ilçesinin 17-18 km batısında, Asi Nehri'nin 1.5 km doğusunda yer alan bir höyüktür. Tel Tayinat Höyüğü 700x500 m boyutlarındadır. Höyüğün yüksekliği ova tabanından 15 m. dir. Höyükteki ilk kazılar 1930 yılında Chicago Üniversitesi tarafından Syro- Hitit kazıları çerçevesinde başlamıştır. 1995 yılından itibaren Tayinat Arkeolojik Projesi kapsamında günümüze kadar çalışmalar Timoty P. Harrison başkanlığında devam etmektedir. Tel Tayinat Höyüğü Geç Hitit Dönemi'nde Pattin Krallığı'na başkentlik de yapmıştır. Ayrıca Assur

⁴⁸ Bakınız: Tablo 11: Fırat'ın Batısında Assur Buluntusu Veren Arkeolojik Merkezler.

⁴⁹ Bakınız: Ekler: Resimler: 15.

⁵⁰ Bakınız: Ekler: Resimler: 17-18.

yazıtlarında geçen Kunulua kenti buraya lokalize edilmektedir. Tel Tayinat kazılarında III. Tiglat-pileser dönemine tarihlendirilen yapı kalıntıları tespit edilmiştir. Bu alan yaklaşık olarak 8.05x26,30 m ölçülerindedir (Harrison 2005:26-27). Höyükte fabrikasyon Assur çanak çömleği bulunmuştur⁵¹. Pişmiş kaplar, testi, pitos bunlardan bazılarıdır (Harrison 2006:355). Saray tapınak kompleksinin doğusunda yapılan ikinci dönem kazılarında içinde hiyeroglif yazıtlı stel parçaları ele geçen bir başka tapınak bulunmuştur. Tapınakta Assur Kralı Esarhaddon tarafından prens Aşurbanipal'in veraset statüsü için uygulanan bağlılık yeminini içeren Akadça çivi yazılı tablet (672) bulunmuştur⁵². Tabletten içeriğine göre Assur eyaleti konumuna getirilen Pattin /Unqi'nin yöneticileri sadakat yemini etmişlerdir (Görmüş 2014:85), (Tadmor - Yamada 2011:163). Tel Tayinat höyüğünde üçü Chicago Müzesinde, dördü ise Hatay Müzesinde olmak üzere yedi taştan oluşan ortostat dizisi Höyükte tespit edilen diğer buluntular arasındadır.⁵³ (Harrison 2005).

Tille Höyük, Adıyaman ilinin Kahta ilçesinin 30 km doğusunda, Fırat'ın batı tarafında yer almaktadır. Tille Höyük 26 m yüksekliğindedir. Höyük, Karakaya Barajı su toplama alanında kalacak arkeolojik değerleri bulmak amacıyla yapılan yüzey araştırmaları sırasında 1977 yılında saptanmıştır. Kurtarma kazıları 1979 yılında David French başkanlığında yapılmıştır. Günümüzde Atatürk Barajı suları altında kalmıştır⁵⁴. Bu Höyük'te yerleşim Erken Demir Çağı'nda başlamış Geç Hitit Dönemi boyunca devam etmiştir. Kazı raporlarında II. Sargon'un zaptetmekle övündüğü 62 şehirden biri olabileceği önerilmektedir (Summers 1990:307). Bu höyükte yapılan çalışmalarda Yeni Assur yapı katlarına rastlanılmıştır. Bu yapı evresinin içerisinde bir çöp çukurunda üç adet demir silah, bir kılıç, iki mızrak ucu, bir kemik alet ile bir grup kap bulunmuştur⁵⁵. Yeni Assur dönemine tarihlendirilen ince yapılı çanak çömlekler, ayaklı kadehler bulunmaktadır. Buradaki malzemeler 8. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Çeşitli formlarda iki silindir ve iki damga mühür örneği diğer buluntular arasındadır. Buluntuların III. Tiglat-pileser dönemine işaret ettiği düşünülmektedir (Summers 1990:307-309).

⁵¹ Bakınız: Ekler: Resimler: 26.

⁵² Bakınız: Ekler: Resimler: 28.

⁵³ Bakınız: Ekler: Resimler: 5.

⁵⁴ Bakınız: Ekler: Resimler: 29.

⁵⁵ Bakınız: Ekler: Resimler: 31.

Arslantepe Höyüğü, II. Sargon dönemine ait Assur malzemesi veren bir başka yerleşim yeridir. Arslantepe Höyüğü, Malatya'nın 6 km kuzeydoğusunda Fırat ırmağının batı kıyısı yakınındaki Orduzu Beldesi'nde yer almaktadır. Arslantepe Höyüğü'nün kültür dolgusu ova tabanından 30 m yüksekliktedir. Höyükteki kazılar 1961 yılından günümüze kadar Roma La Sapienza Üniversitesi tarafından yürütülmektedir. Demir Çağına ait tabakalarda Geç Hitit Krallık merkezi Melid burada bulunmaktadır⁵⁶. Yeni Assur dönemine ait olduğu tartışılan saray yapısı Höyüğün kuzey açmasında bulunmaktadır⁵⁷. Burada bir saray yapısı olduğu tartışılmakla birlikte saray görülmemektedir. II. Sargon dönemine ait iki parça silindir prizma burada bulunmuştur⁵⁸ Sargon prizması 1938 kazı sezonunda bulunmuştur. II. Sargon'un kendisini ve tanrıları övmekle başladığı bu prizmada bir dizi sefer anlatılmıştır (Frame 2009). Prizma bugün Malatya Müzesi'nde bulunmaktadır. 1968 kazı sezonunda ise başka bir çivi yazılı tablet bulunmuştur⁵⁹. Bu tablet de prizmanın devamı olarak nitelendirilebilir. Bu parçada da Sargon'un faaliyetleri aktarılmıştır. Her üç yazıtta 708 yılında Kummuh bölgesinin ele geçirilmesinden sonraki süreçte Melid kentine yapılan sefer ve inşaa faaliyetleri ile ilişkilendirilmiştir. Bu durum II. Sargon'un Melid şehrine geldiğini kanıtlayan önemli bir veridir. Höyükteki Assur çanak çömleği tam olarak bilinmemektedir. Yeni Assur döneminde olduğu varsayılan saray yapısı yayınlarda tartışılmıştır (Liverani 2012).

Gözlükule Höyüğü, Mersin il merkezinin 30 km doğusunda, Tarsus ilçesinin güneybatısında bulunmaktadır. Höyük 300 m çapında ve 25 m yüksekliğindedir. Gözlükule höyüğünde bulunan Yeni Assur buluntuları Sennaherib döneminde yerleşim gördüğünü düşündürmektedir. Yeni Assur dönemine tarihlendirilen bir tablet parçası⁶⁰ ile tanrısal figürler olan silindir mühür burada yapılan kazılarda ortaya çıkarılmıştır (Dalley 1999:75). Tablette isimlerle birlikte kötü rüyalar, kötü kehanetler, büyücülük hayaletler ve diğer kötülüklerle ilgili bilgiler yer almaktadır. Ayrıca tablet üzerinde birkaç Yunan ismi analiz edilmeye çalışılmıştır (Schmitz 2009). Assur seramik izleri olmakla birlikte etkisi tartışmalı görülmektedir (Anastasio 2010:24).

⁵⁶ Bakınız: Ekler: Resimler: 20.

⁵⁷ Bakınız: Ekler: Resimler: 21.

⁵⁸ Bakınız: Ekler: Resimler: 22.

⁵⁹ Bakınız: Ekler: Resimler: 23.

⁶⁰ Bakınız: Ekler: Resimler: 32. Çizim

Sirkeli Höyük, Adana ilinin 40 km doğusunda, Ceyhan Nehri'nin Nur Dağı'na ulaştığı bir noktada yer almaktadır. Sirkeli Höyük 300×400 m büyüklüğünde ve 30 m yüksekliğindedir (Novak 2013). Höyükte Yeni Assur dönemine ait olduğu düşünülen çanak çömlek parçaları 2008 kazı sezonunda tespit edilmiştir. Bu parçaların Yeni Assur Saray çanak çömleğine çok benzer özellikler taşıdığı düşünülmektedir (Anastasio 2010:23).

Sa'mal (Zincirli), Gaziantep il sınırları içerisinde, Amanos dağlarının doğu-batı istikametinde geçit veren Beylan Geçidi'nin Fevzipaşa çıkışına yakın yol ayrımında yer alan bir höyüktür (Özyar 2005:18). Kent daire şeklinde bir alana yayılmıştır⁶¹. Zincirli kentinde yapılan kazılarda Yeni Assur dönemine ait Çanak çömlek⁶², Assur steli⁶³ ve iki adet tablet bulunmuştur. Tabletler kuzeybatı sarayında bulunmuştur. 671 yılına tarihlenen tabletlerin birinde bir kadın satışı anlatılmaktadır. 713 yılına tarihlenen ikinci tablette ise köle kız satışı anlatılmıştır⁶⁴. Son dönemde yapılan kazılarda yerleşimin güney kalesinde Assur Eyalet dönemine ait içerisinde koç başları ve kuyrukları ile süslenmiş, küçük taştan bir sunu masası bulunan küçük bir tapınak bulunmuştur (Scholen - Herrmann 2016:75).

Deve Höyük, Gaziantep il sınırları içinde, Fırat'ın Sayur kolunun aktığı vadide, Karkamış yakınlarında yer almaktadır (Moorey 1980:1). Karkamış kentine kuş uçuşu 26 km uzaklıkta, kentin batısında bulunmaktadır. Höyük çevresel özellikleri bakımından Fırat'ı geçmek için kullanılan önemli bir güzergaha yakın bir alanda bulunmaktadır. Burada yapılan kazılarda Yeni Assur dönemine ait çanak çömlek ve Yeni Assur stilinde yapılmış orijinali şüpheli olmakla birlikte MÖ. 9. ve 8. yy'lara tarihlenen silindir mühür olduğu düşünülmektedir (Moorey 1980).

Karkamış kenti, Türkiye-Suriye sınırında Gaziantep il merkezine 60 km mesafede önemli bir geçiş güzergahı olan Fırat Nehri yakınında bulunmaktadır. Bu alanda yapılan arkeolojik çalışmalarda Yeni Assur dönemine tarihlendirilen Çanak

⁶¹ Bakınız: Ekler: Resimler: 33.

⁶² Anastasio 2010: 24

⁶³ Sa'mal kentinin girişinde bulunan Zincirli Steli Kabartma ve Steller bölümünde açıklanmıştır.

⁶⁴ MacGinnis: Anadolu'da Bulunan Yeni Assur Çivi Yazılı Tabletler (Baskıda).

çömlek⁶⁵, stel parçası⁶⁶ ve tablet⁶⁷ bulunmuştur. Karkamış kentinde yapılan kazılarda 1911 ve 1912 yıllarında iki adet tablet bulunmuş (Woolley & Barnett 1952: 211,265), son yıllarda yapılan çalışmalarda II. Sargon dönemine tarihlendirilmiştir. Assur Kralı Sargon sarayı ismini taşıyan iki adet tablet ile birlikte, son yıllarda yapılan kazılarda bu parçalar ile alakalı olabileceği düşünülen başka bir tablet de bulunmuştur. Bu tabletler üzerinde Nicola Marchetti, tarafından çalışmalar devam etmektedir. (Börker-Klahn 1982: no.78; Frame 2006: 53; Anastasio 2010: 82;)

Kahramanmaraş bölgesinde ise Yeni Assur dönemine ait stel⁶⁸ ve tablet parçaları tespit edilmiştir. Kahramanmaraş Kalesi yakınlarında bulunan iki adet tabletin köle satışı ile ilgili olduğu düşünülmektedir (Gökçek 2006). Bu tabletler Yüksel Erimtan koleksiyonunda bulunmaktadır. Kahramanmaraş Kalesi civarında önceki yıllarda yapılan kaçak kazılar sonucunda ele geçtiği belirtilen bir arşive aittir. Aynı arşiv kapsamında değerlendirilen tabletlerin iki tanesi Yüksel Erimtan koleksiyonunda 10 tanesi Kahramanmaraş Müzesinde 36 tanesi de Anadolu Medeniyetleri Müzesinde yer almaktadır (Yıldırım 2010:127).

Çalıştığımız bölgede Assur Çanak çömleği veren merkezler, batıdan doğuya doğru Tarsus, Sirkeli Höyük, Kinet Höyük, Zincirli, Deve Höyük ve Karkamış merkezleri belli bir hat üzerinde görülmektedir. Tille Höyük, Fırat Nehri'ne hakim bir merkezde kuzeyde yer alırken, Tel Tayinat Höyüğü güneyde Hatay bölgesinde yer almaktadır. En kuzeyde yer alan Melid kenti ile en batıda yer alan Tabal Bölgesi'nde çanak çömlek tespit edilmemiştir. Gurgum Krallığı'nın bulunduğu Kahramanmaraş civarında da günümüze kadar çanak çömlek tespit edilmemiştir.

Assur çivi yazılı tabletler ise birkaç noktada tespit edilmiştir. Güneyden kuzeye doğru Tel Tayinat Höyüğü, Gözlükule Höyüğü, Karkamış, Zincirli Höyük, Kahramanmaraş Kalesi civarı ve Melid tablet tespit edilen yerler arasındadır⁶⁹. Çivi

⁶⁵ Bakınız: Anastasio 2010: 82-83

⁶⁶ Bakınız: Karkamış Steline Kabartma ve Steller Başlığı altında bir önceki bölümde değinilmiştir.

⁶⁷ Bakınız: MacGinnis: Anadolu'da Bulunan Yeni Assur Çivi Yazılı Tabletler (Baskıda).

⁶⁸ Pazarcık Steline Kabartma ve Steller Başlığı altında bir önceki bölümde değinilmiştir.

⁶⁹ Bakınız: Harita 2: Fırat'ın Batısında Yeni Assur Çivi Yazılı Tablet Buluntu Merkezleri.

yazılı tabletler, çanak çömlektten sonra en çok tespit edilen buluntu grubu arasında yer almaktadır.

Assur mimarisi toplam üç merkezde tespit edilmiştir. Bu merkezlerden ikisi güneyde Hatay Bölgesi'nde Kinet Höyük ve Tel Tayinat Höyüğü'nde bulunmuştur. Üçüncü merkez ise kuzeyde Tille Höyükte bulunmuştur.

Yeni Assur dönemine ait mühür buluntular ise Kinet Höyük, Gözlükule Höyüğü ve Tille Höyükte bulunmuştur. Mühür buluntusu veren bu merkezlerden Kinet Höyük ve Tille Höyük'te aynı zamanda Assur mimarisi de bulunmaktadır.

Fırat'ın Batısında Assur Buluntusu Veren Merkezler	Çanak Çömlek	Assur Mimarisi	Assur Steli	Tablet	Mühür	Prizma	Kaynakça
Kinet Höyük (Hatay Bölgesi)	X	X			X		(Hodos, <i>et al.</i> 2005)
Sirkeli Höyük (Adana-Ceyhan)	X						(Anastasio 2010)
Tel Tayinat (Hatay Bölgesi)	X	X	X	X			(Harrison 2005)
Gözlükule Höyüğü Tarsus (Tarzi)	X			X	X		(Anastasio 2010), (Dalley 1999)
Zincirli Höyük (Gaziantep)	X		X	X			(Luschan 1943)
Tille Höyük (Adıyaman)	X	X			X		(Blaylock 2009), (McGinnis, <i>et al.</i> 2016)
Deve Höyük (Gaziantep Oğuzeli)	X						(Moorey 1980)
Karkamış (Gaziantep)	X		X	X			(Börker-Klähn 1982)
Arslantepe (Malatya)				X		X	(Frame 2009)
Gurgum Maraş			X	X			(Zaccagnini 1993; Novak 2013)

Tablo 11: Fırat'ın Batısında Assur Buluntusu Veren Arkeolojik Merkezler

4.3 Fırat'ın Batısında Yeni Assur Eyaleti Haline Getirilen Kentler

Eponim listeleri Yeni Assur Kralları'nın Fırat'ın batısına ne kadar sefer yaptıkları ve ne kadar yönetici atadıkları hakkında önemli bilgiler içermektedir. III. Şalmaneser dönemi ile birlikte bölgeye yapılan sefer sayıları Eponim Listelerine yansımaya başlamıştır. Bu listeler aracılığıyla bölgeye yapılan seferlerde önemli bir artış gözlenmektedir. Eponim Listelerinde III. Şalmaneser dönemine ait sefer kayıtlarında 839 yılında Que, 836 yılında Tabal, 835 yılında Melid, 833, 832, 831 yıllarında Que ve 829 yılında Unqi (Pattin) bölgelerine ait sefer kayıtları yer almaktadır (Millard 1994:57). III. Şalmaneser döneminde sefer sayıları ile birlikte yayılım sahasının genişlemesine rağmen, Eponim Listelerinde bu bölgelerin fethedildiğine ve yönetici atandığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. III. Tiglat-pileser dönemine kadar bölgeye yapılan seferler yağma ve ganimat alma amacı taşımıştır. III. Tiglat-pileser döneminden itibaren bölgede kalıcı olmak gibi bir politika izlenmiştir.

III. Tiglat-pileser dönemi ile birlikte Eponim Listeleri 743 yılında Kummuh ve 738 yılında ise Kullania kentlerinin fethedildiğine işaret etmiştir. Eponim istelerinde adı geçen bu kentlere III. Tiglat-pileser döneminde yönetici atandığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Kummuh ve Kullania bölgelerinin fethedilmesinden sonra adı geçen bu bölgelere yönetici atanmaya başlanmıştır.

II. Sargon döneminde 718 yılında Rasappa Valisi Zeru-ibni Tabal bölgesine sefere çıkmıştır (Millard 1994: 60). Yazılı belgelerde Tabal bölgesinin II. Sargon döneminde 713 yılında fethedildiği bilgisi geçmektedir. Radner yazılı belgelere dayanarak Tabal Bölgesi'nin bu tarihten itibaren Assur eyaleti olduğunu düşünmektedir (Radner 2006: 63). Eponim listelerinde Tabal bölgesine yönetici atandığına dair bir bilgi olmamasının yanında, bölgede Yeni Assur malzemesi bulunan yerleşim yerinin bulunmaması bu tezi güçleştirmektedir.

Melid kenti 712 yılında II. Sargon tarafından denetim altına alınmaya çalışılmıştır. Yazılı belgelerin verdiği bilgiye göre II. Sargon bu seferle başkent Melid'i ve çevresindeki şehirleri bir testi gibi parçaladığını aktarmıştır (Luckenbill 1927: 30).

Eponim listelerinde kentin fethedildiğine veya yönetici atandığına dair bir kayıt yoktur. Melid kentinde yapılan kazılarda bulunan Sargon prizması dışında bölgede Assur varlığını belgeleyen malzeme sınırlı görülmektedir. Bu durum Melid kentinin Assur Eyaleti olduğunu güçleştirmektedir.

Fırat'ın batısına ilk yönetici II. Sargon döneminde 708 yılında, Habruru Valisi Shamash-upahhir Kummuh bölgesine vali olarak atanmıştır (Millard 1994: 60). Böylece 743 yılında fethedilen Kummuh Bölgesine 708 yılında yönetici atanarak Assur Eyaleti haline getirilmiştir. Kummuh bölgesine Aşurbanipal döneminde 668 yılında Marlarim isimli komutan atanmıştır (Millard 1994: 61) .

Karkamış Bölgesi II. Sargon döneminde 717 yılında denetim altına alınmaya çalışılmıştır (Luckenbill 1927:4). Sefer sonucu bölgeden ganimet alınmış fakat yönetici atanmamıştır. Bölgeye ikinci yönetici Sennaherib döneminde 691 yılında Karkamış kentine atanmıştır (Millard 1994: 61). Aynı kente Aşurbanipal döneminde 649 yılında ikinci kez vali atanmıştır (Millard 1994: 62). Bu şekilde Karkamış yönetici atanarak Assur eyaleti haline getirilmiştir.

Kullania kenti Assur'un üzerinde durduğu önemli bir merkezdir. Kullania kenti III. Tiglat-pileser döneminde 738 yılında, Vali, Adad-beluka'nın tarafından fethedilmiştir (Millard 1994: 59). Kente ilk yönetici Sennaherib döneminde, 684 yılında Manzerne isimli yönetici atanarak kent Assur Eyaleti haline getirilmiştir (Millard 1994: 61).

II. Sargon döneminde Gurgum bölgesine 711 yılında Simme'nin Valisi Ninurta-alik-pani sefer yaparak denetim altına almaya çalışmıştır (Millard 1994: 60). Sefer sonucu ganimet alınmakla birlikte, eponim listelerinde bu bölgeye Sennaherib döneminde 682 yılında Nabu-sharru-usur isimli yönetici atanarak Assur eyaleti haline getirilmiştir.

Sa'mal kentine ilk yönetici Sennaherib döneminde 681 yılında Nabu-ahhe-eresh isimli yönetici tayin edilerek kent Assur eyaleti haline getirilmiştir (Millard 1994: 61).

Que Bölgesine Eponim Listelerinde III. Şalmaneser döneminde 833, 832, 831 yıllarında sefer yapılmıştır (Millard 1994: 57). Sennaherib döneminde 685 yılında başka bir sefer kaydı yer almaktadır (Millard 1994: 61). Bölgeye ilk yönetici Aşurbanipal döneminde 655 yılında Amyanu isimli bir yönetici atanarak Assur eyaletine dönüştürülmüş gözükmektedir (Millard 1994: 62). Bölgeye uzun yıllar sefer yapılması ve yönetici atanmasının uzun sürmesi, bölgenin Assur için zor bir bölge olduğunu göstermektedir. Que Bölgesi, Yeni Assur Krallığı döneminde Assur eyaletine dönüştürülen son bölgedir.

Yeni Assur Krallığı döneminde çalıştığımız bölgede altı Assur eyaleti olduğu gözükmektedir. Eponim listeleri aracılığıyla Kummuh, Karkamış, Kullania, Gurgum, Sa'mal ve Que bölgelerine yönetici atanarak Assur eyaletine dönüştürüldüğü gözlenmektedir. Tabal ve Melid Bölgelerine ise yönetici atandığı şüpheli gözükmektedir.

Yönetici atanan bu bölgeler Arkeolojik malzeme ile birlikte değerlendirildiğinde birbirine yakın sonuçlar çıkmaktadır. Yönetici atanan Kullania (Pattin) bölgesi için bir değerlendirme yaptığımızda bölgede Arkeolojik olarak Yeni Assur dönemine tarihlendirilen seramik, mimari, ortostat, mühür, tablet gibi buluntular birbirini desteklemektedir. Kummuh bölgesi için bir değerlendirme yaptığımızda seramik, mimari ve mühür gibi buluntulara denk gelmekteyiz. Sa'mal kentinde seramik, stel, tablet buluntular arasındadır. Karkamış kentinde de seramik, stel ve tablet bulunmuştur. Gurgum bölgesinde tabletler tespit edilmiştir. Que bölgesinde arkeolojik malzeme kısıtlı olmakla birlikte, Hilakku bölgesinde Tarzi kentinde seramik, tablet ve mühür bulunmuştur. Arkeolojik olarak da değerlendirildiğinde yönetici atanmayan Tabal ve Melid bölgelerinde arkeolojik malzeme de sınırlı gözükmektedir.

Fırat'ın Batısına yönetici tayin eden Assur Kralları	Yılı	Yönetici İsmi	Gittiği Sefer Yeri	Vali/Yönetici
III. Şalmaneser	839	Arzuhina'lı Shulmu-beli-lamur	Que	
III. Şalmaneser	836	Raqmat'lı Qurdi-Ashur	Tabal	
III. Şalmaneser	835	Habruri'li Shep-sharri	Melid	
III. Şalmaneser	833	Teşrifatçı Yahalu	Que	
III. Şalmaneser	832	Kilizi'li Ululayu	Que	
III. Şalmaneser	831	Sharru -hattu-ipel	Que	
III. Şalmaneser	829	Hubayu	Unqi	
III. Tiglat-pileser	743	III. Tiglat-pileser	Kummuh	Fethedilmiş
III. Tiglat-pileser	738	Vali, Adad-bel-ka'in	Kullania	Fethedilmiş
II. Sargon	718	Rasappa Valisi Zeru-ibni	Tabal	
II. Sargon	713		Tabal	Fethedilmiş
II. Sargon	711	Simme'nin Valisi Ninurta-alik-pani	Mar'ash	
II. Sargon	708	Habruru Valisi Shamash-upahhir	Kummuh	Fethedilmiş/Vali atanmış
Sennaherib	691	Bel-emuranni	Karkamış	Vali atanmış
Sennaherib	685	Ashur'da İnanni	Que	
Sennaherib	684	Manzerne	Kullania	Vali atanmış
Sennaherib	682	Nabu-sharru-usur	Mar'ash	Vali atanmış
Sennaherib	681	Nabu-ahhe-eresh	Sa'mal	Vali atanmış
Aşurbanipal	668	Marlarim	Kummuh	Komutan atanmış
Aşurbanipal	655	Amyanu	Que	Vali atanmış
Aşurbanipal	649	Ahu-ilaya	Karkamış	Vali atanmış

Tablo 12: Eponim Listelerinde Fırat'ın Batısı

4.4 Fırat'ın Batısındaki Yeni Assur Yöneticileri

Fırat'ın batısında görev yapan komutan ve yöneticileri eponim listeleri aracılığıyla takip edebiliyoruz. Bu listelerle birlikte stellerde yer alan yazıtlar da, Fırat'ın batısına ilk defa geçen vali ismini belirlemede yardımcı olmuştur.

III. Adad-nirari dönemine tarihlendirilen Pazarcık ve Antakya stellerinde yer alan yazıta göre bölgeye gelen ilk Assur'lu Eyalet valisi Şamsi-ilu'dur. Pazarcık stelinde Kummuh Kralı Uşpilulume ile Gurgum Kralı Qalparunda arasındaki anlaşmazlıkta sınır taşının dikilmesinde Şamsi-ilu görev yapmıştır. Antakya stelinde ise III. Adad-nirari ile birlikte Eyalet Valisi Şamsi-ilu, Hamath Kralı Zakur ile Arpad'lı Atarşumki arasındaki sınırı belirlemede aracı olmuştur (Donbaz 1990: 5,7).

Fırat'ın batısında görev yapan ilk Yeni Assur yöneticisi Kummuh bölgesine vali olarak atanan Habruru Valisi Shamash-upahhir'dır. II. Sargon döneminde 708 yılında vali olarak atanmıştır. Kummuh bölgesine Aşurbanipal döneminde 668 yılında Marlarim isimli komutan atanmıştır. Bu iki vali ve komutan dışında bu bölgeye başka bir atama yapılmamıştır.

Eponim listelerine göre Karkamış kentinde adlarını bildiğimiz iki yönetici vardır. Karkamış kentinde görev yapan ilk Yeni Assurlu yönetici Sennaherib (704-681) döneminde 691 yılında atanan Bel-emuranni'dir. İkinci yönetici ise Aşurbanipal döneminde 649 yılında atanan Ahu-ilaya'dır.

Kullania bölgesinde görev yapan yönetici Sennaherib (704-681) döneminde 684 yılında atanan Manzerne'dir. Bölgeye başka yönetici atanmamıştır. Mar'ash (Gurgum) kentinde ise Sennaherib (704-681) döneminde 682 yılında Nabu-sharru-usur isimli yönetici görev yapmaya başlamıştır.

Sa'mal kentine, Sennaherib (704-681) döneminde 681 yılında Nabu-ahhe-eresh isimli vali atanmıştır. Kente başka yönetici atanmamıştır. Que bölgesine ise Aşurbanipal döneminde 655 yılında Amyanu isimli vali atanmıştır.

Eponim listeleri aracılığıyla 708-649 yılları arasında, 59 yıl boyunca Fırat'ın batısına yedi yönetici atandığını görmekteyiz. Que, Kummuh, Karkamış, Kullania, Mar'ash ve Sa'mal yönetici atanan kentlerdir (Millard 1994:55,62)

Dönemi	Yılı	Vali/Komutan	Atandığı Bölge	
II. Sargon	708	Habruru Valisi Shamash- upahhir	Kummuh	Fethedilmiş/Vali atanmış
Aşurbanipal	668	Marlarim	Kummuh	Komutan Atanmış
Sennaherib	691	Bel-emuranni	Karkamış	Vali Atanmış
Aşurbanipal	649	Ahu-ilaya	Karkamış	Vali Atanmış
Sennaherib	684	Manzerne	Kullania	Vali Atanmış
Sennaherib	682	Nabu-sharru-usur	Mar'ash	Vali Atanmış
Sennaherib	681	Nabu-ahhe-eresh	Sa'mal	Vali Atanmış
Aşurbanipal	655	Amyanu	Que	Vali Atanmış

Tablo 13: Fırat'ın Batısındaki Yeni Assur Yöneticileri

5.SONUÇ

Yeni Assur Krallığı'nın Fırat'ın batısı ile olan ilişkisini saptamak için hazırladığımız bu tezde, Fırat'ın batısı ile ilgili yazılı belgeleri, eponim listelerini, bölgede yaptırılan kabartma stelleri ve Yeni Assur buluntusu veren arkeolojik merkezleri inceleyip bir sonuç çıkarmaya çalıştık.

Bu bölgeye yapılan seferlerde Toros dağları Assur için engel oluşturmıştır. Torosların kuzeyinde kalan Tabal ve Melid bölgeleri ile Torosların güneyindeki Hilakku bölgesi, Assur için coğrafi olarak zor olan bölgelerdir. Torosların güneyinde kalan Que, Kummuh, Sa'mal ve Karkamış bölgeleri Assur için coğrafi olarak kolay olan bölgelerdir. Assur'un Fırat'ı Anadolu toprakları içerisinde toplam dört noktadan geçtiği düşünülmektedir. Fırat kıyısındaki geçiş noktalarında Assur ile ilişkili Karkamış bölgesinde Karkamış steli, Kummuh bölgesinde Tille Höyük, Melid bölgesinde Assur buluntusu veren Arslantepe Höyüğü yer almaktadır. Kenk Boğazı kabartmasının yer aldığı alan ise önemli bir geçiş güzergahıdır.

Fırat'ın batısı, Yeni Assur Krallığı için şu nedenlerden dolayı önemlidir. Bölgeden altın, gümüş, demir, kalay, tunç malzemeler, sedir keresteleri, fildişinden yapılmış malzemeler, renkli kumaşlar, büyük ve küçükbaş hayvan sürüleri, insanlar ganimet olarak alınmıştır. Bu bölgelerden alınan maden sayısı ve çeşitliliği fazladır. I.Tiglat-pileser (1114-1076), II. Aşurnasirpal (883-859), III. Şalmaneser (858-824), III. Tiglat-pileser (744-727), II. Sargon (721-705), Sennaherib (704-681) ve Esarhaddon (680-669) dönemlerinde ganimet alınmıştır. Karkamış, Pattin, Que, Kummuh, Tabal, Gurgum, Sa'mal, Tarsus, Melid, Hilakku, Iadnana (Kıbrıs) ganimet alınan kentlerdir (Bkz: Tablo 1). III. Tiglat-pileser döneminden sonra Assur bu bölgeye yerleştiği için ganimet listelerine daha az yansımaya başlamıştır.

Fırat'ın batısında Yeni Assur egemenliğinden önce Demir Çağı'nda Anadolu'da, Geç Hitit Krallıkları bulunmaktadır. Geç-Hitit Krallıkları'nın Assur'a göre olan konumları şöyle sıralanabilir:

Torosların kuzeyinde Tabal bölgesi, Melid kenti ve Krallığı bulunmaktadır. Tabal bölgesi 713 yılında, Melid kenti ise 712 yılında Assur baskısı hissetmiştir.

Torosların güneyinde ise Kummuh bölgesi bulunmaktadır. Bölge 743 yılında Assur denetimine girmiştir. Fırat Nehri yakınlarında, Karkamış Krallığı yer almaktadır. Karkamış, 717 yılında Assur denetimine girmiştir. Karkamış'ın batısında Pattin Krallığı bulunmaktadır. Pattin Krallığı, 738 yılında Assur kontrolüne girmiştir. Karkamış'ın kuzeybatısında yer alan Sa'mal kenti 713 yılında Assur baskısı görmüştür. Sa'mal kentinin kuzeyinde Gurgum Krallığı bulunur. Kent 711 yılında Assur baskısı görmüştür. Kilikya bölgesinin ovalık kısmında Que Bölgesi, onun da batısında dağlık kısmında Hilakku Bölgesi bulunmaktadır. Que bölgesi 685 yılında Assurlaştırmıştır.

Yeni Assur Kralları'nın bu bölgede coğrafi olarak ulaştıkları sınırlar şu şekilde ifade edilebilir. Kuzeyde Melid kenti, kuzeybatıda Tabal bölgesi, batıda Larnaka kenti (Kıbrıs) yazıtlarda ulaşılan sınırlardır.

Orta Assur Krallığı ve Yeni Assur Krallığı döneminde yazıtlarda Fırat'ın batısında anılan bölgeler ve yerleşmeleri şunlardır: Melid bölgesinde Uteas, Tabal bölgesinde Artulu, Til Garimmu, Tuhana, Bit-Burutaş, Tunna, Sinuhtu, Atuna, Que bölgesinde Abarnanu, Kisuatni, Adanuwa, Kundu, Sissu, Pahru, Lusanda, Timur, Tanakun, Hilakku bölgesinde Ingira, Tarzu, Illibru, Talmusu, Sa'mal bölgesinde Latibu, Karkamış bölgesinde Sazabe, Kummuh bölgesinde Quta, Urra, Aranu, Tasu, Uallia, Kistan, Halpi, Pattin bölgesinde ise Kunulua, Hazazu, Alişir, Aribua, Urrus, Hamanu, Huzarra, Tae, Tarmanazi, Kulmadara, Hatatirra, Irgillu, Alimus yazıtlarda anılan yerleşmeler arasındadır (Bkz: Tablo 3).

Orta Assur Krallığı döneminde Fırat'ın batısına ilk kez I.Tiglat-pileser (1114-1076) ikinci kez ise Assur Bel-Kala (1073-1056) geçmiştir. Orta Assur Krallığı dönemine ait sefer kayıtlarında I.Tiglat-pileser Hatti ülkesinden sedir direkleri olarak ganimet almasının dışında bölgede herhangi bir inşa faaliyeti yoktur. Bu seferler yağma amaçlı gerçekleştirilmiştir.

II. Aşurnasirpal (883-859) Yeni Assur Krallığı döneminde bölgeye sefer yapan ilk kraldır. II. Aşurnasirpal dönemine ait sefer kayıtlarında Fırat'ı iki kez geçmiştir. Karkamış kentine 876 yılında ve aynı yıl Pattin bölgesine sefer yapıp haraç almıştır. Bu kayıtlarda ayrıca 866 yılında Huzurina seferi sırasında Kummuh'tan sedir

keresteleri, gümüş ve altın olarak haraç alınmıştır. II. Aşurnasirpal döneminde bölgede kabartma, stel ve Assur yerleşim yerleri bulunmamaktadır. Bu durum bölgede kalıcı olmadıklarını bu seferlerin yapılış amaçlarının keşif ve yağma amaçlı olduğunu göstermektedir.

III. Şalmaneser (858-824) Fırat'ın batısına en çok geçen Yeni Assur Kralıdır. III. Şalmaneser yazıtlarda 22 kez Fırat'ı geçmekle övünmüştür. Bu seferlerden en az on beşi Anadolu sınırları içerisine yapılmıştır. III. Şalmaneser döneminde 858 yılında Kummuh ve Gurgum, 857 ve 849 yılında Karkamış, 847 yılında Paqarhubuni, 842 ve 840 yıllarında Amanos Dağları, 839, 833, 832 ve 831 yıllarında Que, 836 yılında Tabal, 835 yılında Melid, 831 yılında Tarsus ve 829 yılında Unqi sefer yapılan bölgelerdir. III. Şalmaneser daha geniş bir bölgeye yayılmıştır. (Bkz: Tablo 5) III. Şalmaneser döneminde Karkamış, Kummuh, Gurgum, Tabal, Pattin, Que, Sa'mal bölgeleri ile Hilakku bölgelerinden ganimet alınmıştır. III. Şalmaneser döneminde bölgeden alınan ganimetler, ganimet listelerinde görülmektedir (Bkz: Tablo 1).

III. Şalmaneser bölgede ilk kez kabartma yaptırmıştır. Kenk Boğazı kabartması Fırat'ın batı kıyısında önemli bir geçiş güzergahı noktasında bulunmaktadır. Ferhatlı (Uzunoglan Tepe Kabartması) Kabartması III. Şalmaneser döneminde yaptırılan ikinci kabartmadır. Her iki kabartmanın yerleşim yerlerinin uzağında yer alması propaganda amacı taşımadığını göstermektedir. Kabartmaların yapıldığı dönemde Assur bu bölgeye egemen değildir. Assur'un bu bölgeye egemen olması yaklaşık yüz yıl sonra gerçekleşmiştir.

III. Adad-nirari (810-783) dönemi, Fırat'ın batısında askeri anlaşmazlıklara arabulucu olmanın dışında Hatti ülkesine yapılan sefer ile sınırlıdır. Bu sefer sonucunda haraç alınmakla birlikte haraç olarak ne alındığı yazılı belgelere yansımamıştır. III. Adad-nirari döneminde bölgede Assur izlerini belgeleyen Antakya ve Pazarcık steli yer almaktadır. Pazarcık stelinde III. Adad-Nirari'nin bölgedeki Kummuh ile Gurgum arasındaki sınır anlaşmazlığında arabulucu olduğu anlatılmıştır. Antakya stelinde ise güneydeki Hamath Kralı Zakur ile Arpad'lı Atarşumki arasındaki sınırın, Assur Kralı Adad-Nirari ve Eyalet Valisi Şamşı-İlu tarafından Asi Nehri olarak belirlendiği

anlatılmaktadır. Her iki stel de Bölgenin Yeni Assur denetimine girmeden önce yaptırılmıştır.

IV. Şalmaneser (782-773) döneminde bölgeye doğrudan bir sefer olmamakla birlikte III. Adad-nirari dönemine tarihlendirilen Pazarcık stelinin arka yüzünde IV. Şalmaneser'e ait Kummuh Kralı ile olan bir sınır taşını ifade eden yazıt eklenmiştir.

III. Tiglat-pileser (744-727), kendisinden önceki Yeni Assur Krallarından farklı olarak, bölgede kalıcı olmak gibi bir politika değişikliğine gitmiştir. 738 yılında Unqi (Pattin) başta olmak üzere 737 yılında Kummuh, Que, Melid, Karkamış, Sa'mal üzerine sefer yapmıştır. Bu seferler sonucunda ganimet alınmıştır. III. Tiglat-pileser dönemi 743 yılında Urartu ile temas edilen bir dönem olmuştur. 743 yılında Melid, Gurgum, Kummuh ve Arpad Kralları Urartu ile ittifak yaparak, Assur'a karşı bir güç oluşturmaya çalışmışlardır. Kummuh savaşında Tiglat-pileser müttefikleri yenilgiye uğratmıştır. 743 yılında Eponim listelerinde Kummuh Bölgesi'nin fethedildiği görülmektedir. III. Tiglat-pileser dönemi Kummuh bölgesindeki Yeni Assur varlığı yazılı belgeler dışında Tille Höyükten gelen arkeolojik malzeme ile gün yüzüne çıkmıştır. 738 yılında yapılan seferde Pattin bölgesi fethedilmiştir. Eponim listelerinde Vali Adad-belu-ka adlı yöneticinin 738 yılında Kullania kentini fethettiği görülmektedir.

Eponim listelerinde Kummuh ve Kullania bölgeleri fethedilmelerine rağmen bu bölgelere yönetici daha sonra atanmıştır. III. Tiglat-pileser dönemi Pattin bölgesindeki Yeni Assur varlığı Hatay bölgesinde yer alan Kinet Höyük ve Tel Tayinat Höyüğü'nden gelen arkeolojik malzeme ile de desteklenmektedir. Kentin girişinde Yeni Assur Krallığı dönemine tarihlendirilen bir dizi ortostat bulunmuştur. Ayrıca III. Tiglat-pileser dönemine tarihlendirilen Karabur kabartmaları da Hatay sınırları içerisinde bulunmaktadır. Karaburda dört kabartma vardır. Gaziantep sınırları içerisinde bulunan Turlu steli de III. Tiglat-pileser döneminde yapılmış olabilir.

III. Tiglat-pileser dönemi ile birlikte Fırat'ın batısında kabartma, stel, ortostat ve yerleşim yerlerini birlikte değerlendirdiğimizde daha çok maddi kültür kalıntısı vardır.

II. Sargon (721-705) dönemi Geç Hitit Krallıkları ile temasların yoğun olduğu bir dönem olmuştur. II. Sargon Fırat'ın batısına en az dokuz sefer yapmıştır. II. Sargon dönemi seferleri doğrudan hakimiyet sağlamaya yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. 717 yılında Karkamış, 711 yılında Gurgum, 708 yılında Kummuh, 718, 713 ve 705 Tabal, 715 yılında Que, 712 yılında Melid, 707 yılında Kıbrıs sefer yapılan bölgeler arasındadır (Bkz: Tablo 7). Karkamış, Tabal ve Gurgum kentleri II. Sargon döneminde ganimet alınan kentler arasındadır. II. Sargon dönemi Urartular ve Muşkiler ile de ilişkilerin olduğu bir dönemdir.

II. Sargon döneminde 713 yılında Tabal bölgesinin fethedildiği bilgisi yer almakla birlikte Eponim listelerinde kentin fethedildiğine veya yönetici atandığına dair bir kayıt bulunmamaktadır. Aynı durum, 712 yılında Melid kentine yapılan sefer için de geçerlidir. Adı geçen bu kentlerde arkeolojik olarak sadece Melid'de prizma tespit edilmiştir. Gurgum kentine 711 yılında yapılan sefer sonucunda II. Sargon buraya memurunu vali olarak atadığını ve buradaki insanları Assur ülkesinin insanları yaptığını metinde aktarmıştır. Eponim listelerinde 711 yılında Simme'nin Valisi Ninurta-alik-pani adlı komutanın Mar'ash bölgesine sefere çıkmıştır. Kente yönetici Sennaherib döneminde 682 yılında atanmıştır.

II. Sargon döneminde 717 yılında Karkamış fethedilmiştir. Eponim listelerinde bölgeye ilk yönetici ise 691 yılında atanmıştır. Karkamış'ta yapılan kazılarda II. Sargon dönemine tarihlendirilen tablet tespit edilmiştir. Karkamış Steli ise Karkamış'ın 717 yılında II. Sargon tarafından ele geçirilmesinden dolayı kralla ilişkilendirilmiştir.

II. Sargon döneminde 708 yılında ilk kez Kummuh bölgesine Shamash-upahhir isimli yönetici atanmıştır. Bölgede II. Sargon dönemine tarihlendirilen iki adet stel vardır. Bunlar Larnaka ve Karkamış stelidir. Arkeolojik olarak Karkamış kentinde bulunan Sargon tabletleri ile Arslantepe Höyüğü'nde bulunan Sargon prizması bulunmaktadır. Melid kentinde olduğu varsayılan Assur sarayının varlığı tartışmalıdır.

II. Sargon döneminde Tabal ve Gurgum bölgelerinde arkeolojik olarak yerleşim yeri, mimari, çanak günümüze kadar tespit edilmemiştir. Melid kentindeki buluntular ise sınırlı görülmektedir.

III. Tiglat-pileser dönemi ile II. Sargon dönemlerini karşılaştırdığımızda yazılı belgelerde III. Tiglat-pileser döneminin, çalıştığımız bölgede daha etkin olduğu görülmektedir. Bu durum yazıtların inandırmak istediği gibi değildir. III. Tiglat-pileser döneminde Kummuh ve Pattin bölgelerinin fethedilip Assur için bu bölgede Karkamış gibi önemli bir güç varken burada neden etkin olunmadığı bizde soru işareti uyandırmıştır. Assur'un bu bölgede egemen olmaya çalışması II. Sargon döneminde daha etkin görülmektedir. Bu bölgeye ilk yöneticinin de II. Sargon tarafından atanması bu durumu ispatlar niteliktedir.

Sennaherib (704-681) Fırat'ı üç kez geçmiştir. 696 yılında Hilakku, 695 yılında Til Garimmu ve 685 yılında Que sefer yapılan bölgelerdir. Sennaherib döneminde Hilakku bölgesinden maymunlar, koyun, keçi ve öküz olarak ganimet alınmıştır. Eponim listelerinde 685 yılında Ashur'da İnanni isimli komutan Que bölgesine sefere çıkmıştır. 691 yılında Bel-emuranni isimli yönetici Karkamış bölgesine, 684 yılında Manzerne isimli yönetici Kullania bölgesine, 682 yılında Nabu-sharru-usur isimli yönetici Mar'ash bölgesine, 681 yılında Nabu-ahhe-eresh isimli yönetici Sa'mal bölgesine vali olarak atanmıştır.

Sennaherib döneminde bölgede Göktaş Köyü Steli ile Gözlükule höyüğünde bulunan tablet ve mühür örneği bu döneme tarihlendirilmiştir.

Esarhaddon (680-669) yazılı belgelerde Fırat'ın batısına sefer yapan son Yeni Assur kralıdır. Dönemindeki kayıtlarda 679 yılında Hilakku bölgesine sefer yapmıştır. Tarsus ve (Iadnana) Kıbrıs bölgelerinden altın, gümüş, at, öküz, koyun, keçi, malk, mülk ve insan olarak ganimet alınmıştır. Esarhaddon dönemine tarihlendirilen Zincirli steli vardır. Esarhaddon döneminde çalıştığımız bölgede Assur egemenliği devam etmiştir.

Yeni Assur Krallığı döneminde çalıştığımız bölgede toplam 11 kadar kabartma ve stel yapılmıştır. Bunlardan 3 tanesi kaya kabartması, 7 tanesi stel ve 1

tanesi ortostat dizisidir. (Bkz: Tablo 10) Hatayda Karabur kabartmaları, Antakya steli, Tel Tayinat kazılarında bulunan ortostatlar vardır. Gaziantep'te Karkamış, Zincirli, Turlu, Göктаş Köyü stelleri ile Kenk Boğazı kabartması bulunmuştur. Adana'da Ferhatlı kabartması, Maraş'ta Pazarcık steli ve Kıbrıs'ta Larnaka steli tespit edilmiştir. Yazılı belgelerde adı çok sık geçen Kummuh, Melid ve Tabal bölgelerinde kabartma ve stel günümüze kadar tespit edilmemiştir.

Kabartma ve steller yapılış amaçlarına göre birkaç hususta değerlendirilebilir. Kabartmalar eyalet veya yerleşim yerine uzak bir noktada yapılmıştır. Yeni Assur Krallığı döneminde bölgede yaptırılan kaya kabartmalarından Ferhatlı ve Karabur Kabartmaları yerleşim yerlerinin uzağında, ulaşılması zor alanlarda yer almaktadır. Kenk Boğazı Kaya kabartması ise Fırat'ı geçmek için kullanılan önemli bir geçiş noktası üzerinde yer almaktadır. Stellerde ise bu durum farklılık göstermektedir. Stel ve bir dizi ortostat eyalet merkezinde yer almaktadır. Zincirli steli ile Tel Tayinat Höyüğü'nde bulunan ortostatlar bu gruba örnek olarak verilebilir. Tanrı Sin (Hilal) sembolünün yer aldığı steller diğer grubu oluşturmaktadır. Pazarcık, Antakya ve Göктаş Köyü steli bu gruptadır. Pazarcık ve Antakya stelleri bölge Assur eyaleti olmadan önce III. Adad-Nirari tarafından yaptırılmıştır.

Çalıştığımız bölgede, Assur buluntusu veren on yerleşim yeri bulunmaktadır. Bu yerler güneyden kuzeye doğru Tel Tayinat Höyüğü, Kinet Höyük, Gözlükule Höyüğü, Sirkeli Höyük, Zincirli Höyük, Deve Höyük, Karkamış, Maraş Kalesi civarı, Tille Höyük ve Arslantepe Höyüğüdür. Bu farklı yerleşim yerlerinde Yeni Assur dönemine tarihlendirilen mimari yapı, çanak çömlek, stel, tablet, mühür ve prizma gibi buluntular tespit edilmiştir (Bkz: Tablo 11).

Assur çanak çömleği veren merkezlerden, Tarsus, Sirkeli Höyük, Kinet Höyük, Zincirli, Deve Höyük ve Karkamış merkezleri belli bir hat üzerinde görülmektedir. Tille Höyük Fırat nehrine hakim bir merkezde kuzeyde yer alırken, Tel Tayinat Höyüğü güneyde Hatay bölgesinde bulunmaktadır. En kuzeyde yer alan Melid kenti, en batıda yer alan Tabal Bölgesi ile Gurgum Krallığı'nın bulunduğu Kahramanmaraş civarında Assur çanak çömleği tespit edilmemiştir.

Assur çivi yazılı tabletler ise birkaç noktada tespit edilmiştir. Güneyden kuzeye doğru Tel Tayinat Höyüğü, Gözlükule Höyüğü, Karkamış, Zincirli Höyük, Kahramanmaraş Kalesi civarı ve Melid tablet tespit edilen yerler arasındadır.

Assur mimarisi toplam üç merkezde tespit edilmiştir. Bu merkezlerden ikisi güneyde Hatay Bölgesi'nde yer alan, Kinet Höyük ve Tel Tayinat Höyüğü'dür. Üçüncü merkez ise Tille Höyük'tür. Kinet Höyük, Gözlükule Höyüğü ve Tille Höyük gibi merkezlerde aynı zamanda mühür bulunmuştur.

Çalıştığımız bölgede altı Assur eyaletinin adı geçmektedir. Yönetici atanan altı eyalet Kummuh, Karkamış, Kullania, Gurgum, Sa'mal ve Que'dir. Tabal ve Melid Bölgeleri hakkında bir değerlendirme yaptığımızda eponim listelerinde yönetici atandığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Yönetici atanan yerlerde küçük buluntu ve mimari kalıntılar vardır. Eponim listeleri aracılığıyla 708-649 yılları arasında 59 yıl boyunca Fırat'ın batısına yedi yönetici atanmıştır. (Bkz: Tablo 13)

EKLER

YAZILI KAYNAKLAR

1.Assur Kral Yıllıkları

1.1Tiglat-pileser

1.1.1 GraysonAR-I: A.0.87.1

S.22

v 33-41) İsyen eden Hanigalbat ve Milidia şehirleri üzerine yürüdüm. Güçlü ve savaşçı saldırılarım karşısında bana boyun eğdiler. Onlara merhamet ettim. Bu şehirlere şiddetli bir şekilde hücum etmedim ama rehineler aldım. Bu şehirlere aralıksız yıllık vergi koydum.

1.1.2 GraysonAR-I: A.0.87.1

S.23

v 44-63)Efendim Tanrı Assur'un desteğiyle savaş arabalarım ve savaşçılarımla yola çıktım. Ahlamu-Aramlarına karşı yürüdüm. Bir gün içinde Suhu memleketinin ucundan Hatti ülkesinin Karkamış'ına kadar olan her yeri talan ettim. Onları katlettim, eşyalarını ve mallarını ganimet alıp naklettim. Onların askerleri ile dinlendim. Kaçan askerlerin geri kalanı Fırat'ı geçti. Ben onlardan sonra keçi derilerinden yapılmış sallarla Fırat'ı geçtim. Beşri Dağı eteklerinde onların altı şehrini ele geçirdim. Yaktım, yerle bir ettim, onları ortadan kaldırdım, onların ganimetlerini getirdim.

1.1.3 GraysonAR-I: A.0.87.1

S.25

VI.39-48) Toplamda 42 ülke fethettim ve hükümdarlarını yendim, Küçük Zap'ın öte yakasından Fırat'ın öte yakasındaki uzak dağlık diyarlara kadar Hatti insanlarını ve batıdaki yukarı denizin halklarını yendim. Bunları tahta

geçişimden beşinci yılıma kadar olan zamanda yaptım. Onları tek bir hükümdarlık altında birleştirdim, onlardan tutsaklar aldım ve vergiler koydum.

1.1.4 GraysonAR-I: A.0.87.1

S.34

28-29) Tek bir gün içerisinde Hatti ülkesinin kenti olan Karkamış'ı yağmaladım. Keçi derisinden yapılan sallarla Fırat'ı geçtim. Beşri Dağı eteklerinde yer alan onların kentlerinden altısını ele geçirdim. Şehrime onların ganimet mal ve eşyalarını getirdim.

1.1.5 GraysonAR-I A.0.87.4

S.42

(I.24-30). Arvad şehrinden ve Biblos memleketinden haraç, deniz kıyısına ait bir timsah ve dişi bir maymun aldım. Dönerken de bütün Hatti ülkesinin efendisi oldum. Hatti ülkesinin Kralı İni- Teşup'tan haraç ve sedir direklerinden oluşan vergi aldım.

1.1.6 GraysonAR-I A.0.87.4

S.43

(I.31-) Büyük Hatti ülkesinin Milidia şehrine yürüdüm. Kral Allumari'den haraç aldım...

1.2 Assur Bel-Kala

1.2.1 GraysonAR-I A.0.89.7

S.101

ii 19b-24) Kislev ayında Habur nehri üzerinden Harku ve Hatti ülkesinin Karkamışını yağmaladım.(Sonra keçi derisinden yapılmış sallarla Fırat'ı geçtim)

1.3 II. Aşurnasirpal

1.3.1 GraysonAR-I A.O. 101.1

S.216-217

(III.62-67)Bit-Adini ülkesinden sonra Fırat'ı geçtim. Fırat o sırada yükselmişti ve keçi derilerinden yapılmış teknelerle Karkamış'a gelip Hatti ülkesinin Kralı, Kral Sangara'dan haraç aldım. 20 talent gümüş, bir altın yüzük, bir altın bilezik, altın hançerler, 100 talent tunç, 250 talent demir, tunç tekneler, tunç kaplar, tunç küvetler, ağırlığı ölçülemeyecek kadar çok saray süslemesi, şimşir yataklar, şimşir tahtlar ve fildişiyle süslenmiş şimşir kaplar, 200 genç kız, renkli keten kumaşlar, mor yün, kırmızı mor yün, kaymaktaşı, fil dişleri, cilalı altın bir savaş arabası, altın süslemeli bir tahtırevan ve krallara layık başka eşyalar da aldım. Karkamış şehrinden yanımda götürmek üzere asker ve savaş arabası da aldım.

1.3.2 GraysonAR-I A.O. 101.1

S.217-218

III.68-75)Oradan ayrıldıktan sonra Pattin Kralı Lubarna'ya ait olan Hazazu şehrine girdim. Altın ve keten süslemeler aldım. Apre Nehri'nden devam ederek Pattin'li Lubarna'nın başkenti olan Kunula şehrine geldim. Gazapkar silahlarımdan ve zorlu savaşlarımdan korkarak yaşamını kurtarmak için boyun eğdi. Vergi olarak 20 talent gümüş, bir talent altın, 1000 talent kalay, 100 talent demir, 1000 öküz, 10000 koyun, çok renkli iplikten yapılmış 1000 keten giysi, süslü şimşir tahtırevanlar, cilalı şimşir yataklar, şimşir ve fildişi kaplar, ağırlığı ölçülemeyecek kadar çok saray süslemesi, 10 kadın şarkıcı, zengin çeyiziyle birlikte erkek kardeşinin kızını,

kocaman dişi bir maymun ve ördeler aldım. Ona merhamet ettim. Pattin'nin savaş arabalarını, süvari ve piyadelerini yanımda götürdüm ve ondan (Lubarna'dan) rehinelere de aldım.

1.3.3 GraysonAR-I A.O. 101.1

S.218

(III.80-)Pattin Kralı Lubarna'nın müstahkem şehri Aribua'ya girdim ve şehri kendime aldım. Luktuhi ülkesinin arpa ve buğdayını çalıp bu şehre depoladım. Burasının sarayında bir ziyafet verdim. Assurluları bu şehre yerleştirdim. Aribua'dayken Luktuhi ülkesinin birçok şehrini ele geçirdim.

1.3.4 GraysonAR-I A.O. 101.1

S.219

(III.94-96) Oradayken(Huzirina'dayken) Kummuh Kralı Katalizu'dan sedir keresteleri, gümüş ve altın olarak haraç aldım.

1.3.5 GraysonAR-I: A.O. 101.2

S.227

43-45) İyyar ayının sekizinci gününde Kalhu'dan hareket ettim. Dicle nehrini geçtikten sonra Hatti ülkesinin Karkamış şehrine yaklaştım. Saraydan mallar aldım. Bütün krallar geldi ve bana boyun eğdi. Onları rehin aldım. Lübnan dağına yürürken benim huzurumda yürüdüler.

46-51) Karkamış şehrinden hareket ettikten sonra, Manziganu Dağı ve Hamurga arasından yol aldım. Ahanu dağından ayrıldıktan sonra Pattin Kralı Lubarna tarafından

yönetilen Hazazu şehrine yaklaştım. Gümüş, altın ve keten giysiler aldım. Apre nehrini geçtikten sonra zifiri karanlıkta kamp kurdum ve geceyi burada geçirdim. Apre nehrinden hareket ettikten sonra Pattin Kralı Lubarna'nın Krali kenti Kunulua'ya yaklaştım. Şiddetli silahlarım karşısında korkuya kapıldı sağ kalmak için teslim oldu. Vergi olarak 20 talent gümüş, bir talent altın, 1000 talent kalay, 100 talent demir, 1000 öküz, 10000 koyun, çok renkli iplikten yapılmış 1000 keten giysi, süslü şimşir tahtirevanlar, cilalı şimşir yataklar, şimşir ve fildişi kaplar, ağırlığı ölçülemeyecek kadar çok saray süslemesi aldım.

1.3.6 GraysonAR-I A.O. 101.1

S.293

(137-140)Ülkemin her yerinden tam 47074 erkek ve kadını davet ettim. Suhu, Hindanu, Pattin, Hatti, Sur, Sidon, Gurgum, Melid, Hubuşku, Gilzanu, Kumu ve Muşasir'den tam 5000 yüksek mevkide elçi davet ettim.

1.4 III. Şalmaneser

1.4.1 GraysonAR A.0.102.1

S.9-10

53'-64'a) Gurgum şehrinden hareket ettikten sonra, Lutibu, Haiiānu, Sam'alite kentlerine yaklaştım. Bit Adini ve Sangara'nın (Karkamış) adamları birbirlerine savaş için güven duyup hazırlandılar. Onlar bana savaşmak için saldırdılar. Tanrı Assur'un yardımıyla onları yendim. Cesetlerini hendeklere doldurdum. Onlardan çok sayıda savaş arabaları ve atlar aldım. Onların şehirlerini yerle bir edip yaktım. Kahramanca başarılarımın yer aldığı Kraliyet heykeli yaptırıp Saluara Irmağı'nın yatağının hemen yanına, Amanos Dağı'nın eteğine diktim.

1.4.2 GraysonAR-II: A.0.102.2

S.15-16

(I.35-41) Burmar'ına'dan çıkıp taşmış olan Fırat'ı keçi derileriyle geçtim. Kummuh'lu Katalizu'dan gümüş, altın, öküz, koyun ve şarap aldım. Sonra Bit-Adini'li Ahuni'nin şehirlerinden biri olan ve Fırat'ın karşı kıyısında bulunan Pakarhubuni'ye vardım. Gurgum'lu Mutallu'nun şehirlerine yaklaştım. Gurgum'lu Mutallu'dan haraç aldım. Gümüş, altın, öküz, koyun, şarap ve zengin çeyiziyle kızını aldım.

1.4.3 GraysonAR A.0.102.1

S.16

(I.41-50) Gurgum şehrinden yoluma devam ettim ve Sam'al Kralı Haianu'nun müstahkem şehri Latibu'ya vardım. Sam'al Kralı Haianu, Patin Kralı Sapalulme ve Bit-Adini Kralı Ahuni birbirlerine destek oldular, savaşa hazırlandılar ve bana saldırdılar. Önümsıra giden şerefli sancağın gücü ve efendim Assur'un bahşettiği silahların kudretiyle onlarla savaştım ve onları yendim. Askerlerini kılıçtan geçirdim, Tanrı Adad gibi üzerlerine felaket yağdırdım, cesetlerini hendeklere doldurdum, kocaman yaylalar savaşçıların bedenleriyle dolup taşı, kanları dağı kırmızı yün gibi boyadı. Onlardan çok sayıda savaş arabası ve at aldım. Şehrin önüne kellelerden bir kule diktim ve şehirlerini yağmaladım, yakıp yıktım. Tanrı Assur ve Tanrı Şamaş'ın büyüklüğünü, kahramanlığını kutladım ve bunu onlara da göstermek için kendimin devasa bir heykelini diktim ve onun üzerine kahramanca işlerimi ve başarılarımı yazdırdım. Onu Saluara Irmağı'nın yatağının hemen yanına, Amanos Dağı'nın eteğine diktim.

1.4.4 GraysonAR A.0.102.1

S.16-17

(I.50-II.10) Amanos Dağları'ndan yola devam ederek Orontes Irmağı'na geldim ve Pattin'li Sapalulme'nin şehri Alishir'e vardım. Sapalulme hayatını kurtarmak için ordusuna Bit Adini'li Ahuni'yi, Karkamış'lı Sangara'yı, Sam'al'lı Haianu'yu, Que'li Kate'yi, Hilakku'lu Phirim'i, Yasbuqu'lu Bur-Anate'yi, Iahane'li Adanu'yu kattı. Efendim Assur'un inayetiyle onların birleşik kuvvetlerini dağıttım. Şehirlerini kuşatıp yağmaladım ve çok değerli ganimetler götürdüm. Sayısız savaş arabası ve yıldı yıldı at götürdüm. Askerlerinden 700 tanesini kılıçtan geçirdim ve savaşın ortasında Yasbuqu'lu Bur-Anate'yi esir ettim. Pattin'in en büyük şehirlerini ele geçirdim

1.4.5 GraysonAR A.0.102.1

S.17-18

(II.13-24). Dabigu şehrinden yola devam ederek Karkamış'lı Sangara'nın müstahkem şehri olan Sazabe'ye geldim. Şehri kuşattım ve ele geçirdim. İnsanlarının çoğunu öldürüp yüklü ganimet aldım. Çevresindeki birçok şehri de yakıp yıkıp yok ettim. Hattilerin tüm Kralları fırtına gibi gelişimden, silahlarımın gücünden ve gazabımdan korkup bana itaat ettiler. Pattin'li Kalparunda'dan üç talent altın, 100 talent gümüş, 300 talent tunç, 300 talent demir, 1000 talent tunç kap, 1000 adet çok renkli kumaştan giysi, 500 öküz, 5000 koyun aldım. Ve yıllık ödemesi için bir talent gümüş, iki talent kırmızı mor kumaş ve 100 sedir kerestesi vergi koyup her yıl şehrim Assur'dan aldım.

1.4.6 GraysonAR A.0.102.1

S.18-19

(II.24-II.30) Amanos Dağı eteğindeki Bit-Gabbari(Sam'al) Kralı Haianu'dan (N) talent gümüş, 90 talent tunç, 90

talent demir, 300 adet çok renkli kumaştan giysi, 300 öküz, 3000 koyun, 200 sedir kerestesi ve zengin çeyiziyle birlikte kızını aldım. Ve yıllık ödemesi için 10 mina gümüş, 100 sedir kerestesi ve bir kazan sedir reçinesi vergi koyup her yıl şehrim Assur'dan aldım. Bit Agusi'li Aramu'dan 10 mina altın, 6 talent gümüş, 500 öküz, 5000 koyun aldım. Karkamış'lı Sangara'dan iki talent altın, 70 talent gümüş, 30 talent tunç, 100 talent demir, 20 talent kırmızı mor yün, 500 giysi, zengin çeyiziyle birlikte kızını, asilzadelerinin 100 tanesinin kızlarını, 500 öküz, 5000 koyun aldım. Ve yıllık ödemesi için bir mina altın, bir talent gümüş, iki talent kırmızı mor yün vergi koyup her yıl şehrim Assur'dan aldım. Kummuh Kralı Katalizu'ya her yıl ödemesi için yirmi mina gümüş ve 300 sedir kerestesi vergi koydum.

1.4.7 GraysonAR A.0.102.1

S.22-23

(II.81-86) Taşmış olan Fırat'ı keçi derileriyle ikinci kez geçtim. Sagura nehri ile Hattilerin Pitru dedikleri ve Fırat'ın karşı yakasında kalan Ana-uter-asbat şehrinden gelen vergileri kabul ettim. Karkamış'lı Sangara, Kummuh'lu Kundaşpu, Bit-Agusi'li Aramu, Melidli Laila, Bit-Gabbari'li Haianu, Pattin'li Katalizu ve Gurgum'lu Kalparandu gümüş, altın, kalay, tunç ve tunç kaplar gönderdiler.

1.4.8 GraysonAR-II: A.0.102.10

S.55

(IV.22-) Hükümdarlığının yirminci yılında yirminci kez Fırat'ı geçtim ve Hatti ülkesinin tüm Krallarıyla birlikte asker topladım. Amanos Dağı'nı geçtim ve Que'li Kate'nin şehirlerine indim. Müstahkem şehirler Lusanda, Abarnani ve Kisuatni'yi ve yakınlardaki sayısız şehirleri ele geçirdim.

1.4.9 GraysonAR-II: A.0.102.14

S.67

107-110) Hükümdarlığımın yirmiüçüncü yılında Fırat'ı geçtim ve Melid Kralı Lalli'nin müstahkem şehri Uteas'ı ele geçirdim. Tabal Kralları ayağıma geldi ve ben de haraçlarını kabul ettim.

1.4.10 GraysonAR-II: A.0.102.14

S.68

(126-131) Hükümdarlığımın yirmibeşinci yılında Fırat'ı geçtim ve Hatti ülkesinin Krallarından haraç aldım. Amanos Dağı'nı geçip Que'li Kate'nin şehirlerini kuşattım. Müstahkem Timur şehrini ele geçirdim. Halkını katlettim, yağmaladım, yıktım, yok ettim ve çevresindeki sayısız şehirleri yaktım.

1.4.11 GraysonAR-II: A.0.102.14

S.68

(132-135)Hükümdarlığımın yirmialtıncı yılında Amanos bölgesine yedinci kez geçtim. Que'li Kate'nin şehirlerine dördüncü kez ilerledim. Tullu'nun tahkim edilmiş kenti Tanakun'u kuşattım. Assur'un gücü karşısında yenilgiye uğrayarak bana boyun eğdi. Ondan 135 rehine, gümüş, altın, demir, öküz, koyun vergi aldım. Tanakun kentinden hareketle Lamena dağına ilerledim.

1.4.12 GraysonAR-II: A.0.102.14

S.68-69

(136-140) Tarsus şehrine yürüdüm. Orasının halkı bana teslim oldu altın ve gümüşten oluşan haraçlarını aldım. Kate'nin kardeşi Kirri'yi başlarına hükümdar tayin ettim.

Dönüşümde Amanos Dağı'nın eteklerine uğrayıp sedir ağacı kestikten sonra Assur'a geri döndüm.

1.4.13 GraysonAR-II: A.0.102.14

S.69

(146-155) Hükümdarlığımın yirmisekizinci yılında Kalhu'da Kraliyet konağında otururken Pattin halkının Kralları Lubarna'yı tahttan indirip başlarına Surri adında soysuz bir adamı getirdiklerine dair bir haber aldım. Emirler hazırlayıp generalim ve ordumun şefi olan Dayan-Assur'u gönderdim. Fırat'ı geçip başkenti olan Kunalua'da bir kamp kurdu. Efendim Assur'un korkusundan soysuz kişi Surri bu hayattan göçüp gitti. Pattin'in insanları güçlü silahlarımın pırlıltısından korkarak Surri'nin oğullarını ve suçlu olan askerleri ona (Dayan-Assur'a) teslim ettiler. O da bu askerleri kazığa oturttu. Kuruşsa'lı bir adam olan Sasi ona (Dayan-Assur'a) boyun eğdi. O da Sasi'yi onların (Pattin halkının) üzerine hükümdar tayin etti.

1.4.14 GraysonAR-II: A.0.102.16

S.79

(162-172) Hükümdarlığımın yirmiikinci yılında yirmiikinci kez Fırat'ı geçtim ve Hatti ülkesinin Krallarından haraç aldım. Hatti ülkesinden hareket ederek ...iznini Dağı'nı geçip Melid ülkesine vardım. Timur Dağı'ndan aşağı inip Tabal Kralı Tuatte'nin şehirlerine vardım. Şehirlerini yıktım, yağmaladım ve yaktım. Efendim Assur'un ihtişamı Tuatte'yi korkutunca yaşamını kurtarmak için şehrine kapandı. Başkenti Artulu'yu kuşattım. Oğlu Kikki korkuya kapılıp bana boyun eğdi. Ondan haraç aldım. Ve Tabal ülkesinin on iki Kralından hediyeler aldım.

1.4.15 GraysonAR-II: A.0.102.40

S.119

iii 5b-8) Que ve Tabal topraklarına yürüdüm, onların topraklarını ele geçirdim, yaktım, harabe haline getirdim. Kate'yi onun modern kenti Pahrû'ya esir aldım. Parlak Krallığımla onu yendim. Kızını çeyizi ile birlikte alarak Calah (Kalhu)... O bana boyun eğdi.

1.5 III. Adad-nirari

1.5.1 GraysonAR-II: A.0.104.3

S.205

(7-23) Kummuh Kralı Uspilulume Assur Kralı Adad-Nirari ve Kraliçe Semiramis'in Fırat'ı geçmesine sebep oldu. Arpad Kralı Ardamu oğlu Atarshumki ve sekiz Krala karşı Pakarhubuni şehrinin önünde bir meydan savaşı verdim. Kamplarındaki tüm malları yağmaladım. Canlarını kurtarmak için kaçtılar. Aynı yıl Kummuh Kralı Uspilulume ile Gurgum Kralı Palalam'ın oğlu Kalparunda'nın aralarındaki sınırı değiştirdiler. Her kim ki Uspilulume'nin topraklarını almaya çalışırsa tanrılar Assur, Marduk, Adad ve Şamaş'ın gazabı üzerine olsun.

1.5.2 GraysonAR-II: A.0.104.6

S.208

(11-15) Tahta çıkışımın beşinci yılında Assur ülkesinin geniş topraklarını ve ordularını toplayıp Hatti ülkesine doğru yola çıktım. Büyük Hatti topraklarının Kralları babam V. Şamşi-Adad zamanında güçlenmiş ve vergi vermeyi kesmişlerdi. Tanrılar Assur, Marduk, Adad ve İştâr'ın desteği ve benim ihtişamım onları korkuttu ve bana itaat ettiler. Assur'a haraç ve vergi getirdiler.

1.6 IV. Şalmaneser

1.6.1 GraysonAR-II: A.0.105.1

S.240

(4-15) General Şamşi-İlu Şam'a ilerleyince Şam Kralı Hadiani gümüş, altın, Kraliyet yatağı, tahtirevanı, zengin çeyiziyle kızı ve sarayından sayısız mallarından oluşan bir haraç verdi. Ben de bunları ondan aldım. Şam'dan dönüşümde Kummuh Kralı Uspilulume'ye bu sınır taşını verdim. Bunu Uspilulume'den almaya her kim çalışırsa oğulları ve torunları tanrılar Assur, Marduk, Adad, Sin, Şamaş tarafından lanetlensin, duaları dinlenmesin ve ülkesi bir tuğla gibi ufalansın...

1.7 III. Tiglat-pileser

1.7.1 Tiglath-pileser III 9

S.34

2b'-8a') Benim üçüncü (Palu) Assur efendim teşvikiyle bana (ve) (....)Melid'li Sulumal, Gurgum'lu Tarhulara (....)Tüm topraklarda Tanrı Assur'un güç ve kudretiyle onlarla savaştım ve onları yendim. Onların savaşçılarını öldürdüm ve onların cesetlerini dağ geçitlerine doldurdum. Onların savaş arabalarının sayısını almaksızın (...) ve onların(...)

1.7.2 Tiglath-pileser III 13

S.39

3-6) Unqi Kralı Tutammu tanrılar huzurunda verdiği sözü tutmadı. Ben onun hayatını önemsemedim. Büyük öfke ve gazapla soyluları ile birlikte Tutammu'nun Kraliyet şehri Kunalia'yı ele geçirdim.

1.7.3 Tiglath-pileser III 13

S.40

11-12) Kunalia şehrini yeniden organize ettim. Unqi topraklarını himaye altına aldım. Bütün boyutlarıyla yerleştirdim.

1.7.4 Tiglath-pileser III 14

S.46

3b-5a) İnsanları yerleştirdim. Damunu'lu Amlatu'nun şehrinden 600 esir haraç aldım. Bit-Deraya kentinden 5.400 esir aldım. (Kunalia kentlerinin içinde) Huzarra, Tae, Tarmanazi, Kulmadara, Hata Tirra, Irgillu (Unqi kentleri)

1.7.5 Tiglath-pileser III 15

S.48

1-5a) Kaşka şehrinin arazisi Dadilu'dan, Tabal'lı Uassurme'den, Tuna'lı Ushitti'den, Tuhana'lı Urballa'dan, İstunda'lı Tuham'dan, Hubişna'lı Urimmi'den, Arapların Kraliçesi Zabibe'den: Altın, gümüş, kalay, demir, fil, çok farklı renklerde giysiler, renkli elbiseler, Mavi mor kırmızı yünler, abanoz, şimşir, değerli Krali eşyalar, koyun, Kuşlar, atlar, keçiler, develer, katırlar, öküzler, gökyüzünde uçan kuşlarla birlikte onların yavrularını da onlardan aldım

1.7.6 Tiglath-pileser III 28

S.70

2b-7) Ödeme Kummuhu'lu Kustaspi, Şam'lı Rahianu, Samaria'lı Menahem, Que'li Urukki, Karkamış'lı Pisiris, Hamath'lı Eniil, Sa'mal'lı Panammu, Gurgum'lu Tarhulara, Melid'li Sulumal , Kaşka'lı Dadilu, Tabal'lı

Uassurme, Tuna'lı Ushitti, Tuhana'lı Urballa, İstunda'lı Tuhamme, Hubişna'lı Urimmi ve Zabibe Arapların Kraliçesi: altın, (gümüş, kalay, demir, fildişi, filderi, çok renkli giysiler mavi mor keten giysiler, kırmızı- mor)(ve) yün, abanoz, şimşir aldım.

1.7.7 Tiglath-pileser III 35

S.84

21-27) Assur'a karşı sadakat yemini bozuldu ve isyanlar çıktı. Hattiler ve Urartular Assur hakkında düşmanca mesajlar gönderdiler. Onların topraklarında düşmanlık gösterdiler. Urartu'lu Sarduri, Melid'li Sulumal, Gurgum'lu Tarhularu Kistan ve Halpi toprakları arasındaki bölgede Kummuh'la savaş için ittifak yaptılar.

1.7.8 Tiglath-pileser III 35

S.85

37-43) Huti şehrinden ayrıldım. Gurgum'lu Tarhulara'nın 100 şehrine akın edip düşmanı yendim. Şavaşçıları ile birlikte şehirleri ele geçirdim. Tarhulara ve onun ileri gelen adamları ayaklarına kapanıp yalvardılar. Gurgumu tahrip etmedim. Gurgum topraklarından ayrıldım. ...

1.7.9 Tiglath-pileser III 35

S.86-87

1-23) Hatti topraklarının Krallarından, Qedar ülkesinden, Araplardan, Kummuh'lu Kustaspi'den, Que'li Urukki'den, Melid'li Sulumal'dan, Tabal'lı Uassurme'den, Atuna'lı(Tuna) Ushitti'den, Tuhana'lı Urballa'dan, Istundi'li Tumamme'den, Hubisna'lı Urummi'den, Kaska'lı Dadilu'dan, Karkamış'lı Pisiris'den, Sa'mal'lı Panammu'dan, Gurgum'lu Tarhulara'dan, vergi alıp vergiye bağladım. Altın, gümüş, kalay, demir, fil, fildişi,

Mavi mor kırmızı giysiler, çok renkli keten giysiler ve deve olarak vergi koydum.

1.7.10 Tiglath-pileser III 47

S.98

32-) Kummuh kentinin sınırındaki, Fırat Nehri'nin yukarısında yer alan Quta, Urra, Aran, Tasu, Uallia kentlerini zapt ettim.

1.7.11 Tiglath-pileser III 47

S.122

45-50) Urartu'lu Sarduri, Melid'li Sulumal, Gurgum'lu Tarhulara, Kummuh'lu Kustaspi (Urartu Müttefikleri) Kistan ve Halpi arasında yer alan Kummuh'a yakın bölgede Assur'a ait olan bölgeyi zaptedip yağmaladılar. Ben onları bozguna uğrattım, savaşçıların kanı ile Sinzi Nehri'ni yün gibi kırmızıya boyadım. Onların hepsini öldürdüm.

1.8 II. Sargon

1.8.1 Yıl 4. Şinuktu Kralı Kiakki

ARAB II (Dur-Şarrukin Yıllıkları)

s.4

Hükümdarlığımın dördüncü Şinuktu Kralı Kiakki büyük tanrıların önünde ettiği yemini unuttu ve vergi vermemeye karar verdi... efendilerim yüce tanrılara, elimi kaldırdım ve başkenti Şinuktu'yu kasırga gibi devirdim. Kendisiyle birlikte savaşçılarını, halkından 7350 kişiyi, karısını, oğullarını, kızlarını, sarayının halkını çok miktarda mallarıyla birlikte ganimet olarak aldım. Başkenti Şinuktu'yu Atuna'lı Mati'ye verdim ve ona da vergi olarak daha öncekinden fazla olarak daha fazla at, katır, altın ve gümüş koydum.

1.8.2 Yıl 5. Karkamış Seferi

Kaynak: ARAB II (Dur-Şarrukin Yıllıkları)

S.4

Hükümdarlığımın beşinci yılında Karkamış Pisiris yüce tanrılara ettiği yeminine karşı günaha girerek Muşkili Mita'yla bir olup Assur'a düşmanlık etti. Efendim Assur'a doğru elimi kaldırarak onu ve ailesini zincirler içinde şehrinden çıkardım. Altın, gümüş, sarayının tüm malları ve Karkamış'ın isyankar insanlarıyla birlikte onları Assur'a getirdim. Aralarından 50 savaş arabacısı, 200 süvari, 300 seçip Kraliyet orduma ekledim. Karkamış'a Assurlu insanları yerleştirip boyunlarına efendim Assur'un tasmasını geçirdim.

1.8.3 Yıl 7. Urartu Seferi

Kaynak: ARAB II (Dur-Şarrukin Yıllıkları)

s.8

...Muşkilerin Kralı Mita'yı kendi ülkesinde yenilgiye uğrattım. Çok önce onun aldığı Harrua ve Uşanis şehirlerini ve Que ülkesinin kalelerini ele geçirerek eski haline getirdim.

1.8.4 Yıl 8

Kaynak: ARAB II (Korsabat Yazıtları: Hulli)

s.27

Tabal Kralı Ambaridu... Bit-Burutaş ve Bit-Akukania Kralı... Hulli... ülkesinin ganimeti ile beraber onu Assur'a götürdüm... şehirlerine... hanedanımın düzeni için, gücümü kullanarak... yaptım. Tahta Hulli'yi yerleştirdim. Bit-Burutaş'ın insanlarını onun elerine verdim.

1.8.5 Anadolu'daki İşler (Tabal)

Kaynak: ARAB II (Korsabat Yazıtları: Hulli 2)

s.27

Tabal'lı Ambaris'i daha önce kızımı verdiğim babası Hulli'nin tahtına oturttum. Ona babasına ait olmayan Hilakku'yu da vermiş ve topraklarını genişletmişim. O kafır Urartulu Rusa'ya ve Muşkili Mita'ya benim toprağımı almak için haberci gönderdi. Ambaris'i ailesi, akrabaları, babasının hanedanın tohumu ve 100 savaş arabasıyla Assur'a gönderdim.

1.8.6 Melid seferi

Kaynak: ARAB II (Korsabat Yazıtları)

s.30

Melidli Tarhunazi yüce tanrılara ettiği yemini çiğneyerek direnmeye karar verdi ve vergisini göndermedi. Kalbimdeki öfkeyle başkenti Melid'i ve çevresindeki şehirleri testiler gibi parçaladım.

1.8.7 Gurgum Seferi

Kaynak: ARAB II (Korsabat Yazıtları)

s.30

Gurgum'lu Tarhulara'yı oğlu Mutallu kılıcıyla öldürdü ve benim iznim olmaksızın kendisini tahta oturtup ülkeyi yönetmeye başladı. Kalbimde öfkeyle ve yanımda asla beni zorlu arazide terk etmeyen savaş arabalarım, süvarimle Markasi şehrine gittim. Mutallu, oğlu, ailesi ve Bit-Pallu ülkesinin tamamı, altın, gümüş ve sarayını sayısız zenginlikleri hepsini ganimet olarak aldım. En uzak sınırına kadar Gurgum'un insanlarını tekrar affettim

ve memurumu onlara vali olarak atadım ve onları Assur ülkesinin insanları yaptım.

1.8.8 Kummuh Seferi

Kaynak: ARAB II (Korsabat Yazıtları)

s.32-33

Tanrılarım isminden hiç korkusu olmayan kötü kalpli bir Hititli olan Kummuh Kralı Mutallu Urartu Kralı Arğişti'yle birleşerek haraç vermeyi bıraktı. Yıllık vergisini de vermedi, hediyeler göndermeyi de bıraktı. Kalbimde öfkeyle ve yanımda asla beni zorlu arazide terk etmeyen savaş arabalarım, süvarimle onun üzerine gittim. Gelişimi gören Kral şehrini terk etti ve bir daha da hiç görünmedi. Çevresindeki 62 kaleyle birlikte şehri kuşatıp ele geçirdim. Karısını, oğullarını, kızlarını, mallarını ve sarayındaki hazineleri, ülkesinin insanlarıyla birlikte götürdüm, hiçbirisi kaçamadı. O bölgeyi yeniden düzenledim. Ele geçirdiğim Bit-Iakin insanlarını buraya yerleştirdim. Memurumu vali olarak başlarına tayin ettim. Boyunlarına hükümrânlık tasmaını geçirdim. Aralarından 150 savaş arabası, 1500 süvari, 20000 okçu, 1000 kalkancı ve mızrakçı seçip valinin emrine verdim.

1.8.9 (Elam Seferi Sonrası Nüfus Değişimi: Hititler)

Kaynak: ARAB II (Dur-Şarrukin Yıllıkları)

s.21

Kuzeyden güneye Sam'una, Bad-Duri, Dur-Telite, Bube, Til- Humba şehirlerinin bulunduğu Bit-Iakin Elam ülkesinin sınırındaydı ki bu ülkeyi tamamen egemenliğim altına aldım. Hatti ülkesinde esir ettiğim Kummuh halkını efendilerim yüce tanrıların da yardımıyla oraya yerleştirdim ve tüm boş alanlarına yaydım.

1.9 Sennaherib

1.9.1 Sennaherib 17

S.136

v 1-8) Tabal arazisinin sınırında yer alan Til Garimme kentine karşı hareket ettim. Urdutu kentinin Kralı Gurdi, silahlarını harekete geçirdi. Okçular, kalkan, savaş arabaları, mızrak taşıyıcıları gönderdim.

1.9.2 Sennaherib 17

S.136

77-81) (Kirua) Ona gelince onun Müstahdem Şehri IIıbru'yu kuşattı ve onun kaçış güzergahını kesti. Onlar bozguna uğrattılar. Onlar kuşatma makineleri saldırıya geçtiler ve şehri kuşattılar.

82-86) Onlar Kirua şehrinin yöneticisi ile birlikte onun şehrinden ganimetlerle birlikte Hilakku sakinlerini kendilerine hizaya koydular. Maymunlar, koyun, keçi ve öküz aldım. Kirua'nın derisini yüzdüm.

87-91) Önce IIıbru kentini yeniden düzenledim. Fethettiğim yerlerdeki insanları oraya yerleştirdim. Tanrı Assur'un silahlarını yerleştirdim. Oranın önüne kaymaktaşıdan yapılmış bir heykel diktim.

1.9.3 Sennaherib 17

S.135

61-68) Talmusu kenti yöneticisi Sulmu-Bel eponim listesi (696) IIıbru kentinin hükümdarı Kirua bana bir hizmetçi bıraktı. Hilakku kalkını isyan için kışkırtarak savaşmak için başkaldırdılar. Ingira ve Tarzu şehirlerinde yaşayan

insanları dize getirdim. Que yolu içlerine doğru onları yakaladım.

1.9.4 Sennaherib 34

S.222

19) Tabal sınırında yer alan Til Garimme şehrini fethettim. Yakıp yıktım.

1.10 Esarhaddon

1.10.1 Esarhaddon 1

S.17

20-30) Kundi ve Sissu kentlerinin Kralı Sandauarri tehlikeli düşman, benim Krallığımdan korkmadı, dağlarında güvenilir tanrıları terk etti. O ve Sidon Kralı Abdi-Milkuti. Birbirlerine yardım için birbirleriyle tanrılar tarafından yemin ederek anlaştılar. Tanrı Assur, Sin, Samas, Bel ve Nebu büyük tanrılar. Onu kuşatma altında tuttum. Onu yakaladım. Dağların ortasındaki bir kuş gibi onun kafasını kestim.

1.10.2 Esarhaddon 1

S.18

47-55) Tabal arazisinin komşusu, ulaşılmaz dağlarda yaşayan Kilikya halkının boyunlarını ezdim. Onlar boyunduruğuma girmedi. Etrafını çevirdim, fethettim, yağmaladım, yıktım, harap ettim, yirmi bir şehir ve etrafındaki küçük şehirleri yaktım. Ağır vergiler koydum.

1.10.3 Esarhaddon 60

S.135

9-14) Denizin ortasında bulunan Kralların tümüne yazdım. Iadnana (Kıbrıs), Ionia (Tarsus) Kralları ayaklarımın önünde eğildiler. Onlardan ağır vergiler aldım. Yöneticiler üzerinde zafer elde ettim. Düşmanlarımın üzerine zehir serptim. Ganimetler naklettim altın, gümüş, atlar, öküzler, koyun ve keçi, mal, mülk, kişi taşıdım.

1.10.4 Esarhaddon 98

S.181

19b-) Kilikya halkının boğazına bastım. Barnaki tehlikeli bir düşman, Ellipi arazisinin nüfusunu azalttım.

KABARTMA VE STEL KATALOĞU

Kenk Boğazı Kabartması

Buluntu Yeri: Gaziantep ilinin 60 km kuzeybatısında Yavuzeli ilçesine bağlı Sarılar köyünün 4.5 km kuzeydoğusunda Fırat'ın batı yakasında yer almaktadır. Fırat'ı aşan Kenk Boğazı Geçidi üzerindeki hakim tepelerden birine oyulmuştur. Kabartmanın oyulduğu nokta Fırat seviyesinden yaklaşık 50 m yükseklikte bulunmaktadır.

Kabartmanın Tanımı: Kabartma 1.50x1.40 m boyutlarında düzeltilmiş bir alana işlenmiştir. Kenk Boğazı kabartmasında Kral figürü sola dönük, Kral sağ eli havada işaret parmağı ileriye doğru resmedilmiştir. Sol elinde ise Krallık asası bulunmaktadır. Sağ elinde bileklik, sol elinde kemere takılı şekilde bıçak bulunmaktadır. Kabartma uzun saç, sakal ve ucu olan uzun bir başlıkla resmedilmiştir. Saç ve sakallardaki bukleler belirgindir. Belden aşağısı net olarak görülmemekle birlikte, ayaklara kadar inen bir elbise olduğu görülmektedir. Kral başlığının hemen yanında tanrı sembolleri sola doğru yer almaktadır. Sağdan sola doğru boynuzlu başlık Tanrı Assur, yanında Şamaş, hilal ay Tanrısı Sin, çift kollu yıldırım fırtına Tanrısı Adad, yıldız Tanrıça İştar ve yedi nokta Sebattu figürleri bulunmaktadır. Bu kaya kabartmasında III. Şalmaneser dönemine tarihlenen bir yazıt bulunmaktadır. Bu yazıtta 857-855 yıllarında Til Barsib beyi Ahuni'ye yapılan hareket özetlenmiştir. Yazıtın sonunda Fırat'ı geçildiğinden söz edilmiştir. Kabartma günümüzde tahrip edilmiş bir vaziyette bulunmaktadır.

Tarihi: III. Şalmaneser (858-824)

Yayınlar: (Taşyürek1979:51; Börker-Klähn 1982:189; Rossner 1987:54; Kreppner 2002:370; Sevin 2010:60)

Ferhatlı/ Uzunoğlantepe Kaya Kabartması

Buluntu Yeri: Ferhatlı/Uzunoğlan Tepe Kabartması Adana ilinin Kozan ilçesinin Ferhatlı köyünün 1 km kuzeyinde bulunmaktadır. Ferhatlı kabartması çatlamış bir halde yüksek bir kaya üzerine yapılmıştır.

Kabartmanın Tanımı: Ferhatlı kabartmasında, bir Kral figürü işlenmiştir. Kabartma 125x65 m boyutlarındadır. Ferhatlı kabartması Kenk Boğazı Kabartmasında olduğu gibi uzun saç, sakal ve ucu olan uzun bir başlıkla resmedilmiştir. Kral uzun bir elbise ile görülmektedir. Ayaklarında sandalet olduğu anlaşılmaktadır. Kral sağ eli havada, sol elinde uzun bir asa vardır. Kabartmanın önemli bir kısmı çatlamış vaziyette olduğundan

dolayı saç ve sakaldaki ayrıntılar görülememektedir. Baş kısım sağ tarafa bakmaktadır. Bu kabartmada Kral uzun saçaklı bir elbise giymektedir. Kabartma görülemeyecek bir alanda yaptırılmıştır. III. Şalmaneser döneminde Que bölgesine dört kez sefer yapılmıştır. Que bölgesi sınırları içerisinde yaptırılan bu kabartmanın bu seferlerden biri sırasında yaptırıldığı düşünülebilir.

Tarihi: Ferhatlı kabartmasının tarihlenmesi konusunda Börker-Klähn III.Şalmaneser? veya II.Sargon? dönemine tarihlenebileceğini önermektedir. III. Şalmaneser dönemi izleri daha ağır görülmektedir.

Yayınlar: (Taşyürek 1975:169; Börker-Klähn 1982:220; Rossner 1987:38; Kreppner 2002:370)

Pazarcık Steli

Buluntu Yeri: Kahramanmaraş İlinin Pazarcık ilçesinin 15 km güneyinde, Kızkapanlı köyünde bulunmuştur.

Stelin Tanımı: Pazarcık Steli III. Adad-nirari dönemine tarihlendirilmektedir. Stelin boyutları 140x44x16.5 cm'dir. Stelin en tepesinde ay tanrısı (Sin) sembolü hilal bulunmaktadır. Ay tanrısı sembolünün devamında Kummuh Kralı Uşpilulume ile Gurgum Kralı Qalparunda arasındaki anlaşmazlıkta sınır taşının dikilmesi anlatılmıştır. Assur Kralı bu anlaşmada arabulucu olmuştur. Pazarcık Steli'nin arka yüzünde IV. Şalmaneser'e ait Kummuh Kralı ile olan bir sınır taşını ifade eden yazıt bulunmaktadır. Bir sınır taşı işlevi gören stel Maraş Müzesi'nde bulunmaktadır.

Tarihi: III. Adad-nirari (810-783) - IV. Şalmaneser (782-773)

Yayınlar: (Börker-Klähn 1982:197; Donbaz 1990; Zaccagnini 1993)

Antakya Steli

Buluntu Yeri: Asi Irmağı kıyısında, Antakya ve Samandağ yolu 3. km' de bulunmuştur.

Stelin Tanımı : Antakya Steli III. Adad-nirari dönemine tarihlendirilmektedir. Antakya Steli 127x52x31 cm boyutlarındadır. Stelin üst kısmında karşılıklı iki insan figürü arasında Sin sembolü ve yazıt bulunmaktadır. Sol tarafta bulunan figürün baş kısmı kırık olduğundan dolayı, yüz hattı hakkında bir fikir edinilememektedir. Sağ tarafta bulunan figürde ise baş kısmı görülmekle birlikte, aşınmış olduğundan saç ve sakal belirsizdir. Bu iki figürde sağ eller havada bulunmaktadır. Her iki figürde kıvrımları ayrıntılı olarak görülebilen uzun elbise ile resmedilmiştir. Ayak kısımları net olarak

görülemediğinden dolayı sandalet olup olmadığı belirsizdir. Stelin üst kısmından itibaren bir yazıt bulunmaktadır. Bu yazıtta Adad-Nirari ve Şamşi-ilu, Hamath Kralı Zakur ile Arpad'lı Atarşumki arasındaki sınırın Asi nehri olarak belirlenmesi anlatılmaktadır. Stel Antakya Müzesi'nde bulunmaktadır. Antakya Steli Pazarcık Stelinde olduğu gibi Assur ülkesi dışında müttefikler arasında sınır belirlemek için kullanılmıştır.

Tarihi: III. Adad-nirari (810-783)

Yayınlar: (Donbaz1990:7; Wazana1996; Sevin2010:63)

Karabur Kabartmaları

Buluntu Yeri: Karabur (Çatbaşı) Kabartmaları Antakya ilinin 25 km güneyinde Çatbaşı köyünün 1,5 km kuzeybatısında bulunmaktadır. Bu kabartmalar birbirlerine yakın mesafelerde, açık bir alanda yer almaktadır.

Kabartmanın Tanımı: Karabur kabartları toplam dört kabartmadan oluşmaktadır. Kabartmalar III. Tiglat-pileser (744-727) dönemine tarihlendirilmektedir.

İlk kabartma 125x57 cm boyutlarında 3-4 cm derinlikte işlenmiştir. Bu kabartmada tek bir figür işlenmiştir. Kabartma uzun saç, sakal ve uzun bir başlıkla resmedilmiştir. Başlık ile ellerin pozisyonu bir tanrı figürü olduğunu göstermektedir. Sağ el kutsama pozisyonunda öne doğru uzatılmıştır, sol elde çiçeğe benzer bir nesne bulunmaktadır. Saç ve sakal kıvrımları net bir şekilde görülebilmektedir. Ayaklara kadar inen kıvrımlı bir elbise yer almaktadır. Belinde kemer bulunmaktadır.

166x142 cm boyutlarındaki ikinci kabartma birinci kabartmadan 30 m uzakta dikdörtgen bir niş içerisinde yer almaktadır. Farklı boyutlarda karşılıklı iki figür işlenmiştir. Soldaki daha uzun olan figürün (1.70 m) tanrı, sağdaki sakalsız ve daha küçük olan figürün (1.12 m) hadım görevli olduğu anlaşılmaktadır. İki figür arasında üst kısmında çeşitli tanrı sembolleri yer almaktadır. Tanrı ve hadım görevli arasındaki semboller sırasıyla soldan sağa doğru, boynuzlu başlık Assur, Hilal Ay Tanrısı Sin, Sekiz köşeli yıldız İştar, Stylus Nabu, Üçgen başlı sembol Marduk, Yedi nokta yedi tanrı/Sebittu ve Güneş Tanrısı Şamaş olarak sıralanmaktadır. Şekil bakımından büyük olan figür uzun saç, sakal ve ucu olan uzun bir başlıkla resmedilmiştir. Kıvrımlı uzun bir elbise ile resmedilen figürde sağ el havada, sol elde ise bir demet çiçek ve belinde sol tarafta arkaya doğru uzatılan bir kılıç bulunmaktadır. Sağda yer alan, şekil bakımından küçük olan figür sakalsızdır. Başında başlık bulunmamaktadır. Sağ el havada tanrıya ve sembollere saygı pozisyonunda resmedilmiştir. Belinde kemerine takılı iki adet bıçak görülmektedir. Uzun kıvrımlı bir elbise ile resmedilmiştir. Ayaklar çıplak görülmektedir.

115x65 cm boyutlarındaki üçüncü kabartma, ikinci kabartmanın 15 m uzağında yer almaktadır. Üstü kemer biçiminde bir niş içerisine bir tanrı figürü işlenmiştir. Kabartmanın yüzü kuzeye dönüktür. Uzun saç sakal ve başlıkla resmedilmiştir. Burun ve ağız kısmı tahrip olmuş durumdadır. Kıvrımlı uzun bir elbise ile resmedilmiştir. Sağ el önde, sol el ise aşağıdadır. Ayak kısımları net bir şekilde görülememektedir.

115x51 cm boyutlarındaki dördüncü kabartma diğer kabartmalara göre daha çok aşınmış durumdadır. Üst bölümü kemer biçiminde bir niş içerisinde yer almaktadır. Uzun bir başlıkla işlenen kabartmada, sakalın bir bölümü, sağ ve sol elde yer alan nesne tahrip olmuş durumdadır. Saç ve sakal ayrıntıları görülememektedir. Ayak bileklerine kadar inen elbisenin ayrıntıları belirsizdir. Sağ el kutsama pozisyonundadır. Tanrı sembollerinin yoğun olduğu ve birbirine yakın yaptırılan bu kabartmalar buranın tanrıları tasvir eden kutsal bir alan olduğu şeklinde değerlendirilmektedir

Tarihi: III. Tiglat-pileser (744-727)

Yayınlar: (Taşyürek1975:172; Börker-Klähn 1982:220; Rossner1987:44; Sevin2010:112)

Antakya Müzesi'nde Yer Alan Yeni Assur Ortostatları

Buluntu Yeri: Antakya sınırları içerisinde yer alan Tel Tayinat höyüğünde toplam yedi taş üzerine sekiz askerin işlendiği ortostat dizisi bulunmuştur. Tel Tayinat Höyüğü Reyhanlı İlçesi'nin 17-18 km batısında Asi Nehri'nin 1,5 km doğusunda yer almaktadır.

Ortostatın Tanımı: Ortostatlardan üçü Chicago Müzesinde, dördü ise Hatay Müzesindedir. Ortostatlarda ellerinde oklar ve sırtlarında sadaklar bulunan, başları külahlı sekiz asker tasvir edilmiştir. Yüz hatları belirgindir. Uzun saç, sakal ve dizlere kadar inen elbise ile resmedilmiştir. Ortostatlarda askerlerin sağ ellerinde üçer ok, sol ellerinde ise kesilmiş başlar bulunmaktadır. Ortostatlarda ayak altına alınan düşman askerleri tasvir edilmiştir.

Tarihi: III. Tiglat-pileser (744-727)

Yayınlar: (Harrison2005)

Karkamış Steli

Buluntu Yeri: Türkiye-Suriye sınırında Gaziantep il merkezine 60 km mesafede Fırat nehri yakınında bulunmuştur.

Stelin Tanımı: Bir parçası British Museum’da yer alan bu stelin birkaç kelime parçası okunabilir durumdadır. Yazıtta herhangi bir Kral ismi bulunmamaktadır. Yazıtta haraç alımı, gümüş, atlar ve bir yıkımdan bahsedilen kısımlar kalmıştır. Karkamış’ın 717 yılında II. Sargon tarafından ele geçirilmesinden dolayı Kralla ilişkilendirilmiştir.

Tarihi: II. Sargon (721-705)

Yayınlar: (Börker-Klähn 1982:203; Frame2006:53; Woolley - Barnett 1952)

Turlu Steli

Buluntu Yeri: Gaziantep’in Nizip İlçesinin 7 km kuzeyinde yer alan Turlu Köyünde bulunmuştur.

Stelin Tanımı: Stelin yüksekliği 1.05 cm, genişliği 0.52 cm boyutlarındadır. Stel III. Tiglat-pileser dönemine tarihlendirilmektedir (Sevin:2010:109-110). Turlu stelinde, boğa üzerinde Tanrı figürü ile kanatlı güneş sembolü yer almaktadır. Stel’in dörtte birinden biraz daha fazla bir kısmı tahrip olmuş durumdadır. Alt kısmı kırık olan bu stelde boğanın boynuzları görülebilmektedir. Başında bir başlık bulunan tanrı sağa dönük olarak betimlenmiştir. Başlığın tepesinde 14’e bölünmüş bir disk bulunmaktadır. Tanrı uzun saç, sakal ve uzun bir elbise ile işlenmiştir. Saç ve sakaldaki bukleler ayrıntılı olarak görülebilmektedir. İleriye doğru uzatılmış sağ elde Fırtına Tanrısı sembolü üç çatalı yıldırım demeti, sol elde de üç çatalı bir sembol bulunmaktadır. Bileklerde bilezikler vardır. Belde bir kılıç sol omuzunda bir yay ve belde kemere takılı olarak kama görülmektedir. Ayrıca içerisinde oklar bulunan sadak omuzunun arkasında yer almaktadır. Yuvarlak arka yüzdeki altı satırlık Assurca yazıtta steli Bel-iddin adında Assurlu yöneticinin tanrı Adad’a armağan ettiği yazılıdır. Stel Gaziantep müzesinde bulunmaktadır.

Tarihi: III. Tiglat-pileser (744-727)

Yayınlar: (Sevin2010:109; Balcıoğlu - Mayer 2006)

Larnaka Steli

Buluntu Yeri: Larnaka Steli Kıbrıs'ın 58 km güneydoğusunda Larnaka kentinde tüm halde bulunmuştur.

Stelin Tanımı: Stel II. Sargon dönemine tarihlendirilmiştir. Stelin yüksekliği 2.09 m genişliği 68 cm boyutlarındadır. Ön yüzde Kral betimlenmiştir. Stelin üst kısmında tanrı sembolleri bulunmaktadır. Kral uzun saç, sakal ve uzun bir başlıkla resmedilmiştir. Sağ el havada, sol elde topuz başlı bir asa bulunmaktadır. Tanrı sembolleri Kralın başının hizasındadır. Kral ayaklara kadar inen uzun kıvrımlı ve püsküllü bir elbise ile yer almaktadır. Ayaklarda sandalet bulunmaktadır. Stelin sağ ve sol kısımlarında yazıt vardır. Yazıtta çeşitli tanrılara yakarış, Kralın ad sıfat ve ünvanları, Babil Hamath zaferleri, Dilmun (Bahreyn) yöneticilerinden haraç alımı ve II. Sargon dönemindeki başarılarından söz edilmektedir. Kralın ve tanrı sembollerinin işlendiği stelin Adnana ülkesinde dikilmesi, Assur, Nabu ve Marduk'un yardımıyla boyunduruk altına alındığını işleyen yazıt beddua kalıbıyla son bulmuştur.

Tarihi: II. Sargon (721-705)

Yayınlar: (Börker-Klähn1982:202; Frame2006:53; Radner2010:429)

Göktaş Köyü Steli

Buluntu Yeri: Kilis ilinin 19 km kuzeydoğusunda yer alan Göktaş Köyünde kırık bir vaziyette bulunmuştur.

Stelin Tanımı: Göktaş Köyü steli Sennaherib dönemine tarihlendirilmektedir. Stelde ortada ay figürü Sin belirgin bir şekilde görülmektedir. Stelde karşılıklı iki kişi resmedilmiştir. Stelde Eyalet Valisi ile Kral betimlenmiştir. Sağlı sollu eller ay figürüne doğru havada resmedilmiştir. Şekil özellikleri bakımından Pazarcık ve Antakya stellerini anımsatmaktadır. Stel Gaziantep Müzesi'nde bulunmaktadır.

Tarihi: Sennaherib 681-69?

Yayınlar: (Börker-Klähn 1982:223)

Zincirli Steli

Buluntu Yeri: Gaziantep il merkezinin batısında, İslahiye ilçesinin 10 km kuzeyinde yer alan Sa'mal kentinin girişinde bulunmuştur.

Stelin Tanımı: Zincirli Steli Yeni Assur Krallığı'nın Fırat'ın batısında yaptırdığı en etkili ve ayrıntılı steldir. Zincirli kent kapısına dikilmiş olan stel 3.18 cm yüksekliğinde 1.35 cm genişliğinde ve 0.50 cm kalınlığındadır. Bu stelde birden fazla kabartma işlenmiştir. Ortada daha büyükçe işlenen Kral kabartmasında Esarhaddon yer almaktadır, saç sakal ve uzun bir başlıkla ayrıntılı olarak işlenmiştir. Kral'ın kulağında küpe vardır. Ayrıca kolunda pazıbent ve bileklerindeki rozetlerden oluşan takıları göze çarpmaktadır. Kral ayaklara kadar inen bir elbise ile işlenmiştir. Ayaklarında ayakkabı vardır. Kral figüründe sağ el havada üst kısımda yer alan tanrı sembollerini selamlar vaziyettedir. Burada 12 tanrı ve tanrıça sembolü yer almaktadır. Kral sol elinde topuz başlı asa ile biri diz çökmüş iki küçük erkek figürünün dudaklarına geçirilmiş halkalara bağlı ipleri tutmaktadır. Esarhaddon'un önünde diz çöken iki esir uzun elbiseyle resmedilmiş olup başlarında başlık bulunmaktadır, ayakları ise çıplaktır.

Stelin arkasında ise Krala eşlik eden veliaht prensler bulunmaktadır. Kralın önünde stelin sağ yan yüze işlenmiş figür Esarhaddon'dan sonra Assur tahtına oturacak olan veliaht prens Aşurbanipal'dir. Kralın arkasında stelin yan yüzüne işlenmiş diğer figür ise daha sonra Babil tahtına oturtulacak olan prens Şamaşsumukin'dir. Her iki figür aynı kabartmada uzun saç, sakal ve sandaletli olarak işlenmiştir. Başlarında prens olduklarını ima eden bantlar bulunmaktadır. Bu figürler de küpeli ve uzun elbiselidir. Her ikisi de ellerini kavuşturarak Kralın huzurunda durmaktadır (Sevin 2010:186).

Ayrıca bu kabartmada bir yazıt bulunmaktadır. Yazıtın başlangıcında tanrılar kutsanmıştır daha sonra Kral kendisini ve atalarının ünvanlarını sayarak egemen olunan sınırları belirtmiştir. Etek üzerine ve arka yüze kazılmış uzun yazıtta Mısır'daki Krali Memphis kentinin alınışı bildirilmektedir. Yazıt beddua kalıbı ile son bulmuştur. Ayrıca yazıttan stelin Kralın 10. Yılında 671 tarihinde diktirdiği anlaşılmaktadır.

Tarihi: Esarhaddon (680-669)

Yayınlar: (Börker-Klähn1982:214; Sevin2010:186; Leichty2011:179)

YERLEŞİM YERİ KATALOĞU

Kinet Höyük

Yer: Kinet Höyük Hatay ilinin 30 km kuzeyinde, Dört Yol ilçesinin kuzeybatısında, İskenderun Körfezi kıyısından 500 m içerde yer alan bir höyüktür.

Genel Bilgi: Kinet Höyük'ün, denizden yüksekliği 500 m. dir. 3.3 hektardır. Höyüğün yüksekliği ova tabanından 26 m'dir. Kinet Höyük'teki çalışmalar 1992 yılında Hatay müzesi işbirliği ile başlamıştır. 1993 yılından bu yana da Bilkent Üniversitesi projesi olarak Marie- Henriette Gates başkanlığında devam etmektedir. Höyükte Orta Tunç, Geç Tunç ve Demir Çağı katmanları incelenmekle birlikte, bizi ilgilendiren kısım Demir Çağı tabakasıdır. Demir Çağı tabakasındaki çalışmalar Georgetown Üniversitesi'nden Dr. Scott Redford tarafından sürdürülmektedir. Bu tabakada ortaya çıkarılan Yeni Assur buluntuları şunlardır.

Yeni Assur Kalıntıları:

Taş döşemeli merkezi bir avlusu olan Demir Çağı Assur binası (8.yy) Bu yapı alanı 2011 yılında ortaya çıkarılmıştır. Bu yapı alanının açık hava alanı olarak kullanıldığı kazı raporlarında yer almaktadır. Yapının ölçüsü 150 m² olarak ifade edilmiştir.

Farklı tarihlerde bulunan Yeni Assur dönemine ait fayans silindir mühürler. Bu mühürlerin bir tanesinde başları birbirine dönük bir çift kuş figürü yer almaktadır. Bu mühür 2006 yılında bulunmuştur. Diğer mühürde ise birden fazla insan motifi yer almaktadır. Bu mühür 2002 Kazı sezonunda bulunmuştur.

Yeni Assur çanak çömleği: Bu binadaki yapı katındaki seramik parçalarının şiddetli bir yangın sonrası tahrip olduğu belirtilmektedir.

Yayınlar: (Gates 2003; Gates 2004; Gates 2008; Gates 2009; Lehmann 2016))

Tel Tayinat Höyüğü

Yer: Tel Tayinat Höyüğü, Hatay ilinin Reyhanlı ilçesinin 17-18 km batısında, Asi Nehri'nin 1,5 km doğusunda yer alan bir höyüktür. Höyük Antakya Reyhanlı karayolunun kuzeyinde yer almaktadır.

Genel Bilgi: Tel Tayinat Höyüğü 700x500 m boyutlarındadır. Höyüğün yüksekliği ova tabanından 15 m'dir. Höyükteki ilk kazılar 1930 yılında Chicago Üniversitesi tarafından Syro- Hitit kazıları çerçevesinde başlamıştır. 1995 yılından itibaren Tayinat Arkeolojik Projesi kapsamında günümüze kadar çalışmalar Timoty P. Harrison başkanlığında

devam etmektedir. Höyükte Erken Tunç, Demir Çağı dönemlerini içeren uzun bir yerleşim tarihi bulunmaktadır. Tel Tayinat Höyüğü Geç Hitit Dönemi'nde Pattin Krallığı'na başkentlik de yapmıştır. Demir Çağı tabakalarında ortaya çıkarılan Yeni Assur dönemine tarihlendirilen mimari yapı ve Yeni Assur buluntuları diğer yerlere oranla daha anlaşılabilir. Ayrıca Assur yazıtlarında geçen Kunulua kenti buraya denk gelmektedir.

Yeni Assur Kalıntıları:

III. Tiglat-pileser dönemine tarihlendirilen yönetim yapı kalıntıları. Yönetim yapı birimi olarak adlandırılmaktadır. Bu yapı birimi 1936 sezonunda ortaya çıkarılmıştır. Bu alan yaklaşık olarak 8.05x26,30 m ölçülerindedir.

Tel Tayinat höyüğünde üçü Chicago Müzesinde, dördü ise Hatay Müzesinde olmak üzere yedi adet ortostat höyükte tespit edilen diğer buluntular arasındadır. III. Tiglat-pileser dönemine tarihlendirilen ortostalarda ellerinde oklar ve sırtlarında sadaklar bulunan, başları külahlı dört asker tasvir edilmiştir. Üç askerin ellerinde kesilmiş başlar bulunmaktadır. Bir tanesi kırık olan bu kabartmalarda, ayak altına alınan düşman askerleri tasvir edilmiştir.

Yeni Assur çanak çömleği: Höyükte Fabrikasyon Assur çanak çömleği bulunmuştur. Pişmiş kaplar, testi, pitos bunlardan bazılarıdır.

Çivi yazılı Yeni Assur Yazıtı: Saray tapınak kompleksinin doğusunda yapılan ikinci dönem kazılarında içinde hiyeroglif yazıtlı stel parçaları ele geçen bir başka tapınak bulunmuştur. Tapınakta Assur Kralı Esarhaddon tarafından prens Aşurbanipal'in veraset statüsü için uygulanan bağlılık yeminini içeren Akadça çivi yazılı tablet (672) bulunmuştur. Tabletten içeriğine göre Assur eyaleti konumuna getirilen Pattin /Unqi'nin yöneticileri sadakat yemini etmişlerdir

Yayınlar: (Harrison 2005; Harrison 2006; Tadmor - Yamada 2011:163; Harrison - Osborne 2012; Lauinger 2012)

Tille Höyük

Yer: Tille Höyük Adıyaman ilinin Kahta ilçesinin 30 km doğusunda Fırat'ın batı tarafında yer almaktadır.

Genel Bilgi: Tille Höyük 26 m yüksekliğindedir. Höyük, Karakaya Barajı su toplama alanında kalacak arkeolojik değerleri bulmak amacıyla yapılan yüzey araştırmaları sırasında 1977 yılında saptanmıştır. Kurtarma kazıları 1979 yılında David French başkanlığında yapılmıştır. Günümüzde Atatürk Barajı suları altında kalmıştır. Bu Höyük'te yerleşim Erken Demir Çağı'nda başlamış Geç Hitit Dönemi boyunca devam

etmiştir. Höyükte konumuz açısından değerlendirdiğimiz Demir Çağı tabakasında Yeni Assur dönemine tarihlendirilen yapı birimi, Çanak çömlek ve mühürler tezimiz açısından değerlendirilmiştir. (Summers 1990)

Yeni Assur Kalıntıları:

Yeni Assur yapı katları. Bu yapı evresinin içerisinde bir çöp çukurunda üç adet demir silah, bir kılıç, iki mızrak ucu, bir kemik alet ile bir grup kap bulunmuştur.

Yeni Assur çanak çömleği: Yeni Assur dönemine tarihlendirilen çanak çömlekler, ayaklı kadehler bulunmaktadır. Buradaki malzemeler 8. Yüzyıla tarihlendirilmiştir.

Çeşitli formlarda iki silindir ve iki damga mühür örneği bulunmaktadır.

Yayınlar: (Summers 1990; Blaylock 2009)

Arslantepe Höyüğü

Yer: Arslantepe Höyüğü Malatya'nın 6 km kuzeydoğusunda Fırat ırmağının batı kıyısı yakınındaki Orduzu Beldesi'nde yer almaktadır.

Genel Bilgi: Arslantepe Höyüğü'nün Kültür dolgusu ova tabanında 30 m yüksekliktedir. Höyük yaklaşık olarak 200x120x40 m boyutlarındadır. M.Ö. 5000 yıllarından M.S. 13.yy'a kadar yerleşim görmüştür. Geç Kalkolitik Çağ'dan Geç Hitit Çağı'na kadar kesintisiz sayılabilecek bir tabakalanma bulunmaktadır. Günümüzdeki çalışmalar Roma "La Sapienza" Üniversitesi'nden Marcella Frangipane başkanlığında sürdürülmektedir. Demir Çağına ait tabakalarda Geç Hitit Krallık merkezi burada bulunmaktadır. Yeni Assur dönemine ait olduğu tartışılan saray yapısı Höyüğün kuzey açmasında bulunmaktadır. Sargon prizması burada bulunmuştur.

Yeni Assur Kalıntıları:

Assur Kralı II. Sargon prizması. II. Sargon'un kendisini ve tanrıları övmekle başladığı bu prizmada bir dizi sefer anlatılmıştır. 1968 kazı sezonunda ise başka bir çivi yazılı tablet bulunmuştur. Bu tablet de prizmanın devamı olarak nitelendirilebilir.

Assur çanak çömleği tam olarak bilinmiyor.

Assur sarayı tartışmalı.

Yayınlar: (Frame 2009; Liverani 2012; Frangipane - Liverani 2013)

Tarzi/Tarsus (Gözlükule Höyüğü)

Yer: Mersin il merkezinin 30 km doğusunda, Tarsus ilçesinin güneybatısında yer alan bir höyüktür.

Genel Bilgi: Höyük 300 m çapında ve 25 m yüksekliğindedir. Gözlükule Höyük Anadolu'daki Neolitik çağdan günümüze kadar kesintisiz iskan gören bir yerleşmedir. Neolitik ve Kalkolitik çağ devamında Tunç, Demir Çağı, Hellenistik ve Roma dönemlerine tarihlenen yapı katları ortaya çıkarılmıştır.

Yeni Assur Kalıntıları:

Yeni Assur Seramiği tartışmalı.

Yeni Assur dönemine tarihlendirilen bir tablet parçası.

Yeni Assur dönemine tanrısal figürler olan silindir mühür.

Yayınlar: (Bing 1971; Dalley 1999; Schmitz 2009)

Sirkeli Höyük

Yer: Adana ilinin 40 km doğusunda, Ceyhan Nehri'nin Nur Dağı'na ulaştığı bir noktada yer almaktadır.

Genel Bilgi: Sirkeli Höyük 300×400 m büyüklüğünde ve 30 m yüksekliğindedir.

Yeni Assur Kalıntıları:

Höyükte Yeni Assur dönemine ait olduğu düşünülen çanak çömlek parçaları 2008 Kazı sezonunda tespit edilmiştir. Bu parçaların Yeni Assur Saray çanak çömleğine çok benzer özellikler taşıdığı düşünülmektedir

Yayınlar: (Novak 2013; Anastasio 2010)

Sa'mal/Zincirli Höyük

Yer: Gaziantep il merkezinin batısında İslahiye ilçesinin 10 km kuzeyinde yer almaktadır. Amanos dağlarının doğu-batı istikametinde geçit veren Beylan Geçidi'nin Fevzipaşa çıkışına yakın yol ayrımında yer alan bir höyüktür.

Genel Bilgi: Kent daire şeklinde bir alana yayılmıştır. Geç Hitit buluntuları ile tanınmıştır. Höyükteki ilk incelemeler 1883 yılında Kommagene Bölgesi'ndeki çalışmaları sırasında Osman Hamdi Bey tarafından yapılmıştır. Kısa süre sonra 1888 ile

1902 yıllarında önce Karl Humann ve Robert Koldewey daha sonra da Felix von Luschan başkanlığında kazılar yapılmıştır.

Yeni Assur Kalıntıları:

Çanak Çömlek

Tablet

Zincirli Steli

Yayınlar: (Özyar 2005, Anastasio 2010, Börker-Klähn1982)

Deve Höyük

Yer: Gaziantep il sınırları içinde, Fırat'ın Sayur kolunun aktığı vadide, Karkamış yakınlarında yer almaktadır. Karkamış kentine kuş uçuşu 26 km uzaklıkta, kentin batısında bulunmaktadır.

Genel Bilgi: Höyük çevresel özellikleri bakımından Fırat'ı geçmek için kullanılan önemli bir güzergaha yakın bir alanda bulunmaktadır. Deve Höyük Mezarlık kazıları, 1913 yılında T.E. Lawrence ve C.L. Woolley tarafından British Museum adına gerçekleştirilmiştir.

Yeni Assur Kalıntıları:

Burada yapılan kazılarda Yeni Assur dönemine ait çanak çömlek ve Yeni Assur stilinde yapılmış orijinali şüpheli olmakla birlikte MÖ 9. ve 8. yy'lara tarihlenen silindir mühür olduğu düşünülmektedir.

Yayınlar: (Moorey 1980)

Karkamış

Yer: Karkamış kenti Türkiye-Suriye sınırında Gaziantep il merkezine 60 km mesafede önemli bir geçiş güzergahı olan Fırat nehri yakınında bulunmaktadır. Karkamış'ın iç şehir ve kalesi, Gaziantep İli, Nizip İlçesi, Barak (Karkamış) Bucağı, Karkamış Köyü yakınlarındadır. Dış şehir ise, Suriye'nin Jerablus köyü sınırlarında bulunmaktadır.

Genel Bilgi: Karkamış Fırat Nehri'nin batı yakasında önemli geçiş yerlerinden birinde geniş bir nehir ovası düzlüğünün kuzey ucunda bulunmaktadır. Karkamış Şehri'nin kalıntılarını, ilk kez M.S. 1699'da, Henry Maundrell fark etmiştir. Karkamış'ta bilimsel kazılara 1911'de British Museum adına David H. Hogarth başlamış ve kazılar Leonard

Woolley ve T. E. Lawrence başkanlığında sürdürülmüştür (1912–1914). I. Dünya Savaşı'ndan sonra, Karkamış bir sezon daha kazılabılmıştır (1920). Kentte günümüzde bilimsel çalışmalar devam etmektedir.

Yeni Assur Kalıntıları:

Çanak Çömlek

Stel Parçası

Tablet

Kaynak: (Börker-Klahn 1982: no.78; Frame 2006: 53; Anastasio 2010: 82; Woolley - Barnett 1952)

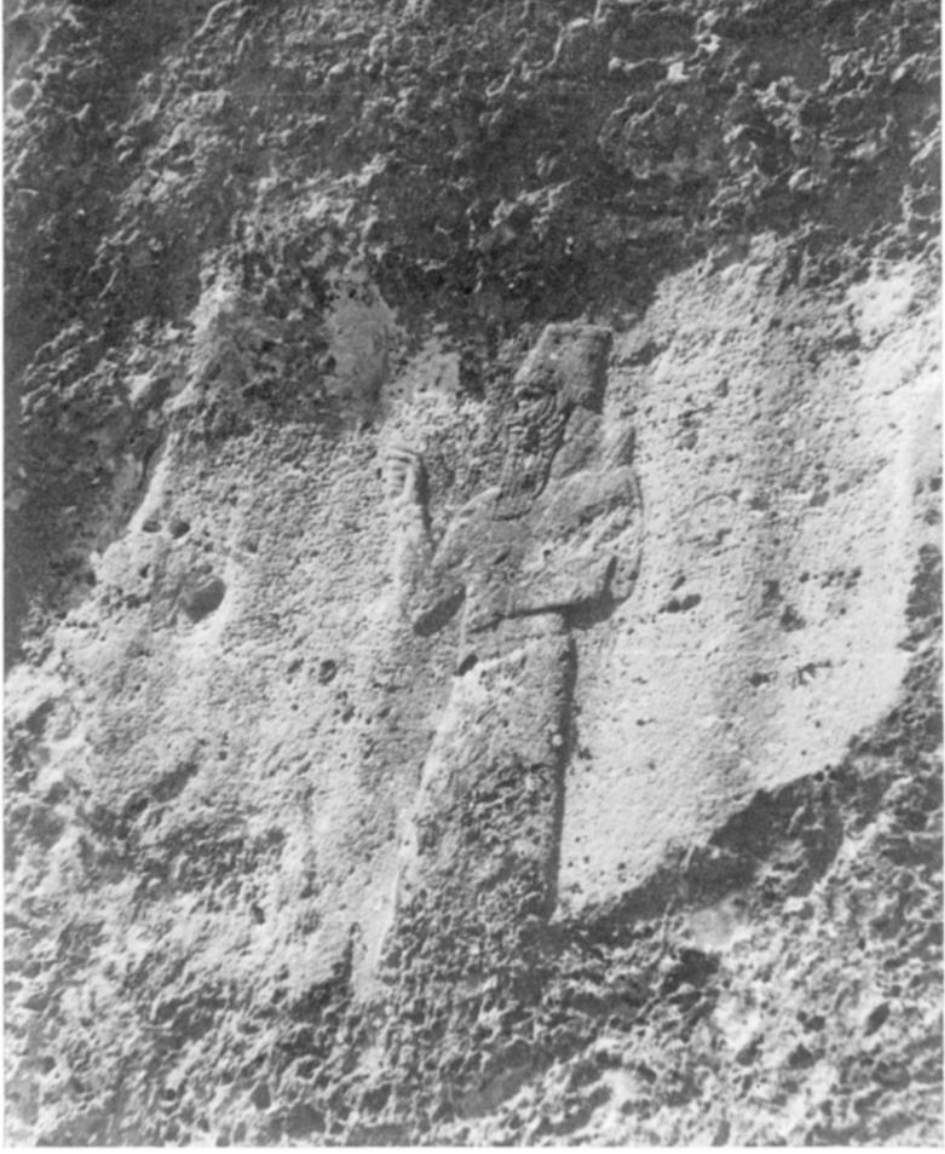

RESİMLER ve HARİTALAR

1.Ferhatlı/Uzun Oğlan Tepe Kaya Kabartması (Taşyürek 1975:171)

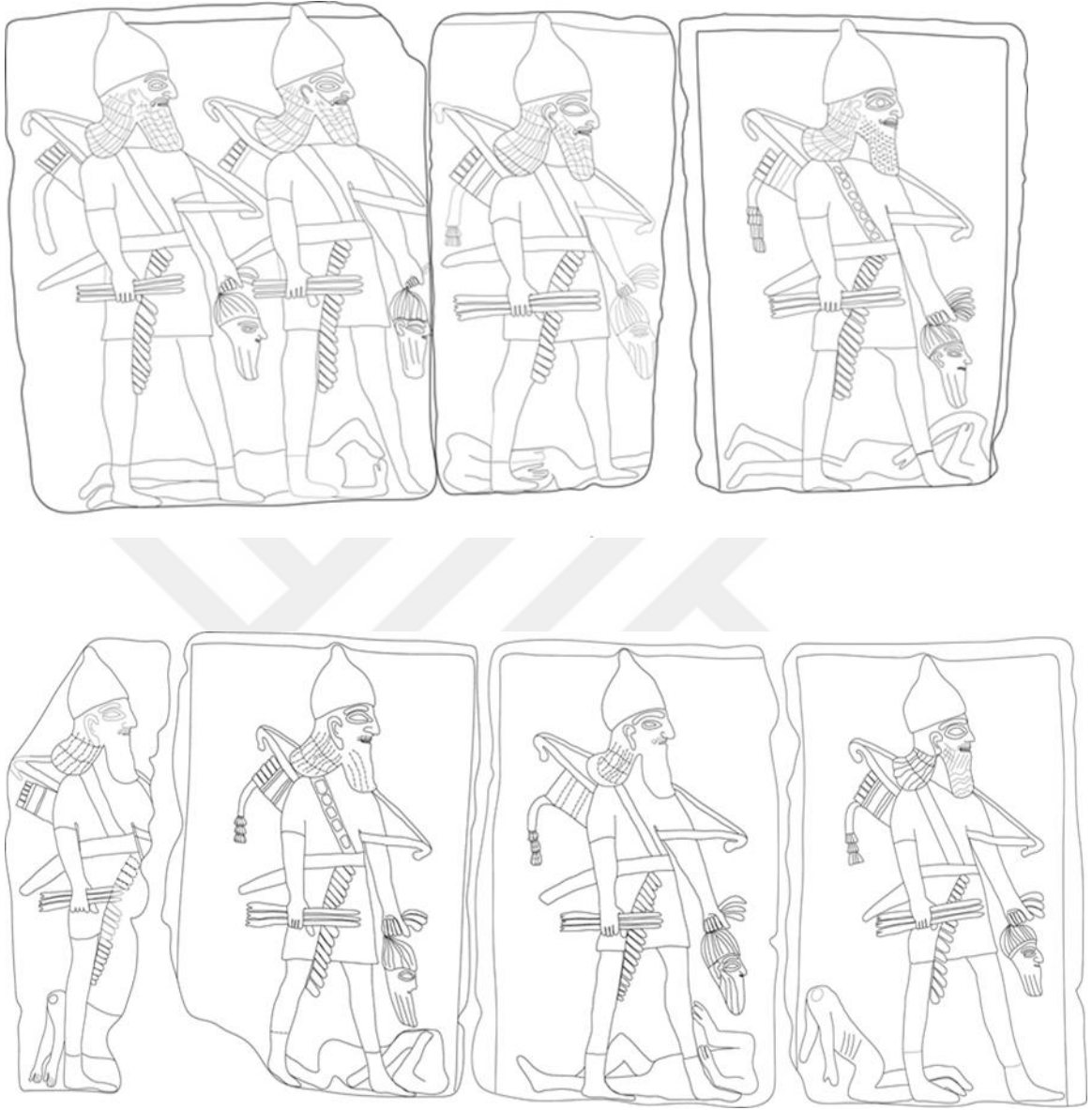
2.Kenk Boğazı Kaya Kabartması (Taşyürek 1979)

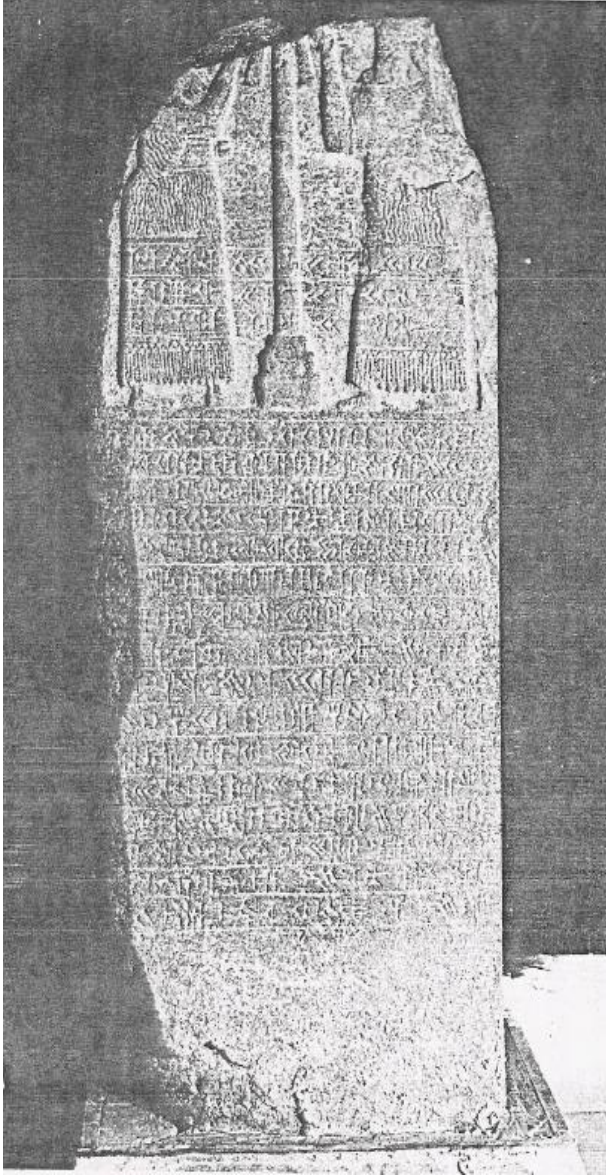
3.Karabur Kaya Kabartması (Taşyürek 1975:177)

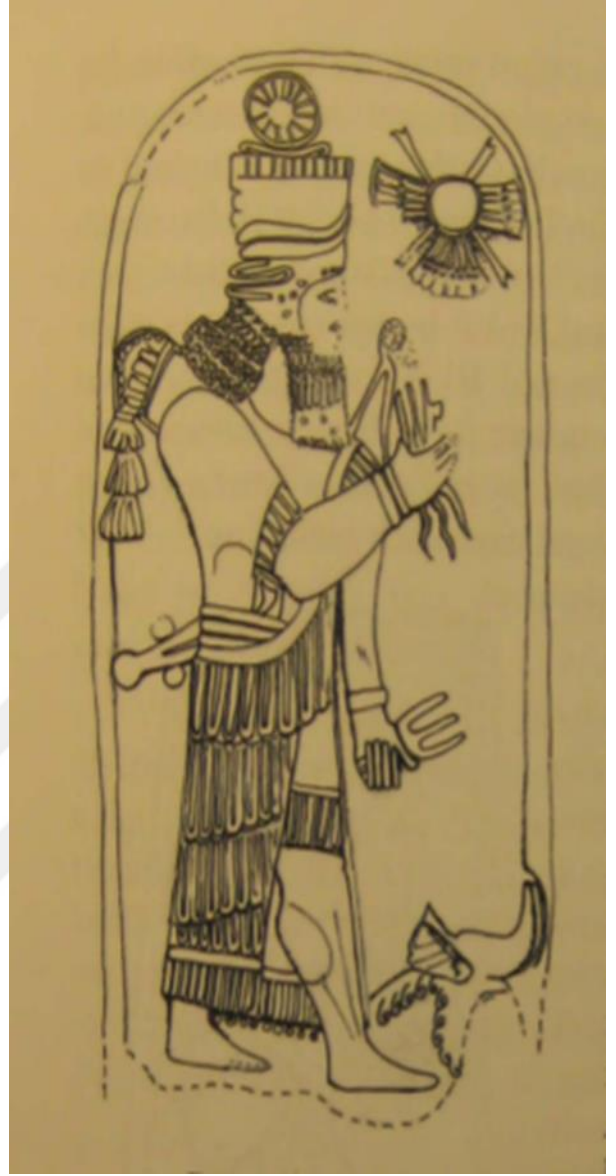
4. Karabur Kaya Kabartması Çizimi (Rossner 1987:50)

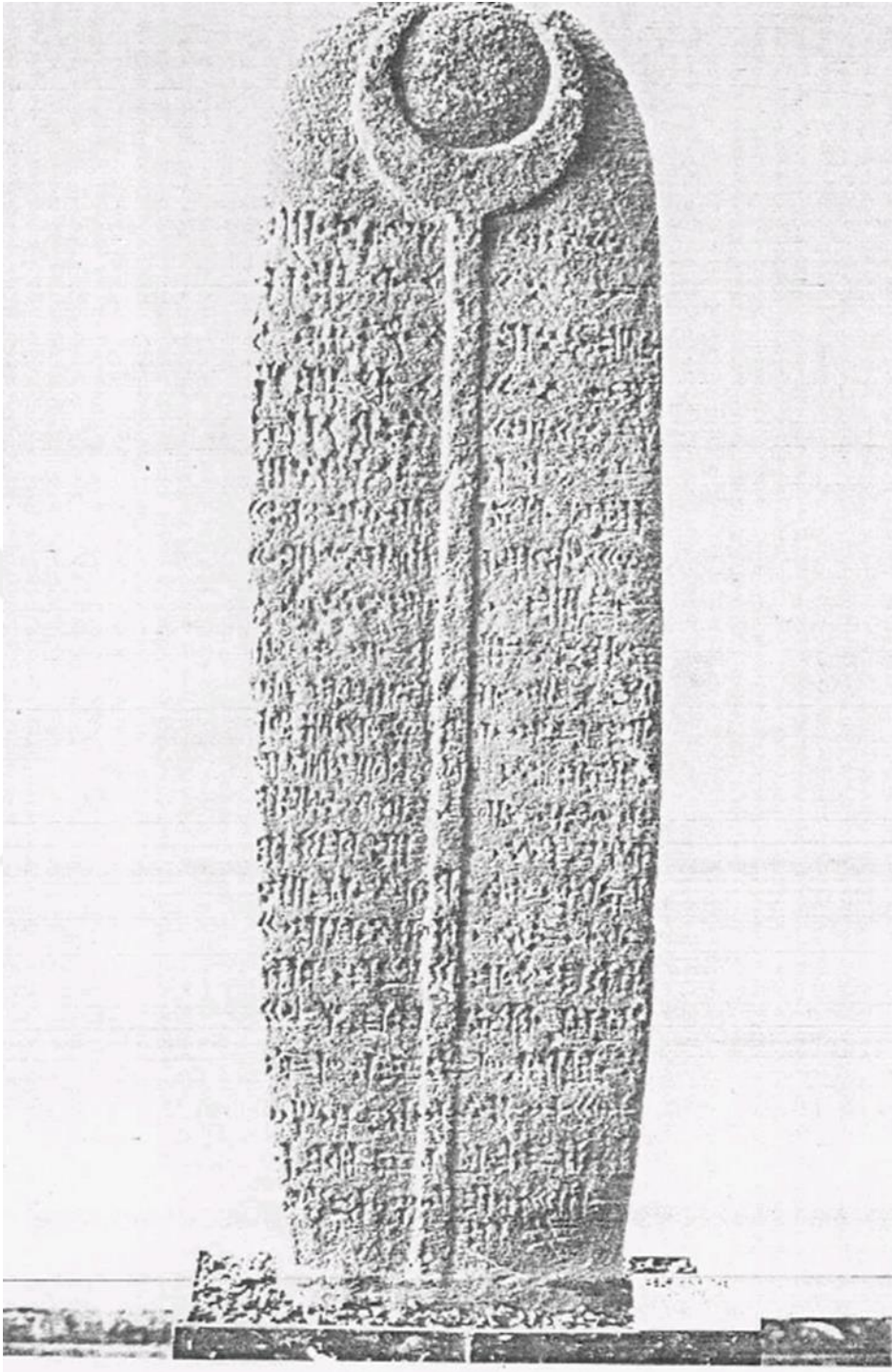
5. Tel Tayinat Höyüğünde Bulunan Ortostat Çizimleri (Koroğlu – Wicke Baskıda)

6. Antakya Steli (Donbaz 1990:11)

7. Turlu Steli Çizim (Sevin 2010:109)

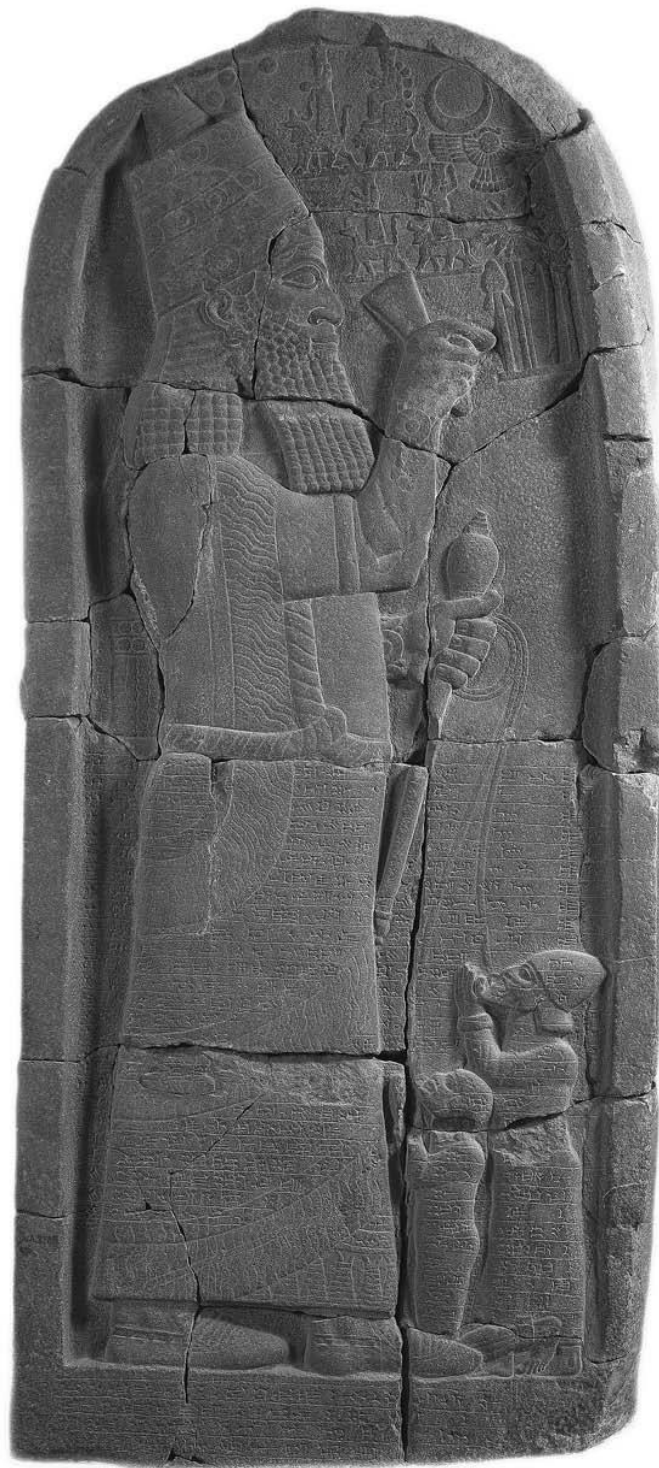
8. Pazarcık Steli (Donbaz 1990:15)

9.Göktaş Köyü Steli (Börker-Klahn 1982: no. 244)

10.Zincirli Steli Çizimi (Börker-Klähn 1982)

11.Zincirli Steli (Leichty 2011:183)

12. K1bris Larnaka Steli (Radner 2010:430)

13. Kinet Höyük (Gates 2003: 17)

14. Güneyden Kinet Höyük (Gates 2012:417)

17.Kinet Höyükte Bulunan Yeni Assur Dönemi Fayans Silindir Mühür (Gates 2003: 18)

18.Kinet Höyükte Bulunan Yeni Assur Dönemi Silindir Mühür (Gates 2008: 297)

19.Arslantepe Höyüğü (Arslantepe Kazı Arşivi)

20.Arslantepe Demir Çağı Tabakası (Arslantepe Kazı Arşivi)

21. Arslantepe Demir Çağı Yeni Assur Yapısı Olduğu Tartışılan Alan (Liverani 2012:335)

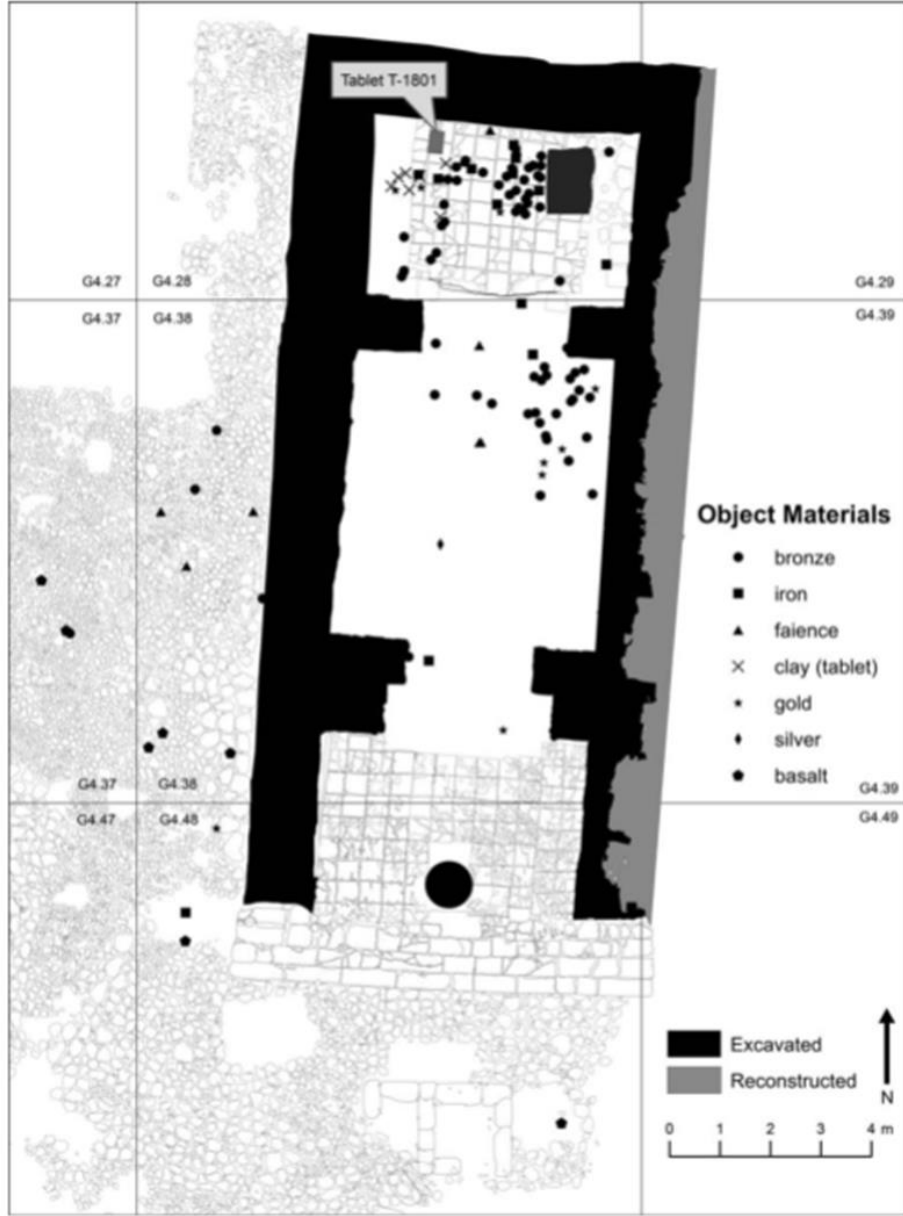
22. Malatya Müzesinde Yer Alan Arslantepe’de Bulunan II. Sargon Prizması (Fotoğraf H.Gürer)

23. Arslantepe’de Bulunan II. Sargon dönemine ait Çivi Yazılı Tablet (MacGinnis, Baskıda)

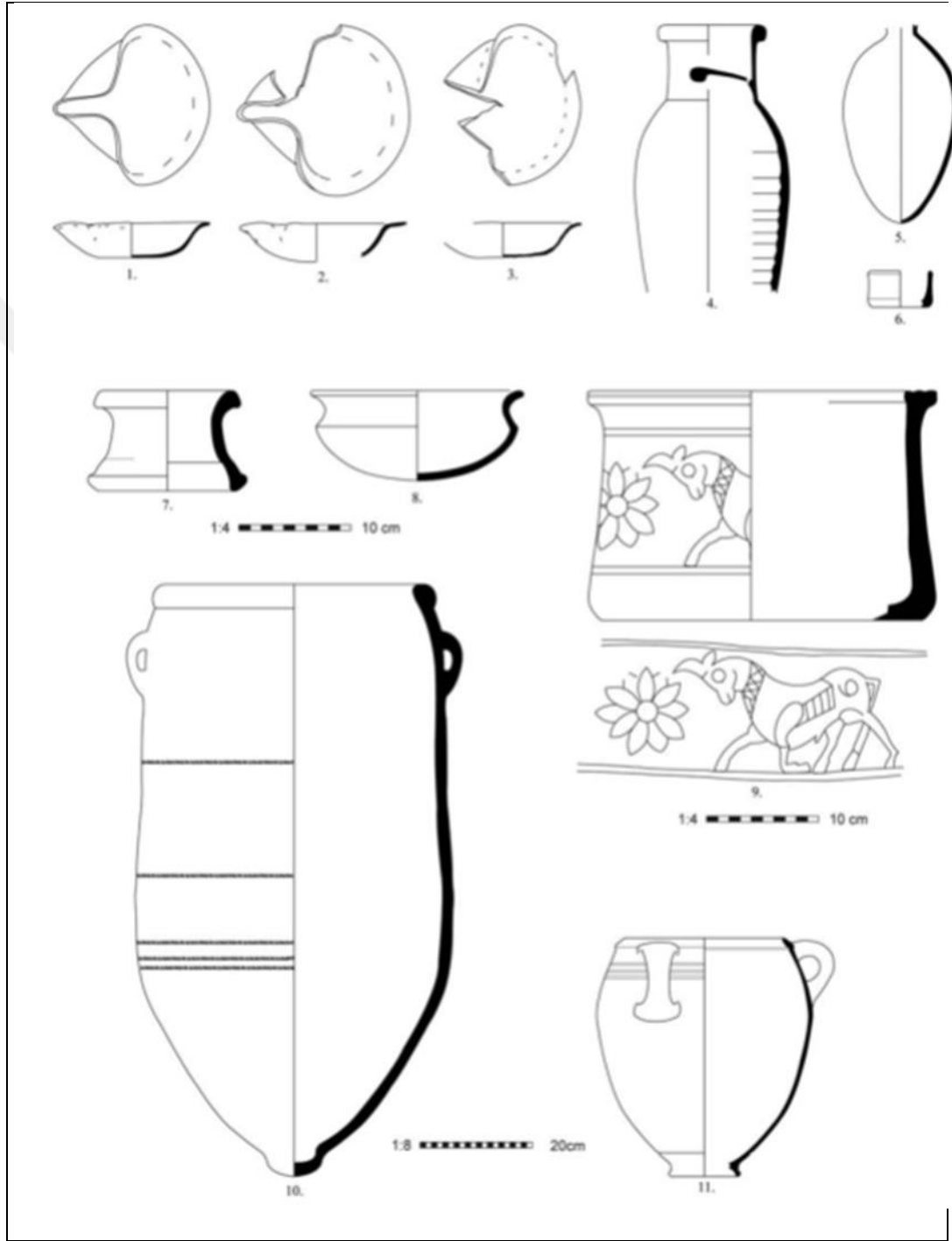
24. Havadan Tel Tayinat Höyüğü (Harrison 2009:174)

25.Tel Tayinat Höyüğü Yeni Assur Tabakası Çizim (Harrison-Osborne 2012:138)

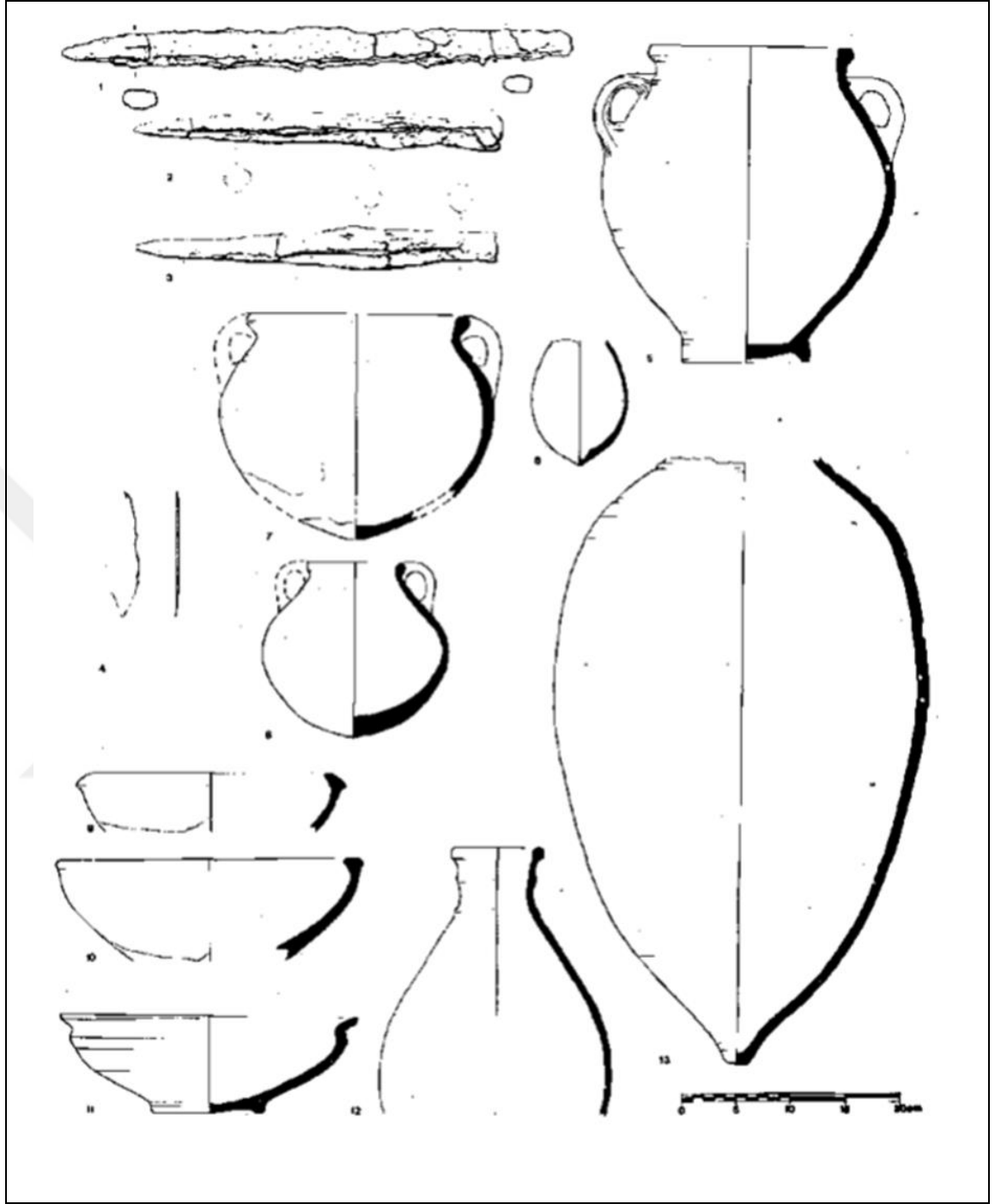
26. Tel Tayinat Höyüğü Yeni Assur Buluntuları (Harrison-Osborne 2012:134)

27. Tel Tayinat Höyüğü Seramik Çizimi (Harrison-Osborne 2012:136)

28. Tel Tayinat Höyüğünde Bulunan Çivi Yazılı Tablet (MacGinnis, Baskıda)

31. Tille Höyük Yeni Assur Grubu ve İlişkili Çanak Çömlek Çizimi (Summers 1990: 312)

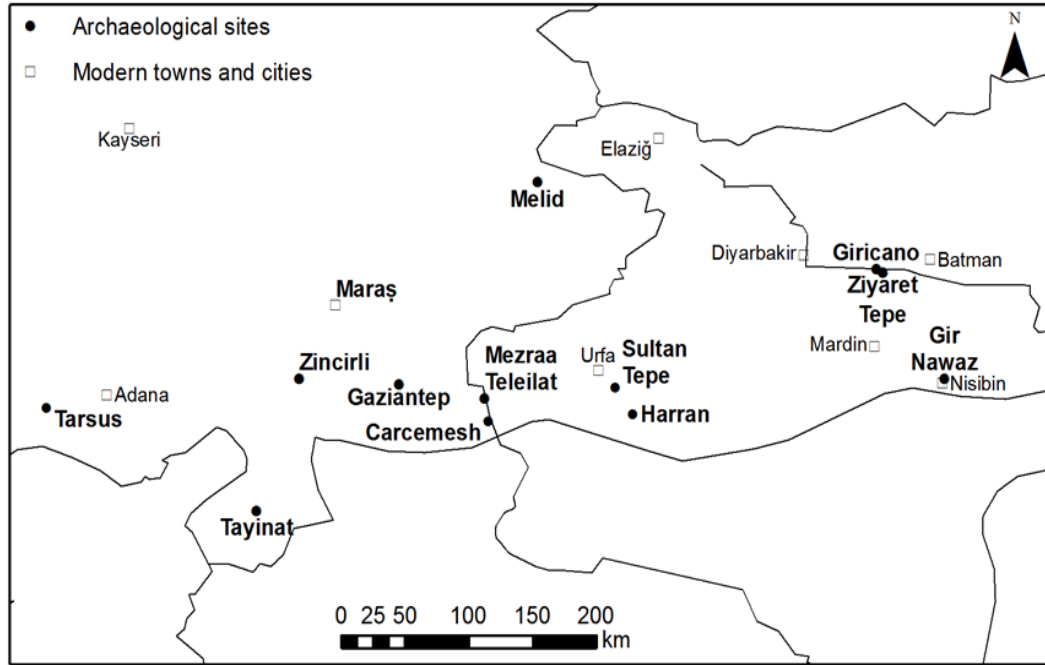
32.Tarsus Gözlükule Höyüğünde Bulunan Yeni Assur Dönemi Tablet (MacGinnis, Baskıda)

33.Sam'al kent planı. (Hawkins 2002: 264, Bilgin 2006)

34.Karkamışta Bulunan Tablet Parçası (MacGinnis, Baskıda)

Harita 1: Fırat'ın Batısında Yeni Assur Çivi Yazılı Tablet Buluntu Merkezleri (MacGinnis, Baskıda)

Harita 2 : Orta Demir Çağı'nda Fırat'ın Batısı (Harita K.Köroğlu)